

Emlékirataim

írta

Gróf Kinskyné Pálmay Ilka

Budapest, 1912

Singer és Wolfner Kiadása

Minden jog fenntartva

BUDAPESTI HÍRLAP NYOMDÁJA

*A memoárok hasonlítanak a gyanúhoz,
mert itt is vallunk — de fenntartással . . .*

ELŐSZÓ.

Mi is egy ember élete a millió és millió emberélet között?

Itt ezen a földön vitatkozunk, küzdünk, hiúsodunk és mégis egyforma vég adatott mindnyájunknak. Akik előttünk éltek, — elmúltak. Utánunk jönnek mások és mások után ismét mások . . .

Az embernek végig kell élnie egy életet, hogy meggyőződjék arról: mi itt e földön nem a jelenért, hanem a jövőért vagyunk . . .

Hiszem azt, amit a katekizmusban tanulunk, hogy a földi élei csak átmenet az örökkévedőségbe.

Gyermekkorom.

Most, mikor kezembe veszem a tollat, hogy papírra vetítem életem hol délibábos, hol játékos, színes képeit, avagy sötét, megrázó, drámai eseményeit, csudálatos, hogy milyen frissen emlékszem gyermekkoromra.

Ungváron születtem. Apám Petráss Gusztáv, mérnök volt, akinek nemesi oklevele 1669-ből való. Édesanyám szintén nemes származású, a Gyöngyössi-családból való, épp úgy anyai nagyanyám, Fekésházy Terézia is.

Másfél éves voltam. Apámmal zörgős parasztszekéren jöttünk meg Jenkéről, a birtokunkról. Anyám kijött a házból, büszke nagyanyámnak a házából, levett a kocsiról és karján vitt be. Leültetett az asztalra és megigazította kötött, piros meleg harisnyámat. Míg ő ezzel foglalatzkodott, egy gyufás dobozt vettem a kezembe, amely mellettem volt az asztalon. Szeretetteljesen a kezemre pacsolt és azt mondta:

— Gyermeknek nem szabad gyufával játszani.

Az arcára nem emlékszem, csak hosszú, fekete hajára. Én az ágyban játszottam, ő fésülködött. Ragyogó haja leomlott fehér vállára. Aztán látom magam előtt ezüstpitykés fekete zsakettjét, amely mindig ott függött az ajtón.

Még abban az évben kiterítették az én huszonhatesztendős anyámat. Nagyanyám fölemelt a márványfehér szép halotthoz, megcsókoltam jéghideg kezét és

A Petrass család címere.

Örökre eltűnt életemből az az asszony, ki bevezetett ebbe az életbe. Természetes tehát, hogy nem ismertem meg a mélységes, igazi gyermeki szeretetet anyám iránt.

A következő évek ködbe vesző, homályos foltok, amelyek csak akkor öltének határozottabb alakot, amikor hatesztendős koromban fölpakolt apám és elvitt a nagynénémhez, Sebeők Sarolta mostani operaénekesnő nagyanjához.*

* Sebeők Sarolta, miután rövid ideig a bécsi Opera tagja volt, a budapesti Operához szerződött, amelynek ma is tagja.

A nagynéném csöndes, jó asszony volt és szívből szeretett engem. A nagybácsim, a férje, azonban gyakran megvert. Gyöngé vállaim nem egyszer sajogtak ütéseitől. Lehet, hogy megérdemeltem a verést, mert eleven, pajkos voltam, mint egy fiú. Az erdő ellenállhatatlanul vonzott magához. Amikor csak lehetett, fölmásztam a régészemen homályos ágak közé, föl a csúcsig, mókusfészket keresni. Ismertem felső-magyarországi Prakken falva minden zegét-zúgát és a környék minden dalos madarával baráti lábon éltem.

Volt egy kis pajtásom; csak aranyszőke hajára emlékszem, amely nagyon tetszett nekem. Társam volt a rakoncátlanságban. Együtt szedtünk gyöngyvirágot és mikor ez a szegény kislány belezuhant és belefutott egy meszes gödörbe, teleszórtam a ravatalát gyöngyvirágokkal.

Mikor kilenc éves lettem, már megint új otthonhoz kellett szoknom, mert az édesapámat áthelyezték Eperjesre és ő az én kérésemre magával vitt. Otthon volt akkor egyetlen testvérem is, István, jelenleg magyar államvasúti főellenőr Budapesten. Az új háztartást egy gazdasszony vezette. Nem sok rendelkezési joga lehetett az atyám mellett, aki nagyon fősvény ember volt. Igaz, hogy nem is volt soha egyetlen fillér adóssága sem.

Jellemzi apám takarékoságát a következő kis epizód:

Egyszer egy nagy kosár almát kaptunk. Bármennyire kértünk is tőle, soha nem adott többet egy darabnál naponta. Az almák nyalánságunk miatt nagy ládába voltak elcsukva előlünk. De mi, csintalan gyerekek, kifogtunk apámon. Addig-addig mesterked-

tünk, amíg sikerült fölfedezni, hogy a lakat rossz és így könnyen kinyitható. Azontúl, mialatt ő a hivatalban volt, annyi almát ettünk a halvámmal, amennyit kívántunk. Apám nagyot nézett, hogy olyan hamar kiürüli a láda és csak annyit jegyzett meg:

— Ejnye, ejnye, nem is tudtam, hogy egerek vannak a házban.

Apám ismerősei már akkoriban cipeltek min-

Apám, Fetráss Gusztáv.

Anyám, P. Gyöngyössy Ilona.

denfelé és otthon is énekeltettek, ha vendégek voltak. Én szívesen produkáltam magam. Azt hiszem, erősebbre is fejlődöt volna a hangom, ha akkoriban nem szereltek volna olyan túlságosan sokat hallani. Az ismerősök nem tudtak betelni csiripelésemmel. Természeles, minden nótát tudtam. Énekemet játékkal kísérem, ami olyan apróságnál nagyon komikus lehet. Nagyon jól utánoztam minden ismerősömet. Eperjesen vitt apám először a színházba. Azontúl már a színészeket utánoztam, akiket játszani láttam. Bábuk-

kal soha nem játszottam, de a mesékéi nagyon szerettem. Fantáziám megelevenítette a mesék alakjait. Benépesítenem velök a lakást, amelyben külön szín-

Petráss lika.

padom volt — az asztal alatt. Ott játszottam el a szörnyű tragédiákat, amelyekben vagy én ütöttem agyon valakit, vagy engem ütöttek agyon. Operákat is ját-

szottam s azokban úgy visítottam, hogy egyszer föl is mondták e miatt a lakást.

Apámat áthelyezték Eperjesről Kassára; ott beíratott a zárdába. Én a tanulás helyett inkább a színház körül mászkáltam, vagy az első ideálommal foglalkoztam. Tudniillik a zárdában minden leánynak volt egy ideálja. Én négy barátnőmmel közösen választottam egyet: Tihamér, ő volt. Ő, az én első szerelmem és még a négy jó barátnőmé! Egyformán szerettük, egyformán rajongtunk érte. Csacska gyermekszívünk közösen epedt és közösen vert lázasan, hevesen, türelmetlenül, mikor fehér papi palástját meglátuk a szeminárium előtt. Ah, milyen szép volt a hószínű palást, a széles, kék moaré selyemöv. Az arca sápadt volt, a szeme nagy, barna. Jól emlékszem, én mindig azt képzeltem, hogy páduai Szent Antalra hasonlít.

Elneveztük Tihamérnak. És lestük, vártuk. Megismertük már a járásáról, és nyújtogattuk a nyakunkat, hogy kilássunk az ablakon. Ő azok a megboldogult földrajzi, természetrajzi és mindenféle órák. Nem értettem bíz én akkoriban semmit az előadásokból.

Csak Tihamér . . . Tihamér . . . Hogy hol lehet? . . . Mit csinál? . . . Meg fogom-e ismerni valaha ?

Mert nem ismertem. És a boldogtalan szerelemben szomorú társaim, a négy barátnő, szintén nem ismerték. De hisz így volt regényes, különös, érdekes a mi nagy szerelmünk. Akkori első szerelmemet örökíti meg első lyrai sóhajom, mely így hangzott:

Szereli őt Ilka,
De Tihamér ezt nem tudja.
És Ilka e nagy titokkal.
Leszáll a sírba.

Az Ilka helyett a barátnőim persze a saját neveket illesztették a versbe, amely meghatóan tanúsodik boldogtalanságunk mélységéről.

A halál helyett azonban egyelőre más végzet várakozott reám. A testvérek tudatták apámmal, hogy semmit sem haladok, pedig a vizsga közel van. Apám tehát kivett a zárdából és ezentúl otthon tanultam. Egész nap énekeltem s amikor csak tehettem, ott álldogáltam a színház mellett. Egészen boldog voltam, ha egy színészt vagy színésznőt láthattam. Egyszer Szöllösi Hermin, Vidor Pál* első felesége, leejtette az utcán ernyőjét. Oda szaladtam, fölemeltem neki és hálás mosolya láttán szívem boldogan vert. A színlapot egy félóráig is olvagattam. A szereplők nevéből igyekeztem elképzelni, mi lehet a darabban?

Hogy megfigyelhessem a színészeket, akik a közelemben álltak és beszélgettek, egvizben a szokottnál is tovább néztem a színlapot. Tihanyi Miklós, a kiváló és kedvelt jellemszínész odalépett hozzám és megszólított:

— Nini, kis kisasszony, talán kívülről akarja megtanulni a színlapot?

Nagy zavarba jöttem és elszaladtam.

Ambícióval tanultam zongorázni, énekelni és korcsolyázni. Különösen este szerettem titokban a

* Vidor Pál egyike volt a legkedveltebb népszínmű énekeseknek. Jónévű népszínműíró volt egyszersmind, mint a budapesti Népszínház igazgatója öngyilkos lett.

jégre menni, míg apám a kaszinóban ült. Én ott köröztem a holdvilágította, tükörsima pályán. Be is gyakoroltam magam annyira, hogy a nagy, női korcsolyaversenyen megnyertem az első díjat. Pedig sok komoly ellenfelem volt. A többi közt Alapffy Emma egy katonatisztnak a menyasszonya. Ezzel az Alapffyyal egyszerre értem a célhoz, úgy, hogy meg kellett ismételnünk a versenyt, de én másodszor is győztem. Enyém lett a díj. Alapffy roppant dühös volt, mert én rövidszoknyás csitri létemre legyőztem. Nevemet kiírták az újságba. Apám büszke volt rám, csak azt nem tudta kitalálni, mikor és hol tanultam én meg olyan jól korcsolyázni?

Tavaszi felé már a fiúk is kezdtek utánam járni. Szerelmes levelet kaptam egy jogásztól, akinek a nevét már nem tudom, meg egy Krieger nevű katonatisztől. Ez az utóbbi, mikor egy este a nyitott ablaknál énekeltem, levelet dugott a virágok közé, amelyben azt írta, hogy másnap a házunk előtt fog sétálni és kért, hogy újra énekeljek, mert el van ragadtatva szívhez szóló hangomtól. En azonban nem mertem ezt a kívánságát teljesíteni. Egy másik Gedeon nevű ismeretlen tisztelőmtől egy képeslapot kaptam, amely két egybefonódó kezet ábrázolt. A lapra az volt írva. legyek másnap délelőtt a templomban. A világért sem tettem meg, hiszen apám agyonvert volna, ha valamit észrevesz. Megelégedtem egyelőre azzal, hogy a barátnőim ártatlan kalandjaiban elefántoskodjam.

Apám egy nap azzal állt elő, hogy nem taníthat tovább énekelni, mert nincs miből fizetnie. Én azonban annyira szerettem a zenét, hogy tovább is jártam az órákra. Mikor azután eltelt a hónap és a

mesternőm eljött a fizetésért, apám nagyon meg volt hatva:

— Más gyereket kergetni kell a zongorához, ez a kölyök meg lopva is tanul, — mondta, megfizette, de azért nem taníttatott tovább.

A fölösleges pénzét madarakra, egy egészen különös szenvedélyének kielégítésére fordította. A világ minden tájékaról összegyűjtötte az éneklő madarakat, leült közéjük, ő hegedült, a madarak füttyülve, rikoltozva, csattogva kísérték. Olyan nagy lárma volt, hogy majd belesüketüli az ember. Szegény apámnak ez volt a legfőbb mulatsága. Madár, virág, erdő és muzsika, ez volt az ő világa, élete és Paradicsoma a földön. Még sem akarta megérteni az én nagy vágyakozásomat a zene és a színház után. A tánciskolába nagynehezen mégis beiratott. Minden táncol megtanultam egy hónap alatt és előtáncos lettem, de a színházról hallani sem akart, itt hiábavaló volt minden kérésem.

— Nincs pénzem olyan bolondságra, — jelentette ki ismételten. En azonban tudtam, hogy van pénze és egyszer hősies elhatározással kiloptam a zsebéből néhány forintot. Rohantam a színházba jegyet váltani mindkettőnk részére és este elmentünk az előadásra, amelyet elragadtatva hallgattam. Apámat azzal nyugtattam meg, hogy keresztanyámtól kaptam a pénzt, hanem ő hamarosan rájött az én turpisságomra. Rögtön összepakkolt és elküldött szigorú nagyanyámhoz.

Nagyanyám megöregedett, de életében talán kétszer sem volt színházban. A színészeket lenézte, megvetette, a viláért sem állt volna szóba velük. A legelőkelőbb családokkal barátkozott Ungváron. Járt Bő-

szörményi főispánékhoz, — Böszörményiné a keresztanyám volt, — Polányiékhoz, akikkel rokonságban is voltunk. Velem nem volt megelégedve. Nem tudtam én semmit kedvére tenni. Hogy is illett volna bele az én temperamentumom, örökké nótás kedvem az ő hideg, pedáns házába. Mindig talált bennem hibáztatni valót. Még mozdulataimat is kifogásolta.

Egyszer vendégek voltak és én is bent voltam a szalonban. Csöndesen, elmerengve üldögéltem, de fölriadtam nagyanyám feddő pillantására. Nem tudtam, mi nem tetszik neki. Ó újra és újra int, de én tovább üldögélek, mert nem tudom, mit akar. Végül elvesztette türelmét és rámkiáltott a vendégek előtt:

— Ezt tanultad a zárdában? Hogy ülsz? Csak nézzenek rá, hogyan ül az a lány!

Ekkor vettem észre, hogy keresztbe tett lábakkal ültem.

Ez volt a nagy bűnöm.

Egyszer kezembe akadt nagynéném levele, melyet aznap írt nagyanyámnak. A levélben az volt, hogy jó partit tud számomra egy földbirtokos személyében. Küldjön tehát nagyanyám a nagynéném birtokára, hogy megismertethessen velem. „Legjobb lesz, ha férjhezadjuk, — írta a néném, — mert hát mi is lenne abból az anyátlan gyermekből? . . . Mikor elolvastam a levelet, annyit sírtam, hogy ájultan találtam a kertben. Hiszen még egész gyermek voltam és már férjhez menjek?

Még aznap este írtam apámnak, hogy haza szeretnék menni. A levelet zsebembe rejtettem azzal a szándékkal, hogy reggel elküldöm. Úgy látszik, nagyanyám, mikor már elaludtam, kikutatta zse-

bemet és a levelet megtalálta. Annyira fáj neki, hogy én nem szívesen vagyok nála, hogy azonnal összecsomagoltatta a ruháimat és hazaküldött. Otthon kijelenttem atyámnak, hogyha nem visz a színházhoz, megszököm. Apám kétségbe volt esve. Írt a rokonoknak, akik egytől-egyig megbotránkoztak a szándékomon és azt írták, reménylik, apám nem fog ilyesmibe beleegyezni és nem engedi családi nevünket kompromittálni.

Apám tehát újból kijelentette, hogy ne is gondoljak arra, hogy valaha az ő beleegyezésével színésznő lehessenek. Én azonban nem tágitottam; és ismételve határozottan mondtam:

— Ha apám nem enged, megszököm; de mégis színésznő lesz belőlem.

— Hisz azt sem tudod, hogy van-e tehetséged?

— Jöjjön el velem apám valamelyik színésznőhöz, vagy az igazgatóhoz és vizsgáztassanak meg.

Csakugyan elvitt az akkor Kassán játszó társulat primadonnájához. Ez azonban azt a tanácsot adta, menjünk egyenesen az igazgatóhoz, Lászy Vilmoshoz. Ő a legmérvadóbb a véleménynyilvánításban.

Első színpadi kísérletem.

Emlékszem, hogy egy drapszínű, félhosszú tunikás ruha volt rajtam. A hajam széles körfésübe volt szorítva. A fejemen széles karimájú .pásztorleánykalap.

Úgy néztem ki, mint egy tizenhárom éves igazi bakfís.

Lászy szívesen fogadott bennünket. Apám elkeseredve mondta neki:

— Elhoztam ezt a gyereket igazgató úrhoz; mindenáron színészni akar lenni. Kétségbe vagyunk esve e miatt, én és az egész családom.

— De hisz ez nem oly égbekiáltó szerencsétlenség, kedves mérnök úr. Azután mit szeretne játszani a kisasszony? — kérdezte hozzám fordulva.

— Stuart Máriát vagy a Kaméliás hölgyet, vagy a Makrancos hölgyet. Ezt tudnám legjobban, mert ezt láttam is, — jelentettem ki önérzetesen és egy kicsit tótos tájszólással, mert kassaiasan beszéltem.

— Hát egy kicsit bajos lenne mindjárt azzal kez-

déni kis kisasszony, — mosolygott Lászy. — Ezek nem egészen könnyű szerepek és azt hiszem, hogy egy kicsit meg kellene híznia a szélességben és megnőni a hosszúságban, hogy ily nagy szerepeket játszhasson, de van is még ideje ezekkel várni. Először majd statisztálni fog, kicsikém, míg megszokja a színpadot, hogy ne legyen lámpaláza. Azután majd kap egészen kicsi, apró szerepeket és a nagy szerepek csak később jönnek, ezek után, ha van tehetsége.

Leforrázva osontam haza diadalmaskodó apám oldalán Lászytól. Apám boldog volt, azt hitte, végleg kigyógyultam a színházi lázból, de csalódott. Néhány nap múlva azzal álltam elő, hogy jól van, statisztálok, ha másképp nem lehet, de én mégis színésznő leszek.

Apám végre belátta, hogy hiábavaló lenne tovább ellenkeznie és belenyugodott a változhatatlanba.

— Jól van, légy színésznő, de a nevünket nem viselheted ezen a pályán családunk miatt. Kell, hogy más nevet válassz. Válaszd talán ezt: Pálmay.* Ez jó lesz. Ez a név neked dicsőséget és szerencsét fog hozni.

Így lettem én Pálmay Ilka.

Elmentem Lászyhoz, jelentkeztem és a kassai színház tagja lettem.

A kassai színháznál Bokor József volt akkui-éi főrendező. Ez a Bokor bizony elég goromba, de nagyon hozzáértő, muzsikális ember volt. Tőle tanultam énekelni és nem egyszer így kiáltott reám:

— Magából sohasem lesz semmi. Hisz még be-

* A „Palma“ szimbolizálja a győzőnek nyújtott juráimat. Lásd „Palmá“-kat a francia akadémián, stb.

szelni sem tud; előbb tanuljon meg magyarul, hisz maga tótul beszél . . .

A kóristánék borzasztóan irigykedtek reám. valószínűleg jobb származásom miatt, amelyet mindenki respektált a színháznál. Hogy bántsanak, gúnyolták a soványságomat. Mindig kétértelmű dolgokat beszéltek előttem, mert látták, hogy ezek hallatára irulok-pirulok.

Legelőször a „Petaud király“ című operettben léptem a közönség elé. Néma szerepem volt. Petaud király az egyik jelenésben ott ül a színpad elején a trónon és egy apród likört visz neki ezüst tálcán. Én voltam az apród és hogy soványságomat leplezzem, szalvétát csavartam a lábamra. A kóristánék észrevették ezt és nagyokat nevettek rajta. Jött a likörjelenet. Beléptem a tálcával, de úgy reszkettem, hogy a pohár folyton odaütődött az üveghez és zörgött. Petaud királynak ki kellett szolgálnia magát, mert én nagy zavaromban elfelejtettem neki tölteni. Ő tehát öntött és alig hogy fölemelte a pohárkát, én megfordultam és el akartam menni, de majd kővé dermedve álltam meg, mikor a következő szavakkal, melyeket a próbán sohasem hallottam, utánam szólt:

— Várj, fiú, még nem is ittam.

A közönség észrevette az improvizálást, jót nevetett, én pedig megszégyenülve kívántam, bár megnyílnék alattam a föld, hogy elnyeljen.

Másodszor a „Fatinica“ című operettben szerepeltem, amelyben egy szerény szólóm volt. Nagy tapstot kaptam és a tapssal még több irigyet. Akkor a társulatnál Gerőffyné volt a szubrett-primadonna. Gerőffyné a férjével egy társulatot szervezett, amely

Eperjesre. Ungvárra, és Máramarosszigetre készül nyarára, tehát épp azokba a városokba, ahol rokonnaim laktak.

Gerőffyék fölszólítottak, szerződjem el hozzájuk. Mivel apámnak azt ígérlek, hogy primadonnát csinálnak belőlem, apám beleegyezett a dologba és én

„... boldogan írtam alá az első szerződést...”

boldogan írtam alá az első szerződést. Miután ugyanakkor apám örökölt valami csekélységet, kistaffírozott tehát — hatszáz forintból. Abból a hatszáz forintból, amelyből ma talán két kalapot vehetnénk, mindenre telt. Kaptam parasztruhát, udvarhölgy-toalettet,

francia kosztümöt, trikókat, báli-, táncosnői-ruhát. egyszóval mindent, ami egyelőre szükséges volt.

Eljött a várakozásteljes, sokatígérő, vidám tavasz és mi Eperjesre mentünk. Apám már előre írt rokonaimnak. Ketzer Imrénének, akiknél teljes ellátást kaptam.

Először a „Trapezunti hercegnő“-ben léptem föl a táncosnő szerepében. A jogászok már alig várták, hogy engem, az odavalósi lányt, a színpadon láthassanak és mellettem tüntethessenek, amiért a „Trapezunti hercegnő“ előadásától kezdve az igazgatóné gyűlött. Itt kezdődött az én kálváriám. Gerőffyné ahol csak tehette, bántott, szidott és hálátlan szerepeket adott. Fizetésem harminc forint volt havonta. Amint egyszer odamentem ezért a fejedelmi fizetésért az igazgatónéhoz. egy vastag, vén ember társaságában találtam.

— Minek magának az én pénzem? — mondta Gerőffyné. — Itt van ez a bácsi, ad ez magának anynyit, amennyit akar, ha akarja.

Gerőffynének ez a mondása még jobban sértett, mint addigi intrikái.

Eperjesről Ungvárra, születésem helyére mentünk. A nagyanyám és a többi rokonaim beváltották azt, amivel annak idején fenyegettek, tudomást sem vettek ottlétemről.

Ingvár után Máramarossziget volt a legközelebbi állomás. Itt először a „Tolonc“* című darabban léptünk föl. a főszerepet természetesen az igazgatóné játszotta. Én egy kis zsidóleány szerepet adtam és da-

* Tóth Edétől.

cára annak, hogy ez egy kis mellékszerep a darabban, az ottani újságok mégis engem emeltek ki és engem dicsérték kritikáikban.

Tudvalevő dolog, hogy egy színháznál az igazgató a Mindenható. Ha ő akar, a legtehetségtelenebb senkiből is primadonnát csinál, persze rossz primadonnát, mert azok is vannak, vagy ha úgy tetszik neki, a legtehetségesebb színésznőt is mellőzheti és ilyenformán nem engedi érvényesülni. Az én társulatomnál az igazgatóné kezében volt a kormányzói pálca és a papucs. A zsarnoki jogait és szeszélyeit velem szemben duplán érvényesítette, két oknál fogva, amelyekben teljesen ártatlan voltam. Volt a társulatnál egy Balogh nevű tenorista, akibe halálosan szerelmes volt és aki irántam kezdettől fogva érdeklődött és aki iránt én sem voltam egészen közönyös. Az igazgatóné művészi féltékenysége tehát a szerelmes asszony féltékenységével párosult, meg is ragadta a legelső alkalmat arra, hogy egy csekélységért az egész személyzet előtt megalázhasson. Durván leszidott. Én szó nélkül fogadtam szavait, mint az orosz rabszolga a korbácsütéseket. Sírva siettem a postára, apámnak pénzért sürgönyöztem, hazautaztam Kassára, ahol még mindig a Lászy társulata játszott.

Szigligeti József.

Megérkezésem után másnap már ismét a kassai színházhoz tartoztam. Lásznál a főrendező és első komikus Szigligeti József volt. Szigligeti Edének, a Nemzeti Színház akkori nagynevű igazgatójának és koszorús költőnek a fia. Szigligeti középtermetű, gömhölyű, férfias külsejű, csinos, nálam jóval idősebb, barna ember volt. Egyszer eldicsekedtem a színháznál a színészek előtt Szigligeti jelenlétében, hogy éjjeli zenét kaptam egy Nagy nevezetű jogásztól. Ez volt az első éjjeli zene életemben, természetes, hogy lelkesülten beszéltem róla. Szigligeti nem is hallgatott végig, nagy dühösen rám nézett és köszönés nélkül otthagyt bennünket.

Nagy jogász alkalmat talált a bemutatkozásra és néhányszor elkísért a próbára. Mikor talán harmadszor mentünk így együtt a színházhoz, Nagy jogász távozása után Szigligeti, aki olt álldogált a kis hídon néhány színésszel, nekem rontott és kérdőre vont.

— Ki volt ez az ember és milyen jogcímen kíséreti magát? Kikérem magamnak az efféle sétákat. Maga úgylát az én feleségem lesz és megtiltom, hogy jogászokkal udvaroltasson magának.

Nagyon megijedtem tőle, mert éppen aznap estére randevút adtam Nagy jogásznak az álarcos-bálba, ahova Jolán barátnőmmel együtt készültünk. Ez lett volna az én első bálom, első randevúm. Apámnak persze azt füllentettem, hogy valamelyik színész-családhoz vagyok vacsorára híva.

Az álarcosbáli terembe a följárat közel volt a színházi bejáróhoz.

Az egyik följáró balra, a másik jobbra vezeteti. Jött az este. Jól beburkolódzva dominónkba surrantunk be és még csak a harmadik lépcsőn lehattunk, mikor a karomat hátulról megragadja valaki és visszaránt. Szigligeti volt.

— Nem szégyenli magát ilyen multságokba menni, ahova tisztességes nők nem járnak?! Mars haza!

Kocsiba ültetett és hazaexpediált. Apám szerencsére nem volt otthon, de Szigligeti búcsúzóul még így vigasztalt meg:

— Holnap megmondom az apjának, hogy verje el magát.

Egész éjjel nem tudtam aludni a félelemtől és alig vártam a reggelt, hogy Szigligetit megkérhessem, ne áruljon el apámnak, inkább sohase megyek többet álarcosbálba.

Rohantam a próbára, mint még soha. Szigligeti már várt és úgy telt, mintha semmi sem történt volna.

Barátságosan üdvözölt. Kézen fogva bevezetett az öltözőbe és ott így nyilatkozott:

— Tudja meg, hogy én magát az első pillanattól kezdve, mikor megismertem, szeretem és figyelemmel kísérem. Elhatároztam, hogy maga lesz a feleségem. Megyünk rögtön a parókiára a paphoz.

Szó nélkül gépiesen engedelmeskedtem, csak útközben jutott eszembe bátortalanul megkérdezni tőle:

— Mit fog mondani apám?

— Ez az én dolgom. Maga ezzel ne törődjék, én az apjával mindent el fogok intézni.

Nem mertem ellentmondani neki, hisz roppant kitérítésnek tartottam, hogy a főrendező. Szigligeti Edének a fia feleségül akar venni.

Lélekzetvesztve léptem a pap elé, aki nagyon szívesen fogadott. Lesütöttem szemem, mint egy nagy bűnös, pedig igazán nem tettem semmi rosszat.

— Bemutatom Pálmay Ilkát, a menyasszonyomat és eljöttem megkérni tisztelendő urat, hogy bőjt után legelső nap mindjárt adjon össze bennünket, — mondta Szigligeti.

— Ej, ej, hát olyan sürgős az az esküvő? — kérdezte a pap, jelentőségteljesen nézve rám.

Még akkor misztérium volt előttem minden, de mert a pap nagyon csinos volt és nagyon rám nézett, éreztem, hogy a vér arcomba szökkent.

Megállapítottuk az esküvő napját és a parókiáról már karöltve mentünk vissza a színházba a próbára. Ott Szigligeti mindenkinek mint menyasszonyát mutatott be. Én még mindig nem bírtam fölfogni a helyzet komolyságát, hagytam mindent történni és gépiesen fogadtam az üdvözléseket. Apám irodája nem volt

messze a színháztól, Szigligeti elment hozzá, mindeni elmondani neki. Sikerült apámat meggyőznie, meri mikor hazamentem, apám ezzel fogadott.

— Itt volt Szigligeti. Miután megígérte, hogy elvisz a szüleihez és belőled nagy művésznőt csináltat

Még akkor misztérium volt előttem minden és miután te mindenáron színésznő akarsz lenni, beleegyeztem a házasságba.

Úgy tetszett nekem ez az egész házasság, mintha az első, nagy szerepre készülnék.

Szigligeti eljegyzésünk óta minden szabad idejét

mellettem akarta tölteni és nekem ez kellemetlen volt. Örvendtem, ha nem láttam leendő férjemet.

A következő vasárnap néhány zárdabeli barátnőmmel találkoztam a sétatéren. Leültünk egy padra és mint afféle gyerekleányok szoktak, a szerelemről beszélgettünk. Így jött szó — a csókról is. Nekem eszembe jutott, tulajdonképpen miért is nem csókolt meg engem Szigligeti, hiszen vőlegényem és már alkalom is volt reá, pedig akkor talán megtudnám, szeretem-e, vagy nem? A lányok azt mondták ugyanis, hogy a csók a szerelmesek közt nagyon jó.

Másnap, mikor egyedül maradtunk Szigligetivel, a szerelemről és a csókról kezdtem beszélni, sejtetve, hogy nem haragudnám meg érte, ha megcsókolna. Szigligeti megölelt és megcsókolt, de milyen hatása volt ennek a csóknak, amely után valami különös, visszataszító érzés fogott el.

Ez után a csók után gondolkoztam először komolyan a házasságról és megborzadtam annak a lehetőségétől, hogy Szigligeti, amikor akar, megcsókolhat. Amennyire lehetett, kerültem a találkozást és elhatároztam, hogy fölbontom az eljegyzést, mert most már világosan tudtam, hogy nem szeretem a vőlegényemet. Estére Szigligeti hazakisért és én egész őszintén megmondtam neki a szándékomat.

— Én nem lehetek a maga felesége, mert nem szeretem.

Erre ő letérdelt előttem és sírva könyörgött.

— Ne hagyjon el, mert nem élhetek maga nélkül. Megölöm magam, ha nem jön hozzám.

— Igazán sajnálom magát és szeretném is szeretni, de ha nem tudom, mit tegyek — és vele sírtam.

Erre azzal ment el, hogy föbe lövi magát.

Apám hazajött és neki is megmondtam, hogy én nem szeretem Szigligetit és nem is megyek hozzá feleségül. Ő szigorúan megdorgált, azután józan okokkal hozakodott elő.

— Ha mindenáron színésznő akarsz lenni, alkalmasabb férjet nem találhatsz. Ha nem mégy hozzá, sohasem lesz belőled művésznő, mert arról hiába ábrándozol, hogy én egyedül kiengedlek még egyszer a világba. Ahhoz pedig szegény vagyok, hogy társalkodónőt tartsak neked.

Mikor elvégezte, mint szófogadó leányhoz illik, kezét csókoltam.

— Jól van apám, hozzámegyek, engedelmeskedem, — feleltem.

Így hát megtörtént az esküvő. Emlékszem ünnepestélyes volt. A templomban megjelentek a barátnöim. az egész színtársulat és sok ismerős. Az esküvői lakoma Sebők, mostani törzsorvoséknál, az unokatestvérem házában volt.

Házassági jutalomjátéku „Liliomfi“-t adtuk.* Semmi különöset sem írhatok az akkori előadásról. A vidéki színpadok nívója már akkor is olyan volt. mint a mai. Manapság legföljebb a kiállítás előkelőbb.

Most aztán következtek az úgynevezett mézes-hetek, amelyek nekem csak keserúséget nyújtottak.

Külön lakásba hurcolkodtunk, de ez a köztem es névleges férjem közötti helyzeten mit sem változtatott. Az ismeretlentől való félelem, irtózás annyira uralkodott rajtam, hogy valahányszor férjem felém közele-

* Egyike Szigligeti legnépszerűbb, még még mindig műsoron lévő darabjainak.

uett, elájultam. Szerelmes csókjától való vonakodásom dühössé tette. Esténkint rám zárta az ajtót, elment és csak másnap reggel jött haza, rendszerint becsípve. Mert reggel meg én mentem el hazulról, alig találkoztunk. Dacára annak, hogy apám beszélt rá erre a házasságra, sohasem panaszkodtam neki boldogtalanságomról, mely változatlanul így tartott vagy két hónapon keresztül.

Kezdtem megismerni a szenvedéseket, bepillantást nyertem az élet valóságába, de magamba fojtottam az első csalódás keserűségét . . .

A nászút.

Bekövetkezett az elutazási idő. A társulat Budára igyekezett, közben azonban Sátoraljaújhelyen álmásozott.

Ebben a városban, ahol egyetlen ismerősöm sem volt, ahol minden és mindenki idegen volt nekem, a férjem teljesen a hatalmába kerített és én engedtem, hogy uralkodjék rajtam.

Sátoraljaújhelyen már — talán engedékenységem következtében — jelentősebb szerepeket kaptam és mint színésznő bizonyos várakozásokkal mentem a társulattal Pestre.

Budapesten.

Szigligetinek első dolga volt bemutatni a szüleinek. Anyósom éppen az előszobában volt, mikor becsöngettünk.

— Miféle gyerek ez itten? — kérdezte, mikor meglátott.

Tudniillik rövidre nyírt hajam és nagyon sovánv termetem miatt egészen gyermekes kinézésem volt. Apósom és sógornőim: dr. Kétly Károlyné Szigligeti Anna, Törzs Kálmánné Szigligeti Aranka és Mudron Sománé Szigligeti Jolán csak később jöttek haza. Mindnyájan nagy szeretettel fogadtak, csak szánakoztak rajtam, mert olyan sovány és sárga voltam. Az öreg Szigligeti meghívott bennünket egyszer-mindekkorra ebédre, de mert még mindig kötve voltunk a budai társulathoz, lakást Budán vettünk.

Budán sokat voltunk együtt a Nemzeti Színház művészeivel a „Politische Kreizler“-ben, amely híres volt libapecsényéjéről. Odajártak Bercsényi, Nagy

Imre. az ünnepeli Újházi, Faludi* és még néhányan, akik mind nagyon kedvesek voltak hozzám.

Két hónap múlva megváltunk a budai társulattól. Apósom, az öreg Szigligeti Ede Káldy Gyulánál, egyik legelőkelőbb énekmesternél taníttatott énekelni primadonna szerepekre. Mikor betanultam Finum Rózsit a „Falu rosszá“-ban, Erzsikét a „Sárga csíkéi-ban, Marijolane-t a „Kisasszony feleségem“-ben és a „Szép Galathea“ címszerepéi, elszerződünk Kecskeméire, hogy begyakoroljam magam. Férjemet rendezőnek és komikusnak szerződtették.

Szigligeti, mint rendező, nemcsak a szerződött tagokkal volt goromba, hanem velem szemben is. Folyton ivott, mindig részeg volt és olyankor ütött-vert. Emellett egyre-másra adósságot csinált, egy-egy reggelire például húsz koronát is elköltött, ami viszonyainkhoz képest nagyon nagy pazarlás volt.

Volt Kecskeméten egy Deák nevű földbirtokos, aki a színpadra több izben csokrokat adatott föl nekem. Szerelmes nem voltam belé, mert még mindig nem ismertem a szerelmet, de nagyon jól esett ennek az úriembernek a ügyelnie. Egy esle, mikor a férjem játszott és én mint néző voltam a színházban, Deák odajött a páholyomhoz beszélgetni velem. Felvonás közben a férjemhez akartam menni az öltözőbe. Deák elkísért. Az öltözőhöz egy sötét folyosón kellett keresztül menni; mikor az öltöző ajtajához értünk, Deák megfogta a derekamat és megcsókolt.

* Bercsényi a legelegánsabb művészek egyike volt. Nagy Imre, aki öngyilkos lett. Ideálja volt a régibb stílus szerelmi hősnek; Faludi szintén kedvelt művész. Újházit az egész ország „Mester“-nek nevezi, legjelentősebb alakítója úgy a komoly, mint vígjellegű szerepeknek.

Ugyanabban a pillanatban kinyílik az ajtó és oil áll a férjem.

— Kígyó, megöllek! — ezzel a kiállással rontott nekem.

En elszaladtam s dacára annak, hogy reszkettem a férjemmel való találkozástól, haza futottam. Hová is menekülhettem volna? Előadás után Szigligeti hazajött; bezárta maga után az ajtókat, földre tepert és ott ütött-vert. Azután dühében nekirohant a falnak, szél akarta zúzni a saját fejét és folyton ezt kiáltozta:

— Nem szeret ez az asszony, nem szeret ez az asszony.

— Megmondtam magának mielőtt elvett volna, hogy nem szeretem, — védekeztem zokogva. — Nem tudom szerelni; hiába akarom, nem tudom!

Erre rám nézett, megfordult, kiment és rám zárta az ajtót. Otthagyott étlen-szomjan a jéghideg szobában, ahol lassanként álomba sírtam magamat. A férjem reggel jött haza, részegen, mint rendesen. Szó nélkül lefeküdt. Megvártam amíg elaludt, összeigazítottam a hajam, a ruhám és nesztelenül kisurrantam. Hogy hová, merre menjek és mit kezdjek, magam sem tudtam.

A szökésem*

Mentem, mentem egyenesen, amerre az út vezet. Az út a színház előtt vitt el, ahol egy színésznő ismerősömmel találkoztam.

— Mi a baja? Miért oly sápadt? — kérdezte.

— Nem érzem jól magam, jöjjön velem egy kicsit sétálni.

A sétatér a pályaudvar mellett volt; mikor odaértünk, egy vonat éppen indulást jelezve füttyült. Ahogy az éles füttyöt meghallottam öletszerűleg föl-villant agyamban, megszököm, hogy kinzóm elől a világ valamely ismeretlen zugába rejtőzhessem. Gyorsan odaszóltam a színésznőnek:

— Várjon rám, mindjárt jövök.

A pénztárhoz szaladtam.

— Kérek egy jegyet!

— Hová? Pestre?

— Ez a vonat Pestre megy?

— Igen.

— Kérek egy jegyet Pestre.

Beugrottam egy másodosztályú kupéba és a vonat elrobogott. Alig mentünk két-három percet, elfogott a félelem, elkezdtem remegni mint a hideglelős és majdnem elájultam. A kupében kívülem még két nő ült, akik észrevették fölindulásomat és megkérdezték:

— Rosszul van?

— Igen, mert nagyon félek.

— Mitől?

— A férjemtől, mert megszőktem tőle.

— Mit? A férjétől? Hát miért?

— Mert félttem, hogy megöl. Mindig vert. Tegnap este is majd agyonvert — és mutattam a kék-zöld foltokat a nyakamon és karjaimon.

— Hát kicsoda kegyed, kicsi asszony?

— Szigligeti Józsefnek vagyok a felesége. Szigligetiné Pálmay Ilka, — mondtam sírva, de elégedetlen, hogy végre kipakolhattam valakinek érzelmeiméi.

— De hiszen a férje biztosan üldözni fogja, — véleményezte az egyik asszony.

Beláttam, hogy igaza van az asszonynak és elhatároztam, hogy a legközelebbi állomáson kiszállok. Ez az állomás Szolnok volt, ahova megérkezve, kocsiba ültem és a szállodába hajtottam.

Egész nap nem mertem kibújni a szobámból, még az ételt is fölhozattam magamnak. Este becsöngettem a fűtőt, aki óriási parasztfiú volt és meghagytam neki, hogy reggel már hat órakor fűtsön be. Alighogy lefeküdtem, a nagy izgalmaktól kifáradva, mélyen elaludtam. Nagy dörömbözésre ébredtem föl.

— Ki zörget? — szoltam ki.

— A fűtő.

Kinyitom az ajtót, tényleg a fűtő jött egy nagy

kosár fával, de rettenetes pillanat! Mögötte ágaskodott Szigligeti, kezében magasra tartva a revolvert.

A fütőt félrelökte és nekem jött. Én nagyot kiáltottam, mire a fűtő eldobta a faskosarat és hátulról a férjemre vetette magát és kicsavarta kezéből a revolvert. Szigligeti addig dulakodott, amíg kiszabadította magát. Újra rám támadt és az öklével kezdett verni. Csak egyet üthetett az arcom balfelére, — mert a lovagias parasztleány visszatartotta — de az az ütés olyan volt, hogy hetekig viseltem a nyomát.

— Visszaviszlek magammal azonnal Kecskemétre, — ordította.

— Nem, kérlek, akárhova, csak oda nem. Hisz az egész város beszélni fog rólunk — és így Budapestre mentünk.

Az Orient-szállodában vettünk lakást. Szobámnak ablakai a graciózan épült Népszínházra, reményeimnek, vágyaimnak, álmaimnak színhelyére nyíltak. Néhány napig betegen feküdtem. A fizikai fájdalomon kívül borzasztó lelkiismeretfurdalásom volt, csak magamat okoztam a történetekért. Elhatároztam, hogyha már csakugyan velem kell élnem, jó asszonya leszek az uramnak.

Amint jobban lettem, sokat voltunk együtt Tihanyi Miklóssal, az akkor legkedveltebb színész-szel. Egyszer Tihanyi azzal jött hozzánk, hogy Rákosi Jenő, a Népszínház akkori igazgatója szeretné, ha próbát énekelnék előtte. El is mentünk mindjárt Rákosi Jenőhöz,* aki nagyon kedvesen fogadott és másnapra

* A legkiválóbb magyar írónak egyike. Kiadója és főszerkesztője a Budapesti Hírlapnak, elnöke az íróegyesületnek és örökös tagja a főrendiháznak.

kitűzte a próbát. Érdeklődött, hogy a fekete folt, amely a szolnoki ökölcsapásnak volt a nyoma, anyajegy-e? Persze a férjem közbeszólt, hogy leestem és megütöttem magamat.

... . Nemsokára fölléptem a „Sárga csikó-ban . . .“

Másnap délelőtt remegve, de mégis a legszebb reményekkel mentem a próbára. Azt hittem, a zongorateremben lesz, de nagy meglepetésemre levittek a színpadra, ahol már várt a zenekar.

A színpadon három úr állt Rákosi Jenővel. Én

látva a zenekart, nagyon megijedtem és mondtam Rákosi Jenőnek, erre nem számítottam, de ő nagyon kedvesen megnyugtatót, hogy azt énekelhetem, ami nekem tetszik. Ez fölbátorított. A „Kisasszony feleségem”-ből játszottam el néhány jelenést és miután a sötét nézőtér felé pukkedlit csináltam, az egész zenekar tapsolt és a jelenlevő színészek is mind odajöttek hozzám gratulálni.

Ragyogtam a boldogságtól.

A próba után Rákosi Jenő, aki szintén gratulált, fölvezetett az irodába, megkötöttük a szerződést három évre. Gondolom évi ezer forinttal emelkedő háromezer forint kezdő gázsit kaptam. A szerződés aláírása után királynőnek érez leni magamat.

Persze a férjem előleget követelt, amit meg is kapott.

Ha visszagondolok ezekre az eseményekre, be kell látnom azt, amit egész pályámon, egész életemben tapasztaltam, hogy minden rossz után jó következik, a fájdalmat úgy váltják föl az örömök, mint a vihart a napfény, igaz, hogy én sokat szenvedtem, mini Szigligeti Józsefné, viszont azonban Rákosi Jenő talán, észre sem vett volna, ha nem vagyok Szigligeti Edének, a magyar irodalom arisztokratái között egyik legfénylőbb nevű írónak a menyé.

Nemsokára fölléptem a „Sárga csikó“-ban* az Erzsike szerepében. Másnap az összes újságok nagyon szépen írtak rólam, sőt egynémelyik azt is megjegyezte, hogy csinos megjelenésű vagyok, beszédes szemekkel. Amikor én ezt olvastam, könnyektől fátyolozott sze-

* Szerzője Csepreghy Ferenc, egyike a legjobb íróknak.

mekkel mentem a tükörhöz megnézni, hogy tényleg csinos megjelenésű vagyok-e és hogy beszédes-e a szemem, t. i. csúnyának tartottam magamat.

Az Erzsike után a „Corneillei harangok“-ban a Szerpolette szerepét kaptam. Ez a mestermű akkor hódította meg magának a világ összes színpadát.

A „Cornevillei harangok“.

Rákosi Jenő mint rendező maga volt az előkelőség, úri modor, jóság és kedvesség. Az első színpadi próbán leültetett a rendezői székbe és ő maga eljátszotta nekem elejétől végig az egész szerepet. Még azt is megmutatta, hogy kell számárfüleket csinálni.

Milyen más hang uralkodott akkor a színpalak mögött, mint manapság.

Ha például a későbbi próbán nem csináltam valamit jól, nem kiabált föl a nézőtérről Rákosi Jenő a színpadra, mint ahogy most némely rendező teszi. Nem szidta le a primadonnákat az egész személyzet előtt! Ha valami megjegyzése volt, akkor Rákosi Jenő a színpalak közé hívott és így szólt:

— Nem gondolja, kedves nagysád, hogy azt így kellene csinálni?

A Szerpolette szerepe volt az első országos sikerem. Majdnem az összes lapok közölték az arcképet Planquett-el együtt, még a párisi lapok is foglalkoztak velem, de azt hiszem, ha nem Rákosi Jenő ta-

nított volna be a szerepre, a siker nem lett volna olyan nagy. Négyyszer adtuk a darabot egymásután és akkoriban ez már rendkívüli siker volt. Ha egy darabot egy hónapban tizennégyyszer lehetett adni, az már szenzáció volt.

Báró Splényiné Blaha Lujza,

Ugyanakkor játszott Zsoldosné Blaha Lujza. Kintüntetésnek tartottam a sorstól, hogy ugyanazon a színpadon játszhattam, amelyen akkor a színművészetnek gyöngye, koronája, a hasonlíthatatlan Blaha Lujza, a „nemzet csalogánya“, játszott. Milyen szívet

és lelket lebilincselő varázs volt a lényében, mennyi humor, természetes kedvesség a játékában és milyen művészi volt az énektudása. Istenem! de szép volt az a Blaháné! Valahányszor föllépett zsúfolásig volt a színház és mert akkor meg volt engedve a pót-székek beállítása, még azok is el voltak foglalva. Hogy megcsókolhassák a kezét, az öltözője elolt lestek gróf Károlyi Pista, gróf Batthyány Elemér, gróf Wenckheini és még sokan. Előadás után az emberek százával várták, még a ruhája szegélyét is csókolták.

Mikor én őt, ezt a nagy művésznőt, először láttam és hallottam a „Sárga csikó“ Erzsikéjében, tehát ugyanabban a szerepben, amit én is játszottam, napokig nem tudtam aludni az elragadtatástól. A fülemben csengett az a kedves, bájos, fuvolaszerű elvárászó hangja. Még ma is érthetetlennek tartom, hogy ennek az asszonynak is, aki éveken át ezer meg ezer embert gyönyörködtetett művészetével, aki soha senkit meg nem bántott, lehettek ellenségei; mert bizony szépszámmal voltak.

Én boldog voltam, ha csak a közelében lehettem. Abban a szezonban volt egy népszínházi bál. A bálánya természetesen Blaháné volt, aki körülrajongva ült a pamlagon. Rövidre nyírt hajjal, egyszerű kis fekete ruhában, néhány lépésnyire tőle a falnak dülve csak őt néztem és gyönyörködtem a beszédmodorában. Én őt egyáltalán felsőbb lénynek tartottam.

A pesti színpadon az első csokrot Rákosi Jenő titkárjától, Evva Lajostól kaptam. Ettől kezdve az úri kaszinó összes tagjai nagyon virágoztak. Akkoriban egyszer Tamásival is játszottam egy népszínműben. Csepreghyné, a már említett drámaírónak a fele-

sége, Rákosi Jenő nővére, olyan művészettel készítette a népszínműben kosztümjeimet, hogy még én is, aki még mindig olyan kinézésű voltam, mint egy tizenhárom éves mellbeteg kis lány, gömbölyűnek látszottam. Ez a gömbölyűség annyira tetszett Tamásinak, hogy kézzel-foghatólag akart tetszésének kifejezést adni. Mikor emiatt megbotráncoltam, kiköpött előttem és azt mondta:

— Taknyos, örüljön, ha ránézek.

Nagyszerű alak volt pörge kalapjával, makrapipáiával a már akkor is idősebb kinézésű Tamási. Mialatt a színházban próbált, nagy bundáskutyája ott feküdt az út közepén, ahol a József-körút és Erzsébet-körút keresztezi a Rákóczi-utat. Ezt a kutyát ismerte egész Pest és még a kocsisok is kitértek neki, annyira respektálták a gazdáját.

. . . Meghívást kaptam három esztendőre a Kolozsvári Nemzeti Színházhoz népszínmű- és operett-szerepekre is, bár az operett akkor még a kezdet-kezdetén volt. Szigligeti kihasználva a nagy sikert, elment Rákosi Jenőhöz az irodába és tudtomon kívül kijelentette, ha nem ad nagyobb fizetést, mint amennyire szerződöttem voltam, elvisz Kolozsvárra. Mire Rákosi Jenő azt válaszolta, ő a szerződéshez tartja magát.

Szigligeti kényszerítésére elfogadtam a kolozsvári Nemzeti Színház ajánlatát. Az igazgatóság kifizette értem a Népszínháznak a vinkulumot és férjemnek annyi előleget, amennyit kívánt.

Kolozsvár.

Eljött a kolozsvári utazás ideje, amely eltávolított az oly gyorsan szívemhez nőtt fővárostól. Isten úgy akarta, hogy Szigligetinek ugyanakkor a katonasághoz kellett bevonulnia gyakorlatra és így egyedül mentem Kolozsvárra.

Amikor mint szerződött tag először léptem föl, a közönség nagy szeretettel, virágessövel fogadott.

A „Cornevillei harangok“ után „Angot asszony leányá”-ban a címszerepet, Gabeltet játszottam. Akkoriban Erdélyi Mariette volt az operett-primadonna. „Angot”-ban neki a Lange szerepét osztották. Ebben a darabban a második fölvonásban, mikor a függöny fölgördül, Lange van a színpadon. Erdélyi Marietta, aki már régen szerződött tagja volt a színháznak, mielőtt énekelni kezdett volna, tehát minden ok nélkül annyi virágot kapott, hogy mindenki tisztában volt azzal, hogy ez a tüntetés tőle eredt. Én még az öltözőmben ültem és láttam, hogy az egyik csokrot a másik után hozzák neki, de őszintén mondhatom, nem irigyked-

tem és egész jókedvűen leplem a színpadra a Lángéval való, következő párfjelenetemre.

Rendezés szerint belépésemkor Erdélyi Mariettának a színpadon, a pamlagon kellett ülnie.

Gyöngye a tollam, hogy leírhassam azt az óriási tapsvihart, amellyel a közönség fogadott, éppen azért, mert én, aki csak akkor jöttem Pestről, tehát félig-meddig még vendég voltam, egy szál virágot sem kaptam, ő pedig, a rég szerződött tag, virágcsókat adott magának. Nem is tudtam, miért ez a hirtelen nagy taps, hisz a színházi intrikákban még járatlan gyerek voltam.

Erdélyi Mariettának, aki nevezetes volt túlságos temperamentumáról, az egész mellettem való tüntetést, amely az ő számára fenyítés volt a közönség részéről, léhát bosszúvágyat ébresztett föl benne, amelyet azonnal ki is elégített, a színpadon kellett végignéznie. „Angot harmadik fölvonásában egy veszekedő duett van Clairette és Lange között. Ismétlem: veszekedő és nem verekedő.

A darab szerint két kofa veszekszik. Lange kezdi a veszekedő szólóját. A szólója végén Erdélyi Marietta dühében sovány öklével teljes erejével a fejem búbjára ütött. Természetes, hogy vissza szerettem volna vágni, de csak nem kezdettem a publikum előtt vele verekedni? Pedig minden más színésznő az én helyemben az tette volna.

Én azonban visszatartva magam, belekezdtem a szólómba, amely felelet volt Lángénak. A szólóm végén lekaptam a cipőmet, feléje dobtam és nyelvemet olyan hosszúra öltöttem ki, amilyenre csak tudtam. Ennek óriási hatása volt. Az egész

közönség nevetett, tombolva tapsolt. El lehet képzelni, ezek után mennyire szeretett engem az alaposan lefőzött Erdélyi Marietta.

A „Boccaccio“-ra, Suppé operettjére készültünk: Boccaccio trikós szerep, amely fölváltva volt kiosztva kettőnknek. Először ő játszotta, még pedig soványsága miatt töltött trikóban. Azt hittem, mert Erdélyi Mariettának van, nekem is kell, hogy legyen, tehát én is hozattam magamnak töltött trikót, amelyet az öltözőm szekrénye fiókjában zártam el.

A sor rajtam volt a „Boccaccio“-ban. Bemelegyek öltözködni és nincs trikó. Eltűnt. Minden lehető és lehetetlen helyen keresték, de nem volt található. Kétségbe voltam esve, de szólt a harmadik csöngetés, a színpadra kellett sietnem. Gyorsan egy vékony selyem trikóba bújva játszottam végig a szerepet.

A siker teljes volt.

Ki vihette el a trikómat?

Erdélyi Mariettát gyanúsítottam és egy ügyvéd tanácsára be is pöröltem azért. A tárgyalás érdekes volt, mert a lapok is foglalkoztak vele. Emlékszem, ezt mondtam Erdélyi Mariettának a bíró előtt:

— Ma magának nem elég egy töltött trikó, tartsa meg az enyémet is, vegye föl mindakettőt egyszerre, talán jobban fog tetszeni a „Boccaccio“-ban, mint eddig. Amint láthatta, hála Isten, nekem nincs szükségem töltött trikóra!

A tárgyalás folyamán bebizonyult, hogy a trikót tényleg ő dugta el és ezért meg is bírságotlák. Ez idő óta folytonos viszálykodásban élt az igazgatósággal és nemsokára meg is vált a társulattól. Bebizonyult rajta

az örökigaz közmondás: „Aki másnak vermet ás, maga esik bele!“

Férjhezmenetelem óta először éreztem a mű-

...először éreztem a művészi siker boldogságát itt Kolozsváron“...

vészi siker boldogságát itt Kolozsváron, mert bár Szigligeti minden lépésemet figyeltette, telteimben és cselekedeteimben mégis függetlennek éreztem magam,

de sajnos, ez nagyon rövid ideig tartott, mert Szigligeti betegség címen szabadságoltatta magát és váratlanul betoppant.

Nem csoda, hogy Szigligeti megérkezése csak rémületet ébresztett bennem és hogy még hidegebb voltam iránta, mint azelőtt, mert most már volt fogalmam arról, milyen szép lehetne az életem nélküle, ha nem volnék hozzáláncolva. Természetesen ezt ő hamarosan észrevette és ezt mondta egyszer:

— Tudom, maga gyűlöl engem, de jegyezze meg, bármennyire szeretik is mások és bármennyire is érezné a szükségét valaki mást szeretni, nélkülem egy napot sem fog élni, mert ha a legkisebbre rájövök, megölöm!

Miután már hatodik hónapja anyai örömök elé néztem, újra megadtam magamat a sorsnak abban a reményben, hogy a feleség szenvedéseierért az anyaságban fogok kárpótlást találhatni.

Szigligeti a féltékenységgel is gyötört.

A kolozsvári lakásunknak két bejárata volt, egyik a folyosóról, a másik a lépcsőházból. Férjem a lépcsőházi ajtó kulcsát mindig magánál hordta. Egyszer délután látogatóba jött hozzánk Várad Miklós, akivel a népszínművekben mindig együtt szerepeltem. Alig volt nálam öt percig, kopognak a konyhaajtón. Kíváncsi voltam, hogy miért kopognak? Kimentem és látom, hogy a konyha üres, a cseléd elment és magával vitte az ajtó kulcsát; tehát anélkül, hogy tudtam volna, be voltam zárva Váradival. Visszamentem a szalonba, hogy Váradinak ezt a különös szituációt, amelybe akaratunkon kívül jutottunk, nevetve elmondjam, de akkor már a férjem, mert ő volt az, aki kopog-

tatott, a lépcsőházi ajtón belépett a szalonba. Kevéssel utóbb Váradi, abban a véleményben, hogy jelenléte fölösleges, mert Szigligeti nagyon hidegen köszöntötte, elment. Szigligeti bezárta utána az ajtót, kétszer ráf ordította a kulcsot, berontott, megfogta a nyakamat, földre tepert és vad dühében feledve, hogy anyai örömök előtt állok, megrugdosott.

— Ne kínozzon, — könyörögtem neki — inkább öljön meg.

— Majd csak lassanként, részletekben fogom megölni, — felelte ő.

Természetes, hogy a történetek után súlyos belemeg lettem, ágyba fektettek. Ekkor Szigligetiben, úgy vettem észre, fölébredt a lelkiismeret. Gyakran az ágyam szélére ült és némán meresztette rám szemeit. Egyízben nagy zavarban mondta el nekem, hogy pár nap múlva árvereznek minket, de azért legyen nyugodt, ő már kivett egy kedves kis házat kerttel, ahol én nagyon jól fogom érezni magamat. Másnap jöttek a végrehajtók, akik mindent lefoglaltak, kivéve az ágyat, amelyben feküdtem, egy pongyolát, cipőt és még a legszükségesebb tárgyakat.

Átköltözködtünk az új lakásba, amely valóban igen kellemes volt. A kapu alatt volt a bejárás a szalonba; e mellett volt az ebédlő és az udvari szobát használtuk hálósobának. A hálósobából! egy kis előszoba nyílt az udvarra. Volt egy oláh leánycselédem, akinek költőies neve Flóra volt. A hűségnek a mintaképe, különös, eredeti nő voll: szellemes, mulatságos és mindig jókedvű. Ő ápolt engem ezekben a nehéz napokban.

A rúgások következtében kinszenvedések kö-

zöli, idő előtt szültem meg gyermekem, aki csak egy félóráig élt. Még sajnálni sem tudtam szegénykét: mielőtt tudatára ébredhettem volna a történeteknek, apja koporsót hozatott neki és szépen eltemettette.

Közben — valószínűleg a szomszédok pletykálkodása révén — elterjedt a híre a köztem és Szigligeti közt történt szomorú eseményeknek. A helybeli lapok hasáboakat írtak a történetekről, de én ezt csak utólag tudtam meg. hisz betegszobám foglya voltam.

Betegségem ideje alatt, levél kíséretében, tizenkét üveg befőttet kaptam Papp Miklósnétól, aki nem volt más, mint az egykor híres szubrett, Szabó Pepi. Ez a Szabó Pepi a jószívűségéről és nemes tetteiről volt nevezetes. „Olyan nemesszívű, mint Szabó Pepi“, erre a dicséretre büszke volt öreg és fiatal. Levelében azt írta, hogy majd meglátogat, délután el is jött. A férjem fogadta és az ágyamhoz vezette, de mert Papp Miklósné megjegyezte, hogy a férfiak zavarják az asszonyokat, ha azok asszonyi dolgokról beszélnek. amellet önmaguk csak unatkoznak, kénytelen volt egyedül hagyni bennünket; de azért nem ment messze, csak a mellékszobában ült le velem szemben, hogy megfigyelhessen.

Papp Miklósné. aki az ágyam mellett, háttal ült neki, hozzám hajolva gyorsan, gépiesen, titokzatosan, félig súgva mondta:

— Őszintén akarok magával beszélni. Kérem tehát, hogy ha Szigligetit közeledni látja, figyelmeztessen. Az egész város tudja, hogy magát a férje meg-rugdalta és hogy ennek a következtében szülte meg idő előtt a gyermekét.

— Nem igaz, nem bántott, — szóltam közbe tagadólag.

— Hiába tagadja, édesem, — ismételte Pappné — mindenki erről beszél, mindenki tudja.

Erre fölolvadt szívem fájdalmas keserősége, ki-tört belőlem a panasz és panaszkodás, de mosolygó arccal beszéltem mártíromságomról. mert Szigligeti a másik szobából mint egy Szvengáli, meresztette rám a szemeit, az arcomról akarva leolvasni, hogy mit beszélek. Most azonban fölhasználtam minden színészi tehetségemet és mindig mosolyogva mondtam el házasságom összes szenvedéseit mélyen megrendült hallgatónak, könnyek azonban folyton peregték szememből. Szigligeti, amint észrevette, hogy könnyezem, besietett, Papp Miklósné halkán csak ennyit mondhatott még:

— Édes Ilus, ha szüksége lenne rá. forduljon hozzám, a házam mindig nyitva áll magának; nálam mindig védelemre talál.

Szigligeti már mellettünk volt és mi közömbös dolgokról folytattuk a beszélgetést pár percig, azután Pappné, miután kedvesen „isten hozzádot” mondott, ezzel a jelentőségteljes szóval: „A viszontlátásra!” — eltávozott.

Férjem, miután öt kikísérte, visszajött, felelőségre vont engem.

— Maga síri. Mért voltak könnyek a szemében? Csak nem panaszkodott? Megmondtam magának a múltkor, hogy nélkülem egy napig sem fog élni, mert megölöm, ha csak gondolatban akarna is egy másik miatt elhagyni.

Nem feleltem neki semmit, de teljes hidegvérrel

elhatároztam. hogy nem viselem el tovább a kínzásait.

Inkább megölöm magam.

Hogy hogyan és miképp, azt még nem tudám, mert hiszen betegen feküdtem, lehetetlen voltam és Szigligeti őrzött, mint egy sárkány.

Megszökés.

Ekkortól kezdve egy percre sem hagyott többé el a gondolat, hogy öngyilkosság által fogok megszabadulni. Nyolcadik nap reggel elég erősnek éreztem magam, hogy fölkeljek és elkészüljek arra a lépésre, amely az ismeretlenbe visz, mely csak jobb és szebb lehetett, mint akkori nyomorúságom.

Nem osztom azt az általánosan elfogadott nézetet, hogy az öngyilkosok zavart elmével követik el tettüket, az én tapasztalatom ellentmond ennek. Én józanul és minden izgatottság nélkül, bizonyos derűvel készültem a halálra, amely nekem megváltás lett volna.

Felséges tavaszi nap volt. Mint mélységesen kék harang borult az ég a földre. A vadszőlő friss zöld színben koszorúzta ablakaimat és mint a boldogság himnusza hallatszott föl a kertből a madarak énekélése. Csöndesen fölkeltem, a szekrényhez surrantam, fölvettem egyetlen pongyolámat, amit a hitelezők meghagytak. A hajamat föltűzni már nem volt időm,

mert férjem, aki ugyanabban a szobában aludt, föl-
ébredt. Csodálkozott, bogy nem maradtam az ágyban
és kérdezte:

— Hogyan? Te már föl is keltél?

— Igen, tudod, hogy az orvos ma már megen-
gedte. Csak nem fogok örökké az ágyban feküdni. A
kertben fogok reggelizni.

Flóra, aki e szavakat a konyhából hallotta, elő-
sietett s mint egy gyermek örvendett annak, hogy
ágyon kívül látott. Fölajánlotta, hogy pompás kávét
fog készíteni, csak előbb bevásárolni megy. Ezzel el
is indult. Szigligeti utána kiáltott:

— Itt van hetven krajcár, hozzon nekem ru-
mot.

— Van nálam elég pénz, — kiáltotta vissza a
víg Flóra a kapuból és eltűnt.

Férjem gyorsan felöltözött és kivitt a lugasba.
Úgy ültem mellette mint egy merev szobor, mert foly-
vást azon gondolkoztam, hogyan hajtsam végre ter-
vemel.

Flóra nemsokára megjött, az asztalra tette a
rumot és elsietett reggelit főzni.

Szigligeti egy hajtásra kiürítette a poharat és az
elálmosodás ellen küzdve, kicsit gagyogott még:

— Lefekszem én még egy kissé aludni, —
és betámolygott.

Alighogy eltűnt, csöndes léptekkel már mellet-
tem termett Flóra és egy lélekezetre titokzatosan a kö-
vetkezőket mondta:

— Találkoztam Papp Miklósné nagyságával.
Ezerszer csókolja a nagyságos asszonyt és azt üzeni,

hogy várja a nagyságát, egy szoba be van már rendezve a nagysága számára. Csak tessék jönni.

Az irántam olyan jóságos Papp Miklósnénak ez az üzenete magamhoz térített lethargiámból és gyorsan határoztam. Hirtelen fölugrottam a kerti padról.

— Nézze meg, mit csinál a nagyságos úr?!

Flóra visszajött és csak ennyit szólt:

— Az ágyon fekszik ruhástól és horkol.

— Flóra! úgy-e maga szeret engem? Hallgasson rám! és segítsen nekem. Inkább meghalok, minthogy tovább itt maradjak ezzel az emberrel, aki nem férjem, hanem kínozóm. Papp Miklósné nagyságához szököm. Maga jól tudja, hogyha az úr megtalál, agyonver! Tehát maga semmit sem tud semmiről, hallgat, mint a halott, amíg el nem jön annak az ideje, hogy magát viszontláthassam veszély nélkül.

— Csak menjen a nagyságos asszony, — felelte a becsületes Flóra. — Édes örömmel eltűrök mindent a nagyságos asszonyért. Én nem tudok semmiről semmit, még ha meg is ver.

Úgy ahogy voltam, pongyolában, kibontott hajjal, lábujjhegyen mentein keresztül az udvaron, a kapu felé, mert közben el kellett haladnom az udvari szoba ablaka alatt, amelyben Szigligeti aludt. Még egy pillantást vetettem a szobába, hogy meggyőződjem róla, alszik-e, hisz minden pillanatban fölébredhetett, megakadályozhatott tervemben, hogy eme elviselhetetlen házasság láncaitól megszabadulhassak. Elkezdtém szaladni, a félelemtől üldözve, a kapun keresztül gyorsan az utcára. Még csak vásáros parasztok jártak az úton, akik mind megálltak és fejet csóválva bámultak reám. Azt hiszem, örültek tartottak.

Azzal az érzéssel futottam egyik utcából a másikkba, egészen az ötödik ideáig, ahol Papp Miklósék laklak, hogy a férjem észrevette szökésem. Minden pillanatban nehéz lélekezését hallottam a hátam mögült és vártam, hogy ökle lesújt rám és megragad. Még mai napig sem tudom elviselni néptelenebb helyen, ama rettenetes izgalom óta, ha valakit közvetlenül a hátam mögött hallok menni. Ilyenkor meglassítom járásomat és várom, hogy elibém kerüljön az illető.

Meg kell jegyeznem, hogy Szigligeti állandóan töltött revolverrel járt.

Megsegített azonban az Isten és én megérkeztem védvaramba. Leírás után mindjárt odataláltam Pappék elsőemeleti lakásába. Kopogtatás nélkül rontottam be az előszobába. Annyira féltem, hogy rögtön ráfordítottam a kulcsot magam után. Ugyanígy rohantam be a másik szobába is, olt találtam Papp Miklóst az ágyban, amint felesége éppen a reggelit nyújtotta neki. Ezt az ajtót is gyorsan becsuktam és letérdepeltem Papp Miklósne előtt.

— Mentsék meg kérem az életemet, Szigligeti meg akar ölni!

Azt sem tudtam mit beszélek, hisz magamon kívül voltam. Papp Miklós, aki nem tudta, hogy felesége fölajánlotta nekem a védelmet, tágra meresztett szemekkel, ijedten nézett rám, azt vélte, örült vagyok. Felesége azonban kedveskedőn, szeretetreméltóan lehajolt hozzám, megölelt és rögtön bevezetett a saját hálósobájába. Kék selyem-ágyába fektetett, reggelit hozott, amiből persze egy falatot sem tudtam enni.

A hálósobának két ajataja volt. Hogy meggyő-

zödjem arról, mennyire biztonságban érezhetem magam, Papp Miklósné bezárta az egyik ajtót és a kulcsot a váncosom alá téve mondta:

— Most megyek és fölvilágosítom a férjemet, hogy én följánlottam magának a segítségünket. Legyen teljesen nyugodt, semmi kifogása sem lesz ellene, hogy szükségében segítségére lehessenek. Az ajtót bezárom magam után és a kulcsot elviszem. Itt nem bánthatja magát senki.

Szavait csak félig hallottam, mert mialatt beszéli, folyton attól rettegetem, Szigligeti ránk töri az ajtót, revolverét rám szegezve felém rohan, mint akkor Szolnokon. Pappné kiment. Egyedül maradvá aggodalmamban valósággal hallucináltam és csak akkor tértem magamhoz, mikor néhány perc múlva már kívülről beszólt a zárt ajtón keresztül Pappné:

— Ne féljen, én jövök a férjemmel!

Ennyire figyelmes volt ez a ritka asszony. Beléptek és Papp Miklós az ágyam szélére ült, megsimogatott, megcsókolta homlokomat és ezt mondta:

— Édes gyermekem, az egész dologról semmit sem tudtam és megmondom őszintén, hogy nem is avatkoztam volna bele, de miután már az én házamban van, biztosítom, hogy egy hajszála sem fog meggömbülni. Erről kezeskedem.

Azonnal orvost hívtak, aki csillapítót és nyugalmat rendelt.

Mindig zárt ajtók mögött feküdtem, de még napok múlva is oh an lelkiállapotban voltam, hogy egy ízben, mikor a Pappék kis leánya, aki nagyon szeretett és akit nagyon szerettem, benyitott a hálószobába, anélkül, hogy szóval jelezte volna jövetelét, rémüle-

temben az ágy alá bújva összehúztam magam a szegletbe, ahonnan csak akkor mertem előjönni, mikor Papp Miklósné az ijedt gyermek hívására bejött és biztosított, hogy nem fog senki bántani.

Talán hatodik nap délután bejött hozzám Papp Miklós.

— Ne ijedjen meg, kedvesem, — kezdte. — Kötelességemnek tartom tudatni magával, hogy itt volt Szigligeti. Mondanom is fölösleges, hogy teljesen részegen állított be a dolgozószobámba. Az íróasztalomnál ülve fogadtam; a kezem, — mintegy véletlenül, — a töltött revolveren nyugodott. Ezt ő jól látta.

— Miért jött? — kérdeztem. — Minek köszönhetem a szerencsét?

— A feleségemért jöttem! Követelem és kívánom, hogy rögtön jöjjön haza, otthon a helye . . . — ismételte görcsösen, a düttől remegve.

— Vegye tudomásul uram, — feleltem, — hogy a felesége sohasem fog magához visszamenni. Ez a ház az ő otthona. Ajánlom, nyugodjék bele ebbe a helyzetbe, mert ez a felesége kívánsága, amin nem lehet változtatni. Ön a feleségével szemben nemcsak-hogy nem úgy viselkedett, mint jó férjnek kell, hanem súlyosan, bűnösen bántotta. Ne próbáljon neki kellemtlenkedni, meri ő most az én védelmem alatt áll és ezzel végeztünk.

— Mit felelt Szigligeti? — kérdeztem reszketve Papp Miklóstól.

— Megölöm magam! — ezt kiáltotta és elrohant. — De legyen nyugodt; a legközelebbi korcsmába ment.

Másnap fölkeresett az én hűséges Flórám, aki-

nek a zöldséges asszony által üzentem, akinél vásárolni szokott. Természetesen az volt az első kérdésem Flórához aki térdepelve, könnyes szemekkel csókolgatta a kezem, hogy mi történt, amikor otthonról elszöktem. Flóra ezt mesélte:

— Mintán el tetszett szaladni, a nagyságos úr aludt még vagy egy óráig. Mikor fölébredt, kiment a kertbe és keresni kezdte a nagyságos asszonyt. Persze nem találta. Bejött hozzám a konyhába, ahol már az ebédet főztem.

— Hol a nagysága? — kérdezte.

— Én nem tudom hol van: a szalonban lesz. — Erre a szalonba ment, de mindjárt visszajött.

— Nincs ott!

— Talán csak nincs a fűskamrában, ott olyan légvonat van. És a nagysága még beteg.

A fűskamrába rohant.

— Ott sincs!

— Talán . . . én nem tudom . . . talán . . . hát hol lehet?

— Hallja ... ne hazudozzék nekem, — ordította, — maga tudja, hogy megszökött! . . . Keresztül látok magán! Tudtam, hogy meg fog szökni! Tudtam! — Főlkapta a fejszét. Azt hittem már, engem akar leütni, de meglegedett azzal, hogy szétvagdalt mindent, ami a kezeügyébe került. Azután valami kötelet keresett és föl akarta akasztani magát, de mégis meggon-
dolta a dolgot és elrohant. Azóta nem is láttam. De a nagysága után már úgy vágytam. Eddig csak azért nem mertem jönni, mert féltem, hogy utánam les és még én vezetem őt nyomra.

A színügyi bizottság, melynek akkori elnöke

gróf Eszterházy Kálmán és tagja volt a lobbí között Szvacsina Géza mostani polgármester is, elhatározta, hogy rendezni lógja pénzügyi viszonyainkat és férjemmel valamiképp kiegyezik. Hosszú tárgyalások után abban állapodtak meg, hogy én átveszem Szigligeti összes adósságát. körülbelül hatezer forintot, ami mai érték szerint legalább tizenhatezret számítana és ezenkívül Szigligeti háromezer forint útiköltséget kap szintén az én számlámra. Mindezek fejében ő megígérte, hogy Kolozsvárra többé nem jön, kivéve, amikor a válópör miatt szükséges lesz. Ezt az ígéretet azért kövelelték ki jóakaróim, mert ottmaradása rám nézve határozottan életveszélyes volt és örökös aggodalomban tartott volna.

Mikor Szigligeti ez egyezés után elutazott, sürgönyöztem apámnak.

„Válok, jöjjön és védelmezzen meg.“

Erre ő ezt felelte, szintén sürgönyileg:

„Az én családban ilyesmi sohasem fordult elő, nem avatkozom a dologba.“

E visszautasítás után a bátyámnak sürgönyöztem Kassára, hogy szabadságoltassa magát egy időre és jöjjön Kolozsvárra.

Amikor a bátyám megérkezett, azonnal lakást vettünk ki és köszönet lel elbúcsúztam Papp Miklósektől, akiknek két hónapig voltam áldozatkész védelme alatt.

Szigligeti már eltávozott a városból, a bátyám velem volt, tehát már bátran kimehettem az utcára és járhattam a próbákra.

Betegségem után a „Piros bugyelláris“-ban* lép-

* A „Piros bugyelláris“ Csepreghy Ferenc mesterműve., évtizedek óta játszák.

tem föl először, de akkor arra a borzasztó fölfedezésre jutottam, hogy hangomat a rettenetes izgalmak és a betegség következtében csaknem elveszítettem. Azért a jó közönség tapsolt nekem, de én tudtam, éreztem, hogy ezt a tapsot nem érdemlem meg.

Másnap délelőtt, mikor a próbára mentem, az utcán elibém szaladt egy ismeretlen asszony és felém suttogta:

— Az Isten szerelméért szaladjon, nagysága, Szigligeti úr a hátamögött jön és nincs jó szándéka.

Tényleg a mellékutcából felém közeledett egy üveggel a kezében, amelyben, mint később megtudtam, vitriol volt. Bemenekültem a legközelebbi boltba, így védve voltam. Ezt az alkalmat használta föl Papp Miklós arra, hogy ezen az alapon a mi házasságunk rögtöni fölbontását kérelmezze.

A válasz.

Miután már úgyis Kolozsvárt volt Szigligeti, megtartották az első békéltetési tárgyalást, ahova a bátyám és Papp Miklós kísértek el.

A férjemmel való találkozás annyira megrendített, hogy aznap este idegrohamot kaptam és eszméletlenül estem össze a színpadon. Az előadást félbe kellett szakítani, mert csaknem egy óráig tartott, míg magamhoz tértem.

Az igazgatóság belátta, hogy ilyen körülmények között nem játszhatom. Újabb kölcsönt adtak és elküldöttek Herkulesfürdőre üdülni. Ezen a bájos fürdőhelyen, ahová társalkodónőmmel mentem, hat hét alatt bámulatosan magamhoz tértem. Visszanyertem jó kedélyemet, a hangom annyira megjavult e rövid idő alatt, hogy még a fürdőn matinét is rendeztem, amely igen jól sikerült.

Teljes frissességben, mondhatnám újjászületve, azzal az érzéssel mentem vissza Kolozsvárra, hogy nagy sikerek elé nézhetek. Ez a reményem meg is va-

lósult, valahányszor fölléptem, leírhatatlanul ünnepelek. Virágokkal, ajándékokkal halmozott el öreg és fiatal. Mintha az egész város lakossága versengett volna abban, hogy meggyőzzenek róla, mennyire szeretnek, mennyire nélkülöztek. Szóval dicsőségben nem volt hiány és ha ezzel jó! is lakhatnék az ember, semmi gondom sem lett volna. De mert a Szigligeti adósságait magamra vállaltam és az igazgatóságtól roppant sok előleget vettem föl, az, ami a levonások után megmaradt a fizetésemből, alig volt elég a legszerényebb igények kielégítésére. Ezt a városban mindenki tudta.

Volt a karban egy Szabó Mózi nevű öreg színész. Ez egy próbán hozzám jön és így szól:

— Kérem, négy szemközt szeretnék valamit átadni.

Bevezettem az öltözőmbe. Vizsgálódva körülnézett, hallgatózott az ajtónál és kivett a belső zsebéből egy levelet.

— Kérem, úgy parancsolták, hogy ezt a levelet a saját kezébe adjam. Ne tessék kérdezni ki küldi és ne is tessék rá felelni.

Ezzel az öreg eltávozott. Mohó kíváncsisággal bontottam föl a levelet és mily nagy volt a bámulatom, mikor négy darab százas esett ki a borítékból. A kíséző sorok csak ennyit mondtak:

„Fogadja ezt a csekélységet szívesen egy ismeretlen tisztelőjétől.“

Négy száz forint abban a szükségben számomra egy vagyont jelentett. Mintha csak az égből küldték volna megmentésemre, hisz akkor már néhány nap óta a Flóra megtakarított pénzéből éltünk, aki egy-egy forintot adott a háztartásra.

Persze Szabó Mózsit faggattam, nevezze meg az értékes levél küldőjét, de ő konokul azt állította, hogy nem tudja kicsoda az illető.

Aznap este különös jó kedvvel táncoltam, daloltam a színpadon; bátorrá tett a tudat, hogy van valaki, aki a sorsom iránt érdeklődik.

Az anonymustól néhány nap múlva, ugyancsak az előbbi úton, ismét kaptam egy értékes levelet. Dacára annak, hogy Szabéó Mózsi hangoztatta, hogy választ nem várnak, néhány szóban mégis kifejeztem óhajomat, hogy ezt a nemeslelkűséget szóval is szeretném megköszönni. Az öreg Szabó átvette a levelet és ekkor azt mondtam neki:

— Öregecskéin, hiába tagadja, látom, hogy tudja, ki a levél küldője. Ha nem tudná, hogyan adhatná át neki az én soraimat?

Az öreg nem tagadhatott tovább és így válaszolt:

— Jól van hál no, annyit elárulok, hogy a levelet az küldte, aki ma csokrot log föladatni a névjegyével.

Este a színpadon meg is kaptam a gyönyörű csokrot, az öltözőmbe futottam vele és megnéztem a névjegyet.

„Báró Bánffy György“, ezt a nevet olvastam, bevallom, a legörvendetesebb meglepetéssel. Tehát Gyurka báró, Erdély egyik leghíresebb, dacára fiatalságának, legnépszerűbb, csinos, fiatal mágnása volt az Anonymus.

Még akkor telve voltam idealizmussal és ropant lealázónak tartottam valakitől pénzt vagy értékes tárgyat elfogadni, de az embernek az illúziói, idealizmusa és büszkesége vereséget szenvednek abban a ke-

servek harcban, amelyet a szükséggel és nyomorral kell vívniok. Ezért is nem vagyok soha, már hosszú idő óta, nagyon szigorú kritikus ott, ahol mások talán könnyelműen mondanak elítélő bírálatokat. Mert könnyű a jómódban lévő embernek az éhező fölött, aki egy darab kenyerei lop, pálcát törni.

„Megismerkedtünk...”

Mindenáron meg akartam köszönni, kötelességemnek tartottam személyesen megköszönni Bánffyknak a küldeményeket. Megismerkedtünk. A báró tényleg az a szeretetre méltó, ritka egyéniség volt, amilyenek hírből ismertem, s csak a legnagyobb rajongással emlékezhetem meg róla halóporában is. Ő tette nekem a legnemesebb formában azt az ajánlatot, hogy kifizeti

az összes adósságaimat és ezáltal megment a gondoktól; mert, amint mondotta:

— Ilyen tehetségnek egészen a művészetnek és csak a művészetnek kell élnie, hogy fejlődhessék.

Ha pályámon akartam maradni, amelyet imádtam, ha el akartam érni azt a célt, amelyet magam elé tűztem, föl kellett áldoznom büszkeségemet és meg kellett barátkoznom a gondolattal, hogy lekötelezett barátnője legyek Bánffyknak. Ha nem lett volna olyan szeretetreméltó, ha nem mint megszabadítom a szűkségből, ha nem úgy közeledik hozzám, mint egy igazi gentleman, nem tudtam volna megtenni. Így azonban meg bírtam feledkezni apámnak a mondásáról, amelyet olyan gyakran hangoztatott előttem:

— A férfiakkal szemben mindig ez legyen az elved: „Drei Schritte von Leib!“

Másfél esztendeig maradtam Kolozsváron, mint ünnepelt primadonna. Ezalatt Szigligetiről csak annyit hallottam, hogy Kassára ment és mindig oly nők társaságát kereste, akik hasonlítottak hozzám.

Bevallom, hogy nyugtalan, cigányos természetű vagyok és nem szeretem a sokáig egy helyen maradást és így dacára folytonos elismert szereplésemnek, én hálátlan, elkívánkoztam Kolozsvárról; és mikor Evva Lajostól, a Népszínház akkori igazgatójától sürgönyt kaptam, hogy Kolozsvárra érkezik velem tárgyalni, boldog voltain, rögtön készen álltam Pesire menni.. Evva, ki addig Rákosi Jenő titkárja volt, csak olyan föltétel mellett kapta meg a színházat, ha engem ismét szerződtet. Nem nehezítettem meg számára az ügyet. Három évre kötöttük meg a szerződést, hat-, hét- és nyolcezer forint fizetéssel. Ez az akkori magyarországi

viszonyok közöli óriási fizetés volt. Kifizette értem a tekintélyes vinkulumot és abban állapotunk meg, hogy néhány hónap múlva Pestre megyek.

Mielőtt Pestre utaztam volna, elmentem Nagyváradra vendégszerepelni. Akkor Erdélyi Marietta volt ott a primadonna, akire nem túlságos kellemesen gondoltam és attól tartottam, megismétli azt, amit annak idején Kolozsváron tett. Így is történt. Demonstráltatott maga mellett vendégszereplésem ideje alatt. Efféle kicsinyeskedéseket, féltékenykedéseket általában gyakran tapasztaltam pályámon a vidéki primadonnák körében, akik rendszeren tüntettetni szoktak maguk mellett, ha fővárosi művésznő vendégszerepel náluk. De a valódi talentumot, az igazi tudási az ilyen irigységből fakadó mérges csipések sértetlenül hagyják és aki az ilyen ütközetben sebesült marad, maga a támadó. A közönség hamar észreveszi az ilyen demonstrációk okát és célját és a megtámadottat kétszeres kegygyel fogadja, tünteti ki. Erdélyi Marietta másodszor is legyőzött maradt.

Nagyváradon első föllépésemet követő napon Bölönyi József és neje kivittek Gyapjúra, Blaskovich Sándorné birtokára. Bölönyi József roppant érdekes cigánykinézésű ember, nagy koromfekete szemekkel. Igen szép verseket ír és művészet lel hegedül. Felesége, Nedeczki Ferike, Deák Ferenc unokahúga, gyönyörű szép szőke asszony, aki rajong a művészetért.

Az én tiszteletemre meghívlak a környék intelligenciáját, kirendelték a cigányokat és két napig — a két pihenő napomon — tartott a gyapjúi multság. Teniszeztünk, labdáztunk, kocsiztunk, lovagoltunk, este pedig ének és lánc volt a multságunk. Harmad-

nap a hölgyek egész délután koszorúkat kötözgettek. Este Bölönyiék bevitték a színházhoz.

A nézőtér zsúfolva volt. Amikor az első szólóba belekezdtem, kínos meglepetés ért, ugyanis éreztem, hogy teljesen be vagyok rekedve. Mennyire resteltem elfogadni ezen az estén azt a kilencven koszorút, amelyet a gyapjúi úrinők kötöttek a számomra, mert rekedtségem miatt nem igen érdemeltem meg azokat. Hanem jóvátettem mindezt legközelebbi föllépésemkor a „Boccaccio“-ban.

Nagyváradról visszautaztam Kolozsvárra, hogy megtarthassam búcsúföllépésemel, amely igen ünnepélyes formában történt. Az egyetemi ifjúság nyílt színen, lelkesült beszéd kíséretében nyújtotta át ezüstkoszorúját és búcsúztatott a közönség nevében és legmelegebb áldását adta új utamra (ez volt az első ezüstkoszorúm), a társulat megbízásából pedig Szentgyörgyi István* tartott beszédet, melynek végeztével virágkoszorúkat nyújtottak föl a színpadra.

E minden oldalról megnyilatkozó ünnepeltetést én részben annak tulajdonítom, hogy Kolozsváron népszínmű-énekesnő voltam és ezáltal a magyar nemzeti kultúra fejlődéséi ápoltam. Most csodálkozom, ha rá-gondolok, hogy én ezeket a nagy kitüntetésekkel akkor mily természetesnek tartottam, és csak most tudom azokat kellőképp értékelni.

* Tiszteletbeli tiigja a kolozsvári Nemzeti Színháznak, η közönség istenített kedvence.

Vissza Budapestre.

Pestre érkezve, az Akácfa-utcában (közel a régi Népszínházhoz, amely hosszabb idő óta a hazátlan Nemzeti Színháznak szolgál szükséglakásul) béreltem lakást. Apámat, aki betegeskedésről panaszkodott, kértem, hogy hagyja ott hivatalát és jöjjön föl velem Pestre lakni. Ő azt írta, hogy még hat hónapig kellene Kassán maradnia, hogy teljes nyugdíjat kapjon, de én nem engedtem tovább dolgozni, ezt a sokat küzködött öreget, és így ő is Pestre jött, minden cókókjával, összes madaraival, amelyek sok mulatságot szereztek mindnyájunknak.

Apám ugyanis a madarait az akkori leghíresebb énekesnőkről nevezte el. Egy kis kalitkában ott volt Wild Mária, Paulina Luca, Hegyi Aranka, Blaháné, Turolla Emma — és hogy az apai hiúságát kielégítse, egy Pálmay Ilka is.

Egyszer, amint haza jöttem a színházból, ahol próbálni voltam Hegyi Arankával, édesapámat panaszkodni hallom.

Hegyi Aranka.

— Nem ér semmit ez a Hegyi Aranka, pipje van a nyelvén!

Nagyot bámultam, mert éppen csókolódzó duettet próbáltunk délelőtt, és nem volt semmi baja.

— Ki beszél ill a le Arankádról? Erről van szó. az én madaramról, akit Hegyi Arankának hívnak.

Más alkalommal roppant komolyan újságolta:

— Ez már mégis csak botrány!

— Micsoda?

— A két primadonna folyton-folyvást verekszik.

— Melyik két primadonna?

— Wild Mária és Turolla Emma.

— Hol verekedtek?

— Itt nálam. Wild egészen kitépte a Turolla farkát, mire én Wild Máriát megfogtam és a földhöz csaptam.

Persze megint tudtam, hogy a madarairól beszél.

Evva egy új operettben léptetett föl Pesten, a „Király kisasszony bábui“-ban, gondolom Lecocktól való. Ez a darab megbukott és én sem tetszettem annyira, mint a „Cornevillei harangok“-ban. Talán azért, mert Kolozsváron a sok népszínműben hozzászoktam a paraszti stílushoz és ez nem igen illett a könnyed, finom énekes műfajhoz.

Hegyi Aranka, akivel együtt játszottam, igen érdekes cigányszépség volt, — sugár alak, szépen csengő és remekül iskolázott hanggal. Kecses játékáért nagyon tapsolták, jobban, mint engem; de minderre csak most emlékszem, akkor ezt a tapskülönbséget nem is vettem észre, mert magam is el voltam tőle ragadtatva.

Akkoriban kissé kövéredni kezdtem, s a népszínházi orvos, dr. Ladányi tanácsára lovagolni tanultam. Ladányi doktor már nem volt fiatal, de igen jól nézett ki, mert, amint hallottam, arzént szedett. Ma-

„Fekete hajó“ című operettből.

gas, kicsit köpcös ember volt, igen szép arcszínnel. azt hihette volna az ember, hogy festi magát. Én tehát meg is fogadtam az orvos tanácsát és bevásárolva a lovagláshoz szükséges öltözeteket, szorgalmasan vettem a leckéket a lovardában. Emellett délelőttökint

folytak a próbák a „Fekete hajó“ című operettből, amelynek a zenéjét báró Bánffy György komponálta, szövegét pedig Rákosi Jenő írta.

A lovardába igen sok mágnás járt el a leckéimet nézni: gróf Batthyány Elemér, gróf Teleky László,

Rákosi Szidi, az első mesternőm.

gróf Wenckheim József, báró Orczy Elek stb., akikkel természetesen megismerkedtem.

A „Fekete hajó“ premierján elárasztottak ezek az urak a legeslegszebb virágokkal. Hegyi Aranka nem kapott virágot, de annál több tapsot. De sem én, sem Hegyi Aranka nem menthettük meg a darabot, mert

bizony elsülyedt az a „Fekete hajó“. Báró Bánffy igen szomorú lett, nemcsak a darabja bukott meg, érezte, hogy csak idő kérdése és engem is el fog veszíteni.

Elfogadtam gróf Batthyány és báró Orczy meghívásait a kaszinóba. Nyakra-főre csináltattam a szebbnél-szebb toaletteket, a színházat elhanyagoltam, a próbákra nem jártam rendszeren, jobban érdekelt lovam, mint a legjobb színdarab. Tele is lett a város mindenféle pletykákkal.

A Rákosi Jenő darabjában a „Székháziak“-ban kedvemre való szerephez jutottam. Egy jogászt játszottam és a „Székháziak“-nak nagy sikere lett. Hegyi Aranka egy fiatal zsidóasszonyt, Rákosi Szidi, jelenleg a Nemzeti Színház egyik legragyozóbb komikánéja és tiszteletbeli örökös tagja, meg egy vén szerelmes szüzet játszott ebben a darabban. Mindketten remekeltek és a kritika engem hozzájuk méltónak ítelt.

A „Székháziak“ után a „Nap és Hold“, a „Kertészleány“ következtek, azután pedig „Rip-Rip“, amelyben Lisbethet kreáltam. Az egyik jelenetben trikóban jelentem meg, amiért a lapok ugyancsak megtámadtak. Szidtak engem is, a közönséget is, amely megkedvelte az operettet. A Lisbeth szerepéből hármas szerepet csinálni az én eszmém volt és ebben a formában parádés szerepe lett az összes szubretténekesnőknek. Azontúl az egész világon így rendezték „Rip-Rip“-et.

A lovaglás úgy látszik csakugyan használt. A trikóban olyan jól néztem ki, hogy a lapok még a színházi bizottságot is jónak látták megtámadni azért, amiért megengedték, hogy úgy öltözve, azaz nem öl-

„... Lisbeth szerepéből hármás szerepet csinálni az én eszmém volt...”

lözve jelenek meg 4000 kíváncsi szem előtt. Követelték, hogy a „Rip-Rip” előadásakor Pálmayra több ruhát adasson az igazgatóság. Evva rendeletére tényleg több ruhát adtak rám. Tudniillik varrtak vagy két

ujjnyi széles aranyrojtot a csípőm körül, amely azonban minden lépésnél szétment, tehát akár ne is lett volna rajtam. Viszont azonban az egész trikóhistoria olyan port vert föl, hogy a közönség csak úgy tódult a színházba és alig várta, hogy bejőjjek abban a botrányos trikóban.

Hangom mind kevesebb lett, mert sokat jártam báró Orczy Elekkel a kaszinóba cigányozni. Megjegyzem a magyar zenét még ma is imádom, ez egyike a legnagyobb gyönyörűségeimnek. Akkor ellenállhatatlanul engedtem át magam varázsának. Orczy Elek tömérdek figyelmességgel halmozott el. Például kifejeztem azt a kívánságomat, hogy szeretnék egy kocsit két szürkével. És íme másnap délután három óraker megjelent báró Orczy Elek és így szólt:

— Nézzen csak ki kérem az ablakon.

Kinézek, hát egy gyönyörű női kucsirozó kocsi van a kapu előtt két szürkével. A lovak fülein vörös szekfü, kedvenc virágom, pompázott. Sőt még az osztor is körül vont fonva virágokkal. Olyan szép kocsit alig láttam addig.

— Mi ez? — kérdeztem a bárótól.

A báró meghajtotta magát, összeütötte a bokáját.

— Tegnap kívánta és ma itt van. Láthatja, nekem minden kívánsága parancs.

— Micsoda, ez a kocsi az enyém?

— Természetesen. Parancsoljon kikocsikázni.

Erre gyermekes örömben nyakába borultam a bárónak és össze-vissza csókoltam.

Gyorsan átöltöztem és bár addig még nem hajtottam, fölugrottam a bakra és kezembe vettem a

gyeplőt. A hajtásból a próbát ott mindjárt letehettem, mert a fogat bámulására már több száz főnyi nép gyülekezett össze, akik nagyban éljeneztek és én olyan ügyesen ugrottam a kocsira, mintha a gyeplő

„... Ischlbe...“

mindig a kezemben lett volna. Ezt különben nem is adtam ki többet a kezemből, mert a kormányzás nagyon tetszett nekem. Uralkodtam ezentúl a báró fölött is.

Majdnem minden délután megjelent két szür-

kém a Városligetben, amely akkoriban nagyon divatban volt. Szép időben ott volt a találkozó helye az egész világnak, mert akkor még nem sportoltak annyira, mint manapság. A tennisz, football, regatta, polo, labda és a többi angol játékok nem voltak még akkor annyira elterjedve . . .

Ha kiszálltam a kocsimból az árnyas fasorok közt sétálni a nép százával jött utánam.

— Jaj, de szép: . . .

— Jaj, de aranyos! . . .

— Milyen fess! ... — ez hangzott felém minden oldalról, mint csábító zene. Öt-hat mágnás volt körülöttem, akik minden szeszélyemet mint parancsot teljesítették. Jobban tetszett nekem ez a helyzet, ez a játék, az életnek ez a színházadija, mint az igazi színház, amely miatt nagyon sokat sírtam, — ha senki sem látta. Az újságok folyton szidtak, rám fogtak kígyót-békát. Én pedig csak azért is szerepeltem — az életben.

Báró Bánffyval már csak ritkán találkoztam, pedig az ő kedvéért, ha feleségül vesz — le tudtam volna mondani minden színpadi dicsőségről és ünnepteléről, de ő visszavonult.

Az az ajándékos ismeretség Orczyval meg nagyon sértette az önérzetemet. Meg is mondtam ezt neki. és hogy kijelentésemnek nagyobb súlyt adjak, mivel épp szabadság-időm következett, elutaztam francia, társalkodónőm kíséretében Ischlbe . . .

Ischlben.

A szép Salzkammergulba érkezve, először láttam óriási hegyeket és tavakat. Bámultam a természet e csodás, isteni panorámáját.

Estére francia társalkodónőmmel a színházba mentem. Proscenium-páholyom volt. Szemben ült velem Battenberg Sándor herceg Bulgária későbbi fejedelemé titkárával, gróf Gribenoffal. A herceg gyönyörű szép ember volt és szívesen véltem észre, hogy az előadás alatt többször érdeklődve látcsővezett.

Az utazás alatt megsértettem a vállamat s emiatt kénytelen voltam másnap orvosi hivatni, inkább elővigyázatból. mini érzékenységből. Az öreg úr kellemes társalgó volt és sikerült rábeszélnie, hogy gróf Gribenoffot, a herceg titkárát páholyomba vezethesse. Szívesen engedtem meg, hisz még egészen idegen voltam Ischlben.

Be kell itt ismernem, hogy akkor még nagyon keveset beszéltem németül és csak valamit franciául.

Másnap este az öreg orvos tényleg behozta a

páholyomba gróf Gribenoffot, ami a közönség közt nagy föltűnést keltett.

—Herceg Battenberg mondta a gróf, miután bemutatkozott — már csak két napig marad Ischlben. Távozása előtt egy búcsúlakomát rendez a Kúrszalomban és nagyon örvendene, ha nagysád megtisztelné a zeneestét jelenlétével.

—Kik lesznek még ott? — kérdeztem.

— Egy bécsi bankámé a nővérével, egy bárónő — akiről nyílt titok, hogy a herceg barátnője, — Streittman Róza (a Wieddeni színház operetténekesnője), Eibenschülz Ilona, híres zongoraművész nő és még néhány úrinő. A férfiak közül báró Hoffmann (a bécsi Nagyopera intendánsa), a kél báró Springer, többszörös milliomosok, gróf Wildscheck Hans Raltazi Henrik és több bécsi sportsman.

—Köszönöm a meghívást és szívesen fogok eljönni.

Másnap este el is mentem. Nagyon megtisztelő hely jutott számomra, a herceg balján ültem. Tőlem balra báró Hoffmann ült. A vacsora alatt az összes nők sóvárgó tekintettel nézték a herceget, ami a szemben ülő bárónőnek láthatólag nem tetszett, de még — amint észrevettem — a herceget is untatta.

Én a herceggel nagyon fesztelenül beszélgettem és éppen ez tetszett neki. A többek között ezt kérdezte tőlem:

—Hogy tetszik önnek az az asztal végén ülő hölgy? — a bankáménak a nővérei gondolta.

—Nagyon, felség, — feleltem.

—Tudja, a bankámé — nyilatkozott a herceg meglepő őszinteséggel, — sok kellemetlen percei szer-

zett nekem ischli tartózkodásom ideje alatt. A színházban túlságosan fixírozott és egyáltalán kicsit molesztált, pedig nekem a nővére tetszenék.

Vacsora után rögtönzött koncert volt. Először Streittmann Róza énekelt, aztán Elbenschütz zongorázott csodaszépen, végül én énekeltem magyar dalokat.

Szóval az ünnepély nagyon szépen sikerült. Báró Springer Alfréd meghívott másnapra egy kirándulásra . . .

... A négylovas vadáskocsin nyolcan ültünk, a társalkodónémmal és hat úrral. Vágtatva hajtattunk a gyönyörű úton és kél oldalt gyorsabban váltokoztak a szebbnél-szebb hegyek és völgyek, mint egy kinematográfban.

Egy ízben, amikor a lovakat pihentetve lépésben haladtunk, egy magasabb sziklán különös virágot pillantottam meg.

— Nini! de szép virág! Micsoda virág az?

— Cyklámen — telett báró Springer — akarja? — és már megállította a kocsit.

— Jaj, de szeretném! . . .

— Szeretné?

Mind a hatan leugrottak, azaz hogy a többiek ugrottak, mert báró Springer, aki kövérsége miatt a humoros lapok állandó alakja volt, csak lemászott. A többi őt, mikor látta, hogy báró Springer is próbál szaladni, intett egymásnak és őt hagyták a sziklára fölkapaszkodni. Mondhatom komikus látvány volt! Szegény modern Falstaff izzadtan, mintha gőzfürdőből jönne, azzal a tudattal, hogy lefőzte az urakat, a bokáját összecsapva, diadalmasan kiáltott:

— Megvan a virág!

Ez a báró Springer Alfréd nevezetes voll arról, hogy különböző helyeken naponta háromszor is ebédelt. Levestől kezdve végigette a menüt háromszor.

Én magam láttam a többek között, amikor két harapásra nyelt le egy böfštököt. Csak húsból legalább is hat adagot evett.

Este színházba mentünk. Én a rendes proscenium-páholyomban ültem, szemben a herceggel. A mellettem ülő páholyban ült a bécsi bankámé, aki most is kitartóan látcsövezte a herceget. Engem nem tanítottak arra, hogy az ilyesmi nem illik, de velem született ösztönömnél fogva éreztem, hogy nem helyes és nem is tettem.

Egyszerre a herceg a közönség és — be kell vallanom — az önmagam nagy meglepetésére, bejön hozzám és kezét csókol. Mellettem ült pár percig, aztán elbúcsúzott, mert másnap elutazni készült.

Természetes, a bécsi bankámé biztosra vette, hogy hozzá is bemegy. Magam is azt hittem és nem kevésbé voltam meglepve, mikor a herceget újból a páholyában láttam anélkül, hogy a bárónénál látogatást tett volna . . .

A hercegnek ez a kitüntetése egyszerre nevezetessé tett Ischlben. Báró Springer és báró Hoffmann igyekeztek rábeszélni, hogy lépjek föl az ischli színházban.

— De kedves báró, — mondtam a bécsi intendantsnak — hogy gondolja ezt, hisz ön színházi ügyekben szakember. Hiszen nem tudok elég jól németül.

A báró így felelt.

— Én ideküldöm az igazgatót és beszéljék meg.

Azl hiszem, meg lehelne úgy is csinálni a dolgot, hogy a többi szereplő németül beszéljen és maga magyarul.

Az igazgató tényleg fölkeresett és abban állapotunk meg, hogy a „Gasparone“* Sora szerepében fogok föllépni. A Sora szerepe egyike volt a legjobb szerepeimnek, tényleg föl is léptem benne. Virágosóval fogadtak, ünnepelek, dacára annak, hogy én magyarul beszéltem, a többiek pedig mind németül. Ez kissé komikusan hatott, de operettben megengedhető az ilyesmi. Ezzel szemben bizony vélek volt Shakespeare géniusza ellen, ha például a nagy Rossi Hamlet vagy Lear szerepét anyanyelvén játszotta német vagy magyar színpadon.

Báró Hoffman és báró Springer el volt ragadtatva tehetségemtől. Minden rábeszélőképességét fölhasználta, hogy rábírnjon arra, hogy Bécsbe menjek. Amint később megtudtam, még áldozatokat is hozott, megvesztegette a franciánémat, hogy vegyen rá egy bécsi szerződés forszírozására, de kudarcot vallott kedves törekvésük, mert négy heti ottlét után már gyógyódtam Pest után és hazajöttem.

Külföldi szereplésem híre már megelőzött. Hízen ez voll az első esel, hogy magyar színész nő magyar nyelven — pláne német társulattal — a külföldi színházban szerepelt. A lapok megírták föllépéseméi. A gmundeni vendégszereplésről egész hasábokat írtak.

Megírlak, hogy fölvirágozott külön kis gőzhajón vittek Gmundenbe, ahova átkísért az ischli arisztokrácia és este ugyanolyan sikerrel adtam Sorát, mini Ischlben.

* Abban az időben népszerű operett volt Millöckertől.

Mikor hazaérkeztünk, és mosolyogva olvastam a tudósításokat, a franciáné azt kérdezte:

— Nos, Madame, meg van elégedve a reklámmal? Látja, így kell élnie egy művésznőnek. És most egy újabb eszmém van. Hadd pukkadjanak az irigyek.

Tényleg nem panaszkodhattam, hogy kevés irigyem lelt volna.

— Mondja, merne-e Madame — kérdezte tőlem találékony társalkodóném, — egy szabad léghajóval fölszállani, ha Silberer* föl vinné?

— Én mindent merek . . .

— Hát tudja mit, ez egy óriási reklám volna. Én elintézek mindent Silbererrel . . .

* Silberer Viktor. a későbbi politikus ifjabb éveiben a repülőgép előharcosa volt, több helyen fölrepült.

A felhők között.

Óriási plakátok hirdették a folszállás idejét és napját. Alighogy megjelentek ezek a hirdetések, egymást érték a levelek, amelyben ismerősök és ismeretlenek könyörögtek, hogy ne kockáztassam az életemet. Báró Orczy, akivel félig-meddig el voltam jegyezve, összetett kezekkel kért, én azonban hajthatatlan maradtam.

A Városligeti fasorban, a régi Lövölde-kertből indult a léghajó délután három órakor, ott volt a félváros, hogy tanúja legyen ennek a jelenetnek. Ez alkalomra készült nyersselyem kosztümben, óriási zöld kalapban jelentem meg. Sziklay János hírlapíró, aki szintén folszállt, hogy erről az útról írhasson, már olt volt. Ő is zöld turista-kosztümben volt. Nem tudom ennek a zöld színnek a reflexe tette-e, — én azonban gyanúsítom, — hogy a félelemtől volt sárga az arca. (Remélem, ezért az őszinteségért nem fog rám megharagudni Sziklay.) Ez volt az első eset arra, hogy nő szabad léghajóra merészkedett.

Mikor megpillantottak, a zene indulót húzott. Üdvözlésemre siettek idősebb Andrassy Gyula gróf a fiával, a miniszterrel, gróf Hadik János, az utóbbival egyidejűleg nyugalomba vonult államtitkár, gróf Apponyi Albert, gróf Batthyány Elemér és természetesen báró Orczy Elek és a többi mágánások. Odakísérték a léghajó kosarához, amelybe jókedvűen ugrottam be. Leírhatatlan érzés volt, mikor a zene hangjai közül kihallatszott a vezényszó:

— Los! Auf!

Nesztelenül siklott a magasba a léghajó. Nem lármásan, mint a repülőgép, hanem lágyan, észrevétlenül, szinte kísértetiesen emelkedett följebb-följebb.

Mikor elszakadtam a földtől, visszakiáltottam a kalapjaikkal, zsebkendőikkel integetők felé:

— Szeretnék örökre eltűnni a felhők között!

És szálltunk föl-föl a végtelen kékség felé. Már csak picike pontok voltak a házak, gombostűfejek az emberek, a Duna, mint egy keskeny ezüstpántlika csillámlott alattunk. Felejthetetlen magasztos pillanat volt ez!

A szél eleinte a Duna felé vitte a léghajót, amely egészen a véletlen eshetőségeire volt bízva, mivel egyáltalán nem volt kormányozható. Ez a vállalkozás tehát tényleg életveszélyes volt. Én éppen ebben az izgató veszedelemben találtam gyönyörűséget. Minthogy a színpadon is a legnehezebb szerepek megteremtése volt főambicióm.

Silberer fölvilágosított, hogy kilátásom van arra, hogy nem a felhők között fogok eltűnni, hanem a Duna habjaiban. Eszembe jutott, hogy nem tudok úszni, — még a mai napig sem tanultam meg. — Még

arra sem volt. időm, hogy ettől a gondolattól megijedjek, a szél irányt változtatott és a léghajó tovább lebegett Rákospalota felé Vecsésnek. ahol a bátyám akkor állomásfőnök volt.

Silberer megkérdezte:

— Nem akar leszállani Vecsésen?

— Hogyne! Hisz itt lakik a bátyám, aki holnap tartja a kézfogóját így holnap helyett ma érkezem meg.

Silberer lenézett és meglátta, hogy a mezőn emberek vannak. Kidobta a kötélre erősített horgonyt és integetett, hogy fogják meg. A parasztok egy pillanatra ránk meredtek, ordítva keresztet vetettek ránk és futva, menekültek.

— Az ördög! . . .

— Az eleven ördög! — ezt kiáltozták.

Rémült ordításuk fölhangzott hozzánk. Miután ez a leszállás sikertelen maradt, Silberer vezényelt:

— Homokos zsákokat ki!

Sziklay és én dolgoztunk, mint két napszámos, leszórtuk a homokos zsákokat, mire a léghajó ismét fölfelé szökkent és a szél még közelebb vitte Vecséshez.

Vecsés mellett már hallottuk a zenét. Népség, katonaság jöttek elénk. A bátyám és az urak kalapjukat lengették. Silberer újra ledobta a horgonyt és hozzám fordulva megkérdezett:

Elég erősek az izmai?

— Miért?

— Mert most a leszállásnál a levegőben kell tartania magát. Amilyen erővel mentünk fölfele, ugyanolyan erővel fogunk leereszkedni.

Így is történt. Tizenkét katona kapaszkodott az óriási horgonyba. A léghajó úgy emelte és úgy mártogatta őket a levegőbe, mint a dróton rángatott bábákat, végre recsegve-ropogva földet ért. Én a kosárban a kötélbe kapaszkodva a kél karomon tartottam magam és így nem éreztem annyira az összeütközés okozta rázkódtatást. Ezért érdeklődött Silberer kézzelfoghatóig az izmaid iráni.

A bátyám és a többi urak a karjukon emeltek ki a kosárból, az összegyülekezett nép éljenzései között kocsira ültettek és vágatva vittek a bátyám lakására, ahol a menyasszonyának családja terített asztallal és a legnagyobb szeretettel fogadott. Azért is látlak ilyen szívesen, mert akkor köteleztem magam, hogy mindaddig, míg a bátyáin bizonyos fizetést el nem ér, évi apanázst adok neki, különben nem esküdhetek volna meg. Úgy örvendezett nekem mindenki, mint egy elveszett és újra megtalált kincsnek. Nagy örömben a szegény Silberert a mezőn felejtettem, pedig Budapesten egy nagy társaság bankettel várt bennünket, de én egészen oda voltam a váratlan találkozás fölötti örömtől.

Nagyon szép volt ez a különös kirándulás. Ajánlom is mindenkinek, próbálja meg. Akkor majd megtudja, hogy a felhők között is fájdalmas lefelé sülyedni. Jó darabig nagy vágyódást éreztem e másik világ után . . .

Nem törődtem a budapesti bankettel, ott maradtam és másnap megünnepeltük Vecsésen a bátyám eljegyzését.

Lucifer*

Ezt az időt életemben korszakalkotónak tekinthettem. Akkortól kezdve az újságok állandóan foglalkoztak velem. Mint ahogy tenni szokták, dicsértek, szidtak, mert ahol pro, olt van kontra is. Népszerűségem nagyon nőtt. Megválasztottak zászlóanyának, bálányának, több egyesületben védnöknőnek. A színpadon játszottam a „Gerolstein! hercegnőt“, Niniss-b a „Vadgalamb“ exotikus szerepét, szóval nagyon tevékeny voltam. Örökké hajszolt, kergetett kielégíthetetlen ambícióm, valami olyat teremteni, amit előttem még nem produkált senki.

A névnapomon elárasztottak virágokkal és ajándékokkal. Báró Orczy fölkeresett és a következőket mondta:

— Szeretnék én is valami nagy ajándékkal kedveskedni. Jelenlegi helyzetemben nem tehetem, de fogadja el tőlem ezt a néhány virágot és ezt a kötelezvényt. Egykor nagy hasznát fogja venni.

— Kötelezvényt? — csodálkoztam. — Hisz én magától semmit se kértem.

— Csak fogadja el. Majd nézze meg azután, ha elmentem.

Mikor eltávozott, fölbontottam és elolvastam a tartalmát. Orczy báró ebben az írásban arra kötelezte magát, hogy édesanyja halála után vagy az Orczy-házat, vagy százhatvanezer koronát ajándékoz nekem. A kötelezvényt gróf Batthyány Elemér és báró Üchtritz Zsigmond, az ismert sportsman írták alá.

Nekem nem tetszett a dolog. Vissza akartam adni a kötelezvényt báró Orczynak a jeggyűrűvel együtt, ő azonban csak a jeggyűrűt fogadta vissza.

Másnap már az Orczy Elek szürkéi helyett fekete lovakat hajtottam és kedvenc virágom a gyöngyvirág lett . . .

Ennek a fényes életnek azonban megvoltak az árnyoldalai is.

Élénken megvilágítja ezt a következő esel:

Egyszer előfizetési fölhívást hozott a levél hordó. Merített papírosra volt nyomva és egy könyvről adott hírt, amelynek „A diva“ lelt volna a címe. Írta Lucifer. A fejezetek címei túlságosan sokat ígáltak. Például: „A pálmák alatt — nem sétálhat senki büntetlenül . . .“, „A pálmás hálószoba“, stb. Magyarázatul még az is meg volt írva, hogy a könyv a pálmával himzett takaró alá akar világítani.

Megtudtam, hogy ugyanabban a házban, ahol laktam, valamint a budapesti színházaknál már több ilyen előfizetési fölhívást oszlottak szét. Elképzelhető, hogy milyen hatással volt rám ez a fölháborító tartalmat ígérő ismertetés. Természetesen első dolgom

volt a szerző iránt érdeklődni. Mindenáron meg akartam tudni, ki az a Lucifer? De hogyan? kitől? ez volt a kérdés. Legjobbnak találtam egy detektívet hívni segítségül. A detektív meg is jeleni és miután elolvasta az előfizetési fölhívást, megkérdeztem:

— Hogyan lehelne megakadályozni ennek a könyvnek a megjelenését? Mert nekem ártani akarnak vele, lehetetlenné akarnak lenni a közönség előtt, amely engem szeret, az nyilvánvaló.

— Asszonyom, ezt megakadályozni lehetetlen. A könyveket csak a megjelenésük után lehet elkozbuzni és csak abban az esetben, ha botrányos dolgok vannak benne. Azonban, ha a szerzőnek zsarolás a célja és ha erről meggyőződést szerezhetünk, meg lehet akadályozni a könyv megjelenését.

— Milyen úton közeledhetnék én a szerzőhöz?

A fölhívás alá, alig olvasható betűkkel, csak a nyomda neve volt följegyezve. A következő levelet írtam tehát a nyomdásznak.

„Tisztelt Uram, csak most került a kezembe „A díva“ című könyv előfizetési fölhívása. A fejezetek címeiből ítélve, látom, pikáns olvasmányoknak ígérkezik. És miután a könyv címe „A diva“, a fejezetek pedig többnyire pálmának vannak keresztelve, gondolhatja Uraságod, hogy engem a könyv szerzője igen érdekel. Sőt kijelentem, hogy minden áldozatra kész vagyok, hogy a könyv ne lásson napvilágot, mert nagyon kínos rám nézve, ha a közönség magánélelemmel foglalkozik, „amely nem tartozik a nyilvánosság elé, mint színpadi működésem. Legyen szíves a szerző nevét velem tudatni. Kérem válasza e levél átadójaival nekem elküldeni.“

E levél megírása közelebb hozóit célohoz, mert a következő választ kaptam:

„Asszonyom, ön tudni akarja, ki „A díva“ szerzője, mert attól lel, hogy a könyv árthat Önnek, Megnyugtathatom Asszonyomat, hogy a szerző távol áll ettől a gondolattól, mert egyike az ön legnagyobb tisztelőinek. Azonban, ha ennek dacára, ön jobban szeretné, hogy a könyv ne lásson nyomdafestéket, hajlandó lennék az ön kívánságának bizonyos föltételek alatt engedni. Írja meg kívánságot levélben, amelyet a Dohány-utca sarkán álló hordártól át fognak venni.“

Cselem jól kezdődött. Rögtön értesítettem a titkosrendőrt, hogy milyen jól bogozom a fonalat. A detektív eljött és kifőztük a tervet, hogy csaljuk lépre a madarat.

Ismét levelet írtam az én ismeretlen szerzőmnek. „Tisztelt Uram, köszönöm levelét. Újra ismétlem, minden áldozatra kész vagyok, csakhogy a könyv meg ne jelenjék. Kérem fáradjon el hozzám ma délután három órákor, hogy az ügyel elintézhessük.“

A detektív már félháromkor nálam volt másodmagával. Mindent elkészítettünk az ismeretlen méltó fogadására. A detektív volt a főrendező.

— Mintha beteg volna, fogadja nagysád az ágyban fekvő: Mi ketten a mellékszoba függönye mögé bújunk, az ajtó természetesen nyitva lesz, hogy egy szót se veszítsünk el az alkudozásból. Nagysád, legyen szíves ügyesen alkudni és amikor idejét látja, csöngessen kétszer és mi meg fogunk jelenni.

Ki írhatná le izgatottságomat, mikor három óra

tájban, az ágyban fekve, az ismeretlen Lucifer urat vártam, még a fogaim is vacogtak.

Pont háromkor behoz a komorna egy névjegei: M.....jogász.

— Bocsássa be. Én hívtam, — rendelkeztem.

Belép erre egy szőke, gyermekarcú, szelíd modorú, félénk fiatalember, aki ügyetlenül hajolt meg. Leültettem.

— Ön a szerzője „A díva” című könyvnek, ön a Lucifer? — kezdtem a társalgást.

— Nem, kérem, — dadogta — én csak a szerző iránti szívésségből jöttem ide, aki kezeit csókoltatja a Nagyságának és általam biztosítja, hogy a mindenki által szeretett nagy primadonna teljesen nyugodt lehet, semmi bántó sem lesz a könyvben.

— De a hirdetés azt sejteti velem, hogy pikáns dolgok lesznek a könyvben, ami nekem bizony kellemetlen volna és én inkább kész vagyok nagyobb áldozatot hozni, hogy e könyv ne lásson napvilágot.

M. úr rövid gondolkozás után erre kijelentette:

— Hát kérem, a barátom fölhatalmazott arra, hogy esetleg ez irányban is tárgyalhatok, hogyha a nagyságos asszonynak annyira kellemetlen a könyv. Kérem tegye meg ajánlatát.

— Szívesen adok ezerötszáz forintot uram, de ne adják ki a könyvet.

— A barátom kétezeret kér, — alkudozott M. úr. — mert a könyv már sajtó alatt van.

Most már célnál voltunk, hiszen csak ezt akartam: M. urat belevinni az alkudozásba.

— Jó, legyen. Adok ezernyolcszáz forintot, — mondtam. — Sőt most mindjárt át is adom az ösz-

szeget. De ön írásban ígéretet lesz, hogy minden e könyvre vonatkozó adatot, írást és a már kinyomatott példányokat még a mai nap folyamán lakásomra küldi.

— Minden a kívánsága szerint fog történni, — felelte M.

— Becsöngetem a szobalányomat. Ő majd elhozza a pénzt.

Ezzel megadtam a jelt; kétszer csöngettem.

Igazán drámai jelenet volt, mikor a függöny mögül előlépett a detektív és M. úr vállára téve kezét hangosan mondotta:

— A törvény nevében foglyom! . . .

M. zöld és sárga lett, remegett, mint a nyárfa-levél. Majd összeesett, mikor a másik detektívet is megpillantotta, aki a háta mögé állt.

— Én ártatlan vagyok! — csak ennyit tudott monda-ni akadozva.

— Ki az a Lucifer és hol van? — kérdezte a titkos rendőr.

— Lent vár a kocsiban . . .

Az egyik detektív azonnal lesietett Luciferért, a másik bevezette M.-et a szomszéd szobába.

Én pedig egész lázasan ugrottam ki az ágyból, hogy felöltözzem. Az a tudat, hogy én azt a Luciferet szemtől-szembe fogom látni, fölizgatta az idegeimé! az örülésig. Apám, akinek eddig az egész könyvhistóriáról egy szót sem szóltam, véletlenül épp akkor jött meg. Jó nagy fütyköse volt a kezében.

Mi az? Mi történik ill? Mi bajod? Miért kiabálsz? Hisz te sírsz, gyermek. — kérdezte egymásután.

Röviden elmondtam neki az egész történetet Luciferrel.

Ugyanekkor jelentették is már, hogy Lucifert fölvezetlek a kocsiból.

Apám berohant a másik szobába, a botjával készült neki támadni és szidta kegyetlenül. Úgy, hogy apám lecsillapításával nagyobb bajom volt, mint Luciferrel, s végre is kénytelen voltam őt a harmadik szobába zární.

A detektív rákiáltott a magas, vékony, elegáns kinézésű fiatalemberre:

— Mi a neve és foglalkozása?

— J. jogszigorló vagyok.

Ezután én vettem át a szót:

— Hát jogász, az igazság embere és ön azonos ezzel a Luciferrel? Tényleg Lucifer, mert tisztességes ember ilyet nem tesz. Azért választotta azt az ördögi nevet. Föl bírja fogni a gyalázatos tettét? Egy védtelenül álló, nyilvánosan szereplő, kezdő művésznőnek a karrierjét akarta tönkre tenni? Gazember! . . .

Közel voltam az ájuláshoz. Többet nem szóltam. Jelentették, hogy egy rendőr a kocsival megérkezett. Letuszkolták a két jeles urat a kocsiba, ahová a két detektív is beült, így hajtattak a rendőrrel a bakon a kapitányságra.

Engem a kiállott izgalmaktól lázasan ágyba fektettek, pedig néhány óra múlva már játszanom kellett a „Gasparone”-ban.

A kollégáim észrevették, hogy valami különös történt velem. Nem is csináltam titkot a történetből. Még betegen, izgatottan elmondtam a színháznál többeknek az egész esetet és másnap megjelent az összes

lapokban „Frakkos betyárok“ cím alatt, neveikkel együtt, bár igen előkelő családból való fiatal emberek voltak. Én csak kíméletből hallgatom el a nevüket, mert most is szereplő és magasabb állásban levő családokhoz tartoznak.

A történetek után harmadnapra két hölgyet jelentettek be nálam, akik sürgős ügyben kívántak velem beszélni. A neveikből tudtam, hogy a két fiatalembernek anyja vár odakünn. Bekérettem őket. Sápadtan, izgatottan léptek be. Helyet mutattam nekik és segítettem felöltőiket levenni.

— A lapokból olvastuk, hogy mit tett az a szerencsétlen két fiú . . . Azonnal feljöttünk ide a fővárosba csak azért, hogy nagysáddal beszélhessünk . . . Legyen könyörülettel irántunk . . . Irgalmazzon meg a mi anyai szívünknek! Ne tegye tönkre két embernek az életét. — Két családról van szó! . . .

Egyszerre beszéltek össze-vissza, úgy hogy alig értettem őket.

— Legyek könyörülettel? Én irántam ki volt könyörülettel? Csak a jó Isten tudja mennyit sírok, mikor nem lát senki, az aljas pletykák miatt. Kígyóbékát ráfognak egy színésznőre, nem kíméli őket senki és a tömeg kapva-kap ezeken a rágalmakon. És most én legyek kíméletes? Ki védelmez meg engem a sok rágalom ellen? Ellenségeim azt mondanák, azért vontam vissza panaszomat, mert hibásnak érzem magamat és Lucifernek van igaza. Nem, nem, hölgyeim, önök lehetetlent kívánnak tőlem.

— Gondolja meg kérem, ha nem vonja vissza a panaszát, — szólt közbe az egyik sírva — tönkreteszi két embernek az egész jövőjét. Nem is ér-

tern, hogyan tehetek ilyet, hiszen a szobájuk tele van a nagysád arcképével és rajonganak érte.

— Hát ők nem akarták az én jövőmet tönkretenni? — szoltam közbe. — Tessék ide nézni! — S rámutattam arra a körülbelül kétszáz kötetre, ami olt volt a szobában a spanyolfal mögött. — Olvassák el ezeket a fantasztikus, kitalált, gyalázatos kalandokat, amiket ki tudja milyen fércmunkákból szedtek össze az önök fiai és rám fogták azokat. Ha idejekorán közbe nem lépek, most az egész világ előtt úgy állanék, mint ezeknek a kalandoknak a hősnője és csak a halálba menekülhettem volna e meggyaláztatás elől, és én legyek irgalmas?

Így beszéltem, de lelkem mélyén a legnagyobb részvétellel voltam a hét törrel átvert szívű anyák iránt, akiknek ilyen fiai vannak . . .

— Önnek igaza van. Mi belátjuk ezt és mi nem a józanságához, hanem a jó szívéhez fordulunk, csak azt kérjük, ígérje meg, hogy visszavonja panaszát, ne hagyjon kétségbeesetten távozni e helyről, ahova oly sok reménnyel jöttünk.

— Nem ígérem.

Látszólag hajthatatlan maradtam és ők tényleg kétségbeesetten mentek el. De az én túlságos jó szívem mégis befogadta kérő szavukat és másnap, apám nagy bosszúságára, visszavontam a panaszt, amit befolyásos családjukra való tekintettel a főkapitány nagyon szívesen vett.

Nem láttam többé Lucifer urat, sem a barátját.

Ez az epizód elmúlt, de eltűrülhetetlen mély nyomot hagyott lelkemben.

Lelki küzdelmek.

Beteg lettem. Hat hétig feküdtem, de mikor már fölépültem, még mindig uralkodott rajtam valami leküzdhetetlen melancholia. A színpadon akartam vizsgáztatást találni. Egészen átadtam magam színpadi működésemmek, amelyet az utóbbi időben nem kötelességszerűen teljesítettem, mondhatnám elhanyagoltam.

Újra énekleckéket vettem, táncolni tanultam, mindenáron előre akartam haladni a színpadon. De dacára minden tanulásnak, igyekezetemnek, a kritika kevés kivétellel mindig kegyetlen volt velem szemben. Emlékszem például, hogy egyik szerepem után a „Párisi élet“-ben Gabriella szerepe Offenbachtól, amelyre nagy gonddal készültem és amelyben körülbelül két percig kánkánt kellett táncolnom, a következő kritikák jelentek meg:

Az egyik lap, miután mindenki mást megdicsért, rólam így emlékezett meg: „Pálmay jól táncolta a kánkánt . . .“ Semmi egyebet nem írt.

Egy másik, szintén előkelő lap így írt: „Pálmay az életben nagy. Az emberek csodálattal tódulnak utána -- az utcán. A színházban is — ha páholyban ül, de a színpadon összezsugorodik . . .“

A „Cigánybáró”-ban például, miután Evvának nem volt jó tenoristája, elvállaltam a Barinkay szerep kreálását. Ez persze nagyon nagy föladat volt, annál inkább, mert Hegyi Arankának a darabban pompás szerepe volt, Szaffy, a cigányleány szerepe. Olyan jó Szaffyt, mint Hegyi Aranka, nem is láttam az egész világon. A közönség mindezek dacára engem is nagyon tapsolt. A kritika másnap borzasztóan lerántott. Annyira szétszedtek és legyilkoltak, hogy egy koldus se vett volna egy darab kenyeret a tenyeremből. Nekem úgy tetszett, mikor azokat a kritikákat olvastam, mintha csak lestek volna az alkalmat a kritikások, hogy kifogásolhassanak. Bizonyos, hogy irigyeim az életbeni szereplésemért — mert tényleg nagyon ünneptelt voltam — a színpadon kívül, nagyon dolgoztak ellenem.

Mikor láttam, hogy minden művészi törekvésem, ambícióm hiábavaló és nem akarnak elismerni, még nagyobb erőt vett rajtam a melancholia. Mindig hiányzott valami a lelkemnek. Mindig vágyódtam valami elképzelhetetlen változás után, de magam sem tudtam, mi után? A lelkem vágya volt ez. Bizonyos ürességet éreztem és kerestem, kerestem a hidat,, amely áthidalhatná a távolságot, az életem és lelkem legbensőbb, legmélyebb érzései között, ahonnan kiindultam és ahol akkor álltam. Úgy voltam, mint a mesebeli gyermek, aki a szép színben ragyogó szivárvány hídon akart az égbe jutni. Futott a boldog-

ság játszi pilléje után, kergette, kergette, de mikor máikezei között érezte, elrepült előle. Az igaztalan bánások, a sok rágalom fölébresztették bennem a keserű dncosságot vagy dacos keserőséget. Ne lássák ellenségeim, hogy milyen fájdalmat okoznak nekem. Ellenkezőleg, azt akartam, hogy még jobban irigyeljenek. Fényűzéssel akartam elkápráztatni másokat, csak azért is! Ez sikerült is — másoknál! De magamat meg nem győzhettem és minél nagyobb volt körülöttem a csillogás, annál jobban nőtt az én lelkem szomorúsága, névtelen vágyakozása. A színésznő mellett, akinek születtem, bennem szunnyadt egy másik nő egyénisége, aki éppen olyan szigorú és zárkózott volt, mint azok a patriarkális nemes asszonyok, akiktől származtam. Ma tudom, szigorú nagyanyámnak, korán meghalt anyámnak csendes, illetlen hajléka után epedtem. Hiszen amikor elfoglaltam később a férjem oldalán a kastélyunkban az engem megillető helyet, ez a másik énem teljes méltóságában érvényesült is. Bizony mondom ma is, a legnagyobb küzdelmei az én életemnek azok voltak, amelyeket Petráss Ilka, a nemes leány küzdött Pálmay Ilkával, a színésznővel.

Verseket írtam akkoriban, amelyekben elsírtam az elhagyatottságot, amit éreztem. Össze is gyűjtöttem ezeket a verseket és kiadtam őket egy kötetben „Fájó szívből“ cím alatt. Néhányat le is közlök ezekből a versekből, talán visszatükrözik akkori lelkiállapotomat.

Haldoklik ...

Haldoklik a sárga ősznek
Aranyszínű virága
Forró könnyet hullasztok én
Fájó szívvel reája.

Majd ha én is elhervadtam
Ha megtörik életem.
Lesz-e, aki zöld síromon
Könnyezni fog felettem . . .

Oh mondd ...

Oh mondd, te kis virág.
Miért vagy halavány?
Sötét, árnyékban nyílt
Ezüst kelyhed talán? .

A forró napsugár
Érinté kelyhemet
A forró napsugár
Fölszívta lelkemet.

Neked is napsugár
Hamvasztja életedet:
Szerelmében hal meg,
Ki igazán szeret .

Még zöldell...

Az nap, hogy először
Omoltál karomba,
Már zöldéit a fának
Sut lógó lombja . . .
Még zöldéi a fának
Suttogó lombja,
Csak te nem jössz többé
Ölelő karomba . . .

Első bécsi vendégszereplésem.

A társulat meghívást kapott Bécsbe, vendégszereplésre a Wieddeni színházba, a szent falak közé, ahol egykor egy Mozart, Lortzing, Raimund, Nestroy. Geistinger és Gallmayer működtek. Ahol Anzengruber és egy Johann Strauss föltűntek. Természetesen igazgatónk örömezt fogadta ezt a meghívást, én is velük mentem. Nagy sikerünk volt. Nemcsak egyeseknek, hanem az egész társulatnak. Blahánét nagyon ünnepelték a „Koldnsdiák”-ban (Millöckertől. Hegyi Aranka „Hoffmann meséi”-ben remekelt. Igazán nagyszerű volt abban a szerepben. Az én első nagy szerepem és első nagy sikerem, a „Kertész leány”-ban volt. A „Koldusdiák”-ban nekem volt a legkisebb szerepem. A falánk Broniszlávot kreáltam és igazán nem befolyásoltam a kritikusokat, hogy dicsérjenek, mégis nagyon kiemelték az összes kritikákban. Természetesnek tartottam, hogy minden érdeklődés a nagy Blahánéra irányult és emellett a nap mellett mi mint apró csillagok, elhalványodtunk, annál

„A két liecegi]ő“-beii az unoka és
nagyanya kettős szerepét játszottam.

meglepőbb volt számomra, hogy az összes kritikák nemcsak hogy elismertek, hanem a színigazgatókat figyelmeztették, mindent el kellene követniök, hogy engemet Bécsnek megnyerjenek. Nem hittem a sze meimnek, de előttem volt „schwarz auf weiss“.

Tényleg föl is keresett báró Hoffmann és a legnagyobb meglepetésemre meghívott a Nagyoperához. Ügy tetszett míg kedves, csábító szavait mondta, mintha álmodnám, lehunytam szempilláimat, nehogy a szép ábrándból a kopár, szürke, valóságra ébredjek. Én a bécsi Nagyoperában. A világ első énekművészeti templomában. Hisz idehaza mindig azt írták, hogy nincs hangom. „Már rég nélkülözünk egy friss, vidám igazi szubrettet és ön teljesen alkalmas volna erre a szerepkörre“ — végezte szavait az intendáns és én természetesen elfogadtam ajánlatát.

El is mentem az operához, énekeltem pár dolgot magyarul az óriási színpadon, amelyen a világ első énekesnői aratták diadalaikat. A kedves, könnyed magyar áriák a sötét nézőtér felé hőmpölyögtek. Erkel Elek karmester kísért bravúrosan. A próbaéneklés után báró Hoffman átadott három szerepet, hogy azokat tanuljam be németül vendégszereplésre. „Janett menyegzője“ volt az egyik. Estére meghívott báró Hoffman az igazgatósági páholyba.

A bécsi lapok ekkortól kezdve még kedvesebben foglalkoztak velem és több figyelemmel voltak irántam, mint a többi kollégáim iránt. Ez a tény különő anyag volt a jóindulatú magyar lapok ízléstelen viccelődésére. Egyszerűen nem hitték el, hogy az Opera egész komolyan tett nekem ajánlatot. Evva

azonban jól India, hogy igaz, sőt arról is tudomása volt, hogy szerződéselem lehetne a bécsi Operával, és éppen azért a bécsi vendégszereplés után jobb szerepeket kezdeti adni és előtérbe helyezett. Ez bírt rá a maradásra azonkívül, hogy már a bécsi vendégszereplés után ismerkedtem meg gróf Cziráky Jánossal.

Gróf Cziráky János.

Gróf Cziráky János népszerű és híres volt a gyönyörű fogatairól és lovairól. Mindent elkövetett, hogy életkedvet, életvidámságomat visszaadja és ez sikerült is neki, hálás vagyok és leszek is érte.

Kitalált mindent a szórakoztatásomra. Egyszer szánkóversenyt rendeztünk Kégl Pistával. Két orosz szürkét hajtottam örült gyorsasággal. Csak azért nem történt szerencsétlenség, mert a kocsisok már messziről kitértek előlünk. Kihajtottam a Víztoronyig és vissza, megnyertem a versenyt.

Evva egy nap megszólított a színháznál. Az ujján egy kulcsot forgatott idegesen. Akik ismerték, azok tudják, hogy olyankor, mikor valami fontos dolgot akart mondani vagy nagyon diplomatikus akart lenni, mindig körben forgatta az ujjahegyén a kulcsot.

Mikor legjobban tapsoltak nekem és kijöttem a kulisszák közé, akkor történt ez a párbeszéd:

— Hogy megfinomodott ez a Pálmay. Mikor Kolozsvárról ide hoztam, egész paraszt volt . . .

— Hiszen az igazgató úr se volt mindig ilyen finom, mint most, — felellem én.

Evva ilyen gyöngéden a következőket vezette be:

— Maga egy valóságos kis ördög, aki angyal képeben járkal. Volna itt egy nagyon jó szerep magának, de mert rettenetesen frivol, nem merem előadatni.

— Csak bátorság direktorkám, majd csak megy a dolog. Küldje el a darabot és a szerepet.

Elküldte és nem volt oka megbánni. Ez a darab a „Nebántsvirág“ volt, amelyikkel óriási sikert arattam, ami nagy kasszasikert jelentett. Ebben a darabban látott engem játszani egy bordeauxi pezsgőgyáros, aki annyira el volt ragadtatva, hogy fölkeresett és megkért, engedném meg, hogy az egyik fajta pezsgőjét „Pálmay“ pezsgőnek nevezhesse el. Annyit akart nekem a pezsgőből küldeni, hogy fürödhessem benne naponta. Egész szónoklatot tartott, hogy rábírjon, menjek külföldre. Különben is mindenki rábeszélte erre. Bulyovszky Lilla, a szép magyar nő, aki Németország legnagyobb színpadain gyűjtötte babérait, bejött egy este az öltözőmbe:

— Kedves gyermekem, — mondta — menjen külföldre. Magát itt nem értik eléggé.

Ez az akkori viszonyokra vonatkozott, ma természetesen másképpen van.

A sajtó és a közönség a „Nebántsvirág“-ot szépen fogadta, mint ahogy minden francia darabot szépen fogadott, a bécsi operettek rovására. Mert Suppé, Millöcker, Kremser, Ziehrer darabjait bár előadták nálunk, mindig akadt néhány kritikus, aki lehordta a vidám muzsikát. Johann Strauss volt az egyedüli, aki varázsával legyőzte a sovinizmust. Lehár személye,

majd Fall Leó békítette ki a magyarokat a bécsi-
kel. Ezekben a napokban találkoztam utoljára Szig-
ligetivel. Egy délután csöngetett és bejött hozzám egy
teljesen elzüllött alak. Egész testében meggörnyedt,
vörös, fölpuffadt volt. Ijesztő és sajnálatraméltó képe

„Nebántsvirág.“

a delírium tremensnek. Roppant megijedtem tőle, ami-
kor elibém állt, sapkáját remegő ujjai között forgatva,
de ő dadogva csak ennyit mondott:

— Ne tessék tőlem félni, csak kezet akartam csó-
kolni . . .

A koncert-ruhában előadott magyar dalokat Ő felsége kívánságára meg kellett ismételnem.

Adtam neki valami csekélységet, ő ezért újra és újra kezét csókolt és kitántorgott. Ez volt valamikor az én uram . . . Hihetetlen . . . alig tudtam fölfogni azt . . . Nagyon megsirattam szegényt. Ezután rövid idő múlva a Lipótmezőre, az élőhalottak koporsójába

Girardi Sándor.

került, ahol meg akartam látogatni, de nem engedtek be hozzá az orvosok. Nem láttam viszont haláláig, ott élt egyedül cellájában, fejét az ajtóhoz, falakhoz verte és patkányokkal, kígyókkal birkózott, amelyeket képzeletében látott . . .

A „Nebántsvirág” fáradoimat kipihenni ismét

Ischlbe mentem nyaralni. Cziráky elkísért. Négy lovat is elvittünk magunkkal. Ottan ismét a bécsi arisztokráciával voltam egy társaságban. Velünk tartott a kirándulásunkon Girardi, a legelőkelőbb, vérbeli bécsi nemzeti művészeknek egyike, akinek népszerűsége páratlan és amellet elragadóan szellemes, vidám társalgó. Újra fölléptem az ischli színházban a „Cigánybáródban, de nem mint várták, a Saffi szerepében, hanem a címszerepben, amelyet otthon is kreáltam. Ezt a szerepet mindenütt elsőrangú tenorista énekelte és amely szerep miatt nem egy opera nyitotta meg kapuit ennek a darabnak, amelyet szövegkönyve mégis az operettek közé soroz. Másnap jótékony célú előadás volt az ischli szegények javára, emelvén a király, I. Ferenc József is megjelent. Fölkértek engem is a közreműködésre. Miután azonban még mindig csak magyarul beszéltem, följánlottam, hogy koncertruhában magyar dalokat fogok énekelni a fölvonások között. Az előadásban Girardi is részt vett. Az igazgató kilátásba helyezett valami ajándékot Ő felségétől.

A magyar dalok nagyon tetszettek, meg is kellett újrászni őket. Ő felsége is érdeklődéssel figyelt és tetszéssel tapsolt. Az ajándékot vártam, de sohasem kaptam meg, pedig Girardit kitüntették egy értékes melltűvel. Tudakozódtam és úgy hallottam, hogy Schratt asszony gyakorolta volna befolyását a legmagasabb körben, hogy ezt a kitüntetést megakadályozza. Én azonban sohasem adtam hitelt ennek a híresztelésnek, amely összeférhetetlen ennek az elragadó művésznőnek bájos, szeretetreméltó egyéniségével.

Mikor a színházból hazamentem, a komornám elmesélte, hogy egy gazdag berlini hölgy, aki család-

jával együtt szintén az Elisabeth-hotelben lakott, a következőket kérdezte tőle, mikor kezében a virágokat látta.

— Mondja csak kérem, úgy-e, kegyed a Pálmay komornája?

A komornám, aki jól beszélt németül, udvariasan válaszolt.

— Igenis. Miért érdeklí ez a nagyságos asszonyt?

— Mondja kérem, — faggatta tovább a berlini hölgy — úgy-e, az asszonya nem magyar nő?

— De igenis az. Miért?

— Az lehetetlen, hogy egy magyar nő olyan szépen tudja magát meghajtani, mint ő, a színházban. Ő felsége előtt és egyáltalán, hogy olyan jó modora legyen.

— De hát miért kérem? — kérdezte komornám.

— Hiszen úgy tudom, Magyarországon csak vadak vannak. Civilizálatlan nép, — adta meg hitetlenségének magyarázatát a berlini nő, aki elcsodálkozott meghajlásomon.

— Tessék csak Magyarországra jönni, majd megtetszik látni, hogy ott nincsenek vadak. Harapni és csípni ugyan tudnak, de azért nem vadak, — próbálta fölvilágosítani és meggyőzni a komornám az elfogult berlini hölgyet.

Amberg, a newyorki német színház igazgatója szintén Ischlben nyaralt. Annyira el volt ragadtatva a játékomtól, hogy minden áron rá akart beszélni egy newyorki szerződés elfogadására.

— Hiszen nem tudok jól németül, — feleltem tört németségemmel, amelyet csak a legnagyobb jóakarattal lehetett megérteni.

„Magdolna”

— Nem tesz semmit. Meg fog tanulni németül. Talentumot, gráciát, sikket nem kell tanulni. Azzal rendelkezik. Beszélni a gyermek is megtanul. Tehát

megkötjük a szerződési a jövő márciusra. Így lesz elég ideje négy-öt szerepet, amelyet a legszívesebben játszik magyarul, németül betanulni. Vagy ha kevesli ezt az időt, adok egy egész esztendő a szerepek betanulására. Meg van elégedve?

Én azonban félttem a hazai rögtölt, amelyben gyökereztem, amelyből egész lényem fakadt, elszakadni. Cziráky is kért, maradjak. Ha már menni akartam volna, akkor sem megyek olyan messzire, hisz Girardi folyton unszolt, menjek Bécsbe és kreáljuk együtt a „Nebántsvirág“-ot. Szóval egyelőre még egy szезont Pesten töltöttem. Sikerem volt a fölújított „Gerolsteini hercegnő“-ben, a „Magdolna“ című parasztragédiában, amelynek főszerepe a faluból a városba szökken, hogy ennek a legintimebb erkölcsi mélységeit tárja föl. Gazdag drámai momentumokban, amelynek villamos feszültsége nem egyszer villámlik, mennydörög. Se Blaháné, se Hegyi Aranka nem akarta vállalni ezt a szerepet, amely az orgánusot megerőltette. Azt persze nem kötötték az orromra, hogy ők ketten visszautasították a szerepet és engem szükségből rántottak elő, akkor tudtam meg ezt, mikor már egyike volt legkedvesebb szerepeimnek a „Magdolna“.

Az első jelenetben mezítláb, fején szénát hozva, sarlóval kezében jön be Magdolna.

„Kertem alatt sarlózom én a fűvet . . .“ című dalt énekli. Ebből a parasztleányból elegáns kokott lesz, aki a pezsgőzésben, eszem-izomban próbál vigasztalást és feledést keresni. Végül mint lerongyolt, részeges, utcai asszony hal meg a színpadon . . . Ezután az előadás után pályatársaim a meghatottságtól sírva jöttek be hozzám. Blaháné,

„Szép Heléna“ I. felv.

Hegyí Aranka a nyakamba borultak és sírva csókol-
tak. Én magam se tudtam, hogy olyan jól játszottam,
de el kellett hinnem, mert a kritika, amely pedig nem

„Szép Heléna“ III. fől.

kényeztetett el, Sarah Bernhardt-tal hasonlított össze.
Nagy meglepetés volt ez a drámai produkció „Szép
Heléna“ görög királynő mellett.

Hogy is történhetett, hogy ezt a két egymással teljesen ellentétes szerepet megértettem és megteremtettem? Ma már tudom, hogy az én drámai momentumokban gazdag életem volt bő forrás, amelyből méríthettem mindkét szerep számára.

Amint az első, őszinte elismerés hangjait olvastam és amikor szilárdabbnak éreztem magam alatt a földet és az első küzdelmeken túl körülnézhettem, valahogy szűknek éreztem magam körül ezt a tülekedő, viaskodó Budapestet. A vágy, amelynek hazája a végtelen messzeség volt, újra föltámadt bennem és ostromozott, kényszerített . . . Mint egy mámoros úgy tá-molyogtam a két elhatározás között, maradni vagy menni. Megingott az elhatározásom és gondolkodni kezdtem, ne menjek-e el? A szerződésem lejáráóban volt. Evva mindenfelé azt beszélte, hogy az operett hanyatlóban van és ő az operettszínésznőknek kisebb fizetést fog följánlani és ezt akkor hangoztatta, amikor a „Szép Heléna“ úgy fölfelé, mint lefelé mint mágneses kisugárzás hatott, bámulatos közönséget vonzott és mindig megtöltötte a kasszát. Ezzel az eljárással szemben nekem tehát nagyon apropóra jött Amberg-től a szerződés a legmesszebbmenő engedményekkel. Nagyon csábított az alkalom.

Amberg a szerződésben azt az ajánlatot tette, hogy játszani a legjobb szerepeimet. Offenbach három operettjét: a „Szép Heléna“-t, „Párisi élet“-et és a Gerolsteim hercegnő“-t, azonkívül „Boccaccio“-t, Suppé operettjét választotta. Fizetésül két hónapra hatvan-ezer koronát, két személyre teljes ellátást kínált, mégpedig úgy, hogy egy előre meghatározott napig húsz-ezer koronát küld, a hátralévő negyvenezer koronát

pedig egy banknál deponálja. Mi sem természetesebb» hogy miután Evvával ezer korona miatt nem tudtam megegyezni, elfogadtam Amberg ajánlatát.

Mikor már ennyire határozott tény volt a dolog, pályatársaim és Evva még mindig kételkedtek benne. Azt hitték, csak azért híresztelem a szerződés megkötését, hogy nagyobb fizetést erőszakoljak ki. Én hagytam, hogy ravaszul bólogassanak, hogy suttogianak, kételkedjenek és csöndben megtettem az előkészületeimet az ismeretlenbe, egy nekem teljesen idegen művészi területre. A berlini és bécsi lapok valószínűleg Amberg által informálva megírták részletesen az amerikai szerződést. Most megrohantak a magyar újságírók, tudakozódtak, interjúvoltak és szemére vetették az igazgatóságnak, hogy nem tartott idehaza minden áron . . .

Eljött a többek között Rajna Ferenc, egyike a legkiválóbb újságíróknak Magyarországon, aki ma is a „Neues Pester Journal“ munkatársa. Elmondta, hogy a főttebbi szerepeket Geistingertől, az Offenbach-operettek leghíresebb kreálójától látta. Megkérdeztem, nem volna-e hajlandó egyes nüanszokra, amelyek legjobban megragadták a figyelmét betanítani, mert én is tudtam, hogy Geister klasszikus művésznő, aki „Szép Heléna“ mellett „Medea“-t, „Sappho“-t, „Stuart Mária“-t és „Messalina“-t monumentálisan alakította. Természetesen ő a legnagyobb készséggel vállalkozott erre. Ugyancsak e látogatás alkalmával beszéltek meg a meiningiek estéjét is.

A meiningiek estéje.

A. meiningiek ismét megjelentek hosszabb vendégszereplésre a Gyapjú-utcai német színházban, amely nemsokára azután, éppen mikor Sonnenthal vendégjátékára készítették elő, leégett. Ekkor harmadszor ismételték meg Budapesten híressé vált vendégjátékukat és mint mindig, ezúttal is nagyobbára új személyezettel jöttek. A társulat egykori nagy alakjai, mint Nesser, Taller, Weilenbeck, Kober, Nissea, a nők közül Moser, Sperner, Lindner stb., ezúttal nem voltak már tagjai a társulatnak; de tagja volt Kainz József. A társulat a régivel szemben nem állt művészi tekintetben egy színvonalon, de az előadások dekoratív nagyszerűsége, a történeti stílus erőteljes jellemző képessége és a scenikai hatások utolérhetetlen tökéletessége még akkor is nagy díszei voltak a meiningiek előadásainak és a színészek olyanok voltak, hogy megérdemelték azt a nagy érdeklődést, amellyel a budapesti közönség ezúttal is kísérte ezt a vendégszereplést. Én magam szívesen és gyakran jártam el ezekhez az előadásokhoz,

amelyek külső szépségeiben mindenki gyönyörködött. Egy ily előadás alkalmával elhatároztam, hogy ezeket az előkelő művészeket, akiknek Budapesten nem igen voltak társadalmi összeköttetések, meghívom magamhoz egy estélyre, mert azt akartam ezzel jelezni, hogy Budapesten egy ily művészársaságnak kijár az a megtiszteltetés, amelyet a magyar vendégszeretet sokkal csekélyebektől sem szokott megtagadni. Megkértem tehát Rajna Ferencet, hogy közvetítse köztem és a művészek közt a megismerkedést. Rajna ennek a megbízásnak meg is felelt, és néhány nap múlva látogatást tett nálam a meiningiek főrendezője, Grube és Richard, akik által aztán meghívtam a társulat előkelőbb tagjait egy magyáros vacsorára az akkori stáció-utcai kis tuzskulombomba. El is jöttek mind, kivéve Barthelt, a társulat apoiló szépségű hősszerelmesét, aki elmaradását azzal a sajtáságos indokolással mentette ki, hogy a Lipótmezei elmebetegápoló intézetben látta volt férjemet. Szigligeti Józsefet és nem volt szíve megjelenni ennek a szerencsétlen beteg volt feleségének estélyen, mert mindig előtte állt volna annak a szegény embernek az alakja, aki valamikor az elragadó Pálmay Ilka mellett egy sok közül kitüntetett férj boldogságát élvezte. Nem volt nálam Kainz sem, de csak azon oknál fogva, hogy ő még akkor nem tartozott a társulat előkelőségei közé. De ott volt Max Grube, aki később a berlini udvari színház (Schauspielerhaus) igazgatója lett. Richard, a meiningeni herceg kedves színésze. Kuttshera, a bécsi Volkstheaternek később híressé vált tagja és Arndt, az előkelő komikus, aki a meiningeniektől egyenesen a bécsi Burgszínházba jutott, és

a bécsiek kedvence lett, továbbá Weisser, aki akkoriban a meiningeniek első jellemszínésze volt. A többiekre már nem emlékszem, de igenis azokra a budapesti művészekre, akiket szintén meghívtam, akik örömet jöttek el, hogy megismerkedjenek és néhány kellemes órát együtt tölthessenek német kollégáikkal, hogy így emberileg közeledhessenek egymáshoz. Ott volt Újházi Ede, akinek szerepköre Constantin abbétól Shylockig terjed, a Budapesten vendégszereplő német színház mindenkori mentora. Jászai Mari, a Nemzeti Színháznak akkor dicsősége delelőjén álló nagy tragikája, akinek híre a szenvedély lángjai által áthatott, hasonlíthatatlan tudása révén túlszárnyalta *az ország határait*, és nagy színházi kollégáim közül Szirmai Imre, a régi Népszínháznak és a Király-Színháznak elegáns művésze és Német József, a kitűnő komikus. Egyik érdekes vendégem volt Sandrock Adél is, aki akkor a német színház tagja volt. oly rendkívüli tehetséggel, hogy rövidesen budapesti szerződése után, Heinrich Glücksmann, a bécsi Deutsches Volkstheater jelenlegi kiváló dramaturgja fölfedezte és így a Deutsches Volkstheaterben, végül a Burgszínházban bontotta ki hatalmas tehetségének szárnyait. Jelen volt még természetesen Rajna Ferenc, mint az estély rendezője és egy régi barátom a Népszínház első habituel közül, Strelitzky Sándor.

Az estély vacsorával kezdődött, amely alatt vendégeimet Radics Béla zenekarának játéka gyönyörködtette.

Az egész estély fesztelen volt és igazi bohémkedvben folyt le. Vendégeim, már mint a németek.

csakhamar otthonosan érezték magukat és asztalbon-tás után, mikor az ebédlőből bevonultunk a szalonba, már kitűnő kedvben voltunk. Kávét, pezsgőt és szivar-szót mellett előbb művészetről beszélgettünk és egy-másnak érdekesebbnél-érdekesebb élményeit hall-gattuk meg. Azután cigány-mulatság vette kezdetét. Én énekeltem magyar dalokat, a cigány fülébe húzta a németeknek a nótáimat, amelyek között nem egyel akkor este megtanultak, nemsokára már ők énekel-ték velem és mikor táncoltam is nekik, lelkesedésük nem ismert határt. Mindegyik táncolt velem, vagy egyedül, még pedig kizárólag csárdást, mert másról hallani se akartak. Nagyon mulatságos volt a komoly Grübet vagy Richárdot látni, mikor a komoly udvari színészek komikus erőlködéssel, de szent buzgalom-mal járták a csárdást és bokáztak. Később cimbal-moztam vendégeimnek, akik oly jól érezték magukat nálam, hogy világos nappal hagyták el lakásomat, biztosítva engemet, hogy egy feledhetetlen élmény em-lékét viszik magukkal Budapestről. Rajna, aki más-nap és a következő napokon találkozott a művészek-vel, elmondta nekem, hogy a meiningeniek napokig mintegy mámorban jártak a színház körül és egyre dúdolgatták azokat a magyar nótákat, amelyek ezen a kedves estén emlékükbé vésődtek.

Hogy mennyire emlékezetükbe maradt ez az este, azt élénken bizonyítja Grube ama levele, melyet vagy két hónappal az elutazta után küldött; ez a le-vél egy rongyos szélű papírlap volt, melyből csak egy gombostű nagyságú ép darabkára magyarázatul pa-rányi betűkkel ez volt ráírva:

„Így néz ki a szívünk . . . !”

Készülődésem Amerikába.

A szerepek betanulásában nem támaszkodtam teljesen Rajnára, hanem magam is a legnagyobb figyelemmel és odaadással merültem el a négy szerep tanulmányozásába. Dacára annak, hogy ezeket a szerepeket már sokszor játszottam, eleitől-végig újra át-tanultam őket, még pedig sokkal nagyobb alapos-sággal, mint ahogy ezt eddig lettem. Sorra jártam a kép-tárakat, a múzeumokat. Óraszámra figyeltem a klasz-szikus szobrokat, képeket. Szabattam magamnak egy görög pepiont és a tükör előtt próbáltam ugyanazo-
kat az állásokat, amelyeket a szobrokon, képeken lát-tam. Óriási munka volt az, de végre elértem, hogy a palást redőzete, a karok, a lábak, a csípők tartása, nemes hajlása elérte a klasszikus modellekét. Így ké-szültem a „Szép Heléna“ görög királynőjének kreá-lására. A Gerolsteini hercegnőhöz, a Párisi élethez a leghatásosabb nüanszokat Rajna adta, abból a kin-cses házból, amelyet Geistinger látásából halmozott föl, amelyeket én saját fölfogásomban alkalmaztam.

Kosztümöket Csepreghyné készített. Megmondtam neki, hogy ne sajnálja a költséget és így Csepreghyné bátran teremtett mindent, amit bámulatos fantáziája elképzelt, páratlan ízlése megkívánt. Ez a Csepre-

A „Vadgalamb“ népszínműből.

ghyné valóságos zseni volt. Azóta sem találtam sem a színházaknál, sem a legelőkelőbb nőiruha-szalokban nőt, akinek olyan művészi ízlése lett volna. Mint nőt is megcsodáltam, nagyon tiszteltem és szerettem. Ideálja volt a patriarkális feleségnek. Azok közül az asszonyok közül való, akik a hinduk között még ma

is gyönyörűséggel égettetik el magukat a meghalt férj sírján. Csepregyhyné a gyászruhát tizenöt esztendeig viselte. Még a zsebkendője is fekete volt. És ez a gyász igazi, bensőséges, lelki gyász volt, amely a világos, színeket nem tudta a testén elviselni.

Egyedüli öröme a műhelyben volt Csepregyhynének, ahol a tarka selymek, lágy bársonyok, kecses csipkék, csillogó gyöngyök, aranyhímzések közt bámulatos dolgokat alkotott.

Cziráky el akart venni feleségül, csakhogy itt tarthasson. Azonban a grófi koronáért cserébe kellett volna adnom a színészi babért és én hallani sem akartam erről.

Elkezdődtek búcsúfölléptem. Valahányszor a színlapon volt a nevem, a közönség az utolsó helyig megtöltötte a színházat. Éreztem, hogy olyan kedvence lettem, akit nem szívesen enged el.

Minden szerepben külön-külön búcsúztam el. Bezzeg most, hogy külföldre készültem, fölfedezte a sajtó is, hogy csakugyan vagyok valaki. Akik addig legjobban szidtak, akik addig folyton azt vetették a szememre, hogy csak a temperamentumommal, az egyéniséggemmel hatok, rájöttek, hogy hangom is van, énekelni és játszani is tudok, sőt operettszerepet is tudok játszani, nemcsak „Magdolná“-t. Dacára annak, hogy szerződésemm már lejárt, Evva fölszólítására tovább búcsúztam. Külön föllépti díjat nem kértem és Evva annyit fizetett nekem, amennyi szerződés szerint járt arra a hónapra, ami bizony nagyon kevés volt azzal szemben, amennyi közönséget vonzottam és amennyit játszottam.

Búcsúfölléptem.

Akkori utolsó fölléptem örökké olyan felejthetetlen marad számomra, ahogyan eltörölhetetlenek azok a finom vonalak, amelyeket a szobrász a márvány húsába vés.

A „Kertészleány“-ban búcsúztam. Ennek a szerepnek egyik jelenetében mint menyasszony jelenek meg. Ehhez a jelenethez a nők Csepregyhnévei az élükön egy igazi mirtuszkoszorút nyújtottak át. Megjelenésemkor vagy tíz percig tapsolt a közönség. Verseket dobáltak föl a színpadra, a koszoinkat és csokrokat lehetetlenség volt megszámlálni. Az első fölvonás után az összes személyzet nevében Szirmay Imre, a kiváló színész, óriási ezüst babérkoszorút nyújtott át. Egész este ünnepeltek. A harmadik fölvonás után virágeső volt a zsinórpadlásról arra a színpadra, amely az én legjobb, legbüszkébb törekvéseimnek volt színhelye, dacára sok irigyem — és ellenségeimnek. Ha rágondolok, még most is lelkem mélyéig borzongat meg a szeretetnek az a fel-

törő hulláma, amely felém áradt a nézőtérről, hol az emberek igazán tudták szeretni a színészt. Befogadták, a szívükbe zárták, mert megismerhették minden alakban. Akkor változatos volt a műsor. A színésznek alkalma volt egyéniségének minden nüanszát érvényesíteni, lényét kihozni a különböző szerepekben. A színész teremtő művész volt, aki szerepeiből élő embereket formált, akikbe istenadta tehetségét lehelte és nem automata, aki mindennap ugyanazt darálja le, úgy, ahogy belézsuggerálták. Egy operettszínész, aki rá van kényszerítve estéről-estére ugyanazt a szerepet játszani, csak egyféleképpen marad meg az emberek emlékezetében és ez az egy egyéniség nem lehet egyformán szimpatikus mindenkinek, akkor azonban a sok alak közül, amelyekben alkalma volt a színésznek bemutatkozni, mindenki kiválaszthatta a neki kedveset.

Az előadás befejeztével a közönség állva maradt a nézőtéren és nem akart távozni. Várták, hogy beszéljek. Beszédet sohasem tudtam tartani, ezzel a tehetséggel nem áldott meg az Isten. Elénekeltem tehát beszéd helyett búcsúzóul azt a dalt, amelyet Evva írt ez alkalomra. A szívemet mintha egy vaskéz szorította volna össze, mikor a lámpák elé léptem.

„Szép ház, jó publikum
 Én nemsokára elmegyek,
 Egy új haza felé vezet
 Bizonytalan sors engemet . . .
 Ripné, Nebántsvirág
 Nagy hercegné, Isten veled . . .”

Nem tudtam folytatni, a szó és hang torkomba

fulladt. Ránéztem az öreg Erkel Elek karmesterre, aki dirigált és akinek szeméből könnyek peregtek ... A kulisszák közül visításokat hallottam, Csepregyhnyé el-
ájult. Ahová néztem sírtak. Én nem tudtam sírni, összeszorította a torkomat a búcsúzás fájdalma, amelynek csak most jöttem tudatára. A függöny lassan le-
gördült. Hogy hányszor ment újra és újra föl, nem tudom. Azt sem, hogy mennyien lobogtatták a kender-
dőjüket felém. A színház falai majd összedőltek az él-
jenzéstől.

Mikor kijöttem, nagy tömeg várt a színpadi be-
járónál. A jogászok kifogták a lovakat és ahelyett, hogy a bankettre vittek volna, amely az én tisztele-
temre volt rendezve a Kontinentálban, elhúzták a kocsi-
mat haza, a Főherceg Sándor-téri lakásomra. Föl-
mentem, az erkélyem alatt már százan és százan gyü-
lekeztek össze, akik mind saját ajkaimról akarták hal-
lani ígéretemet, hogy visszajövök.

Kimentem az erkélyre és körülbelül a következőket mondtam:

„Nagyon köszönöm ezt az estét, amely nekem felejthetetlen lesz és ezek után, most már igaz lelki-
ismerettel mondhatom: a viszontlátásra!“

— Virágot! Virágot! — kiáltották felém, —
hogy valami emlékünk legyen.

Mert a virágaimat még nem hozták haza a szí-
nházból, levettem a nyakamról a nagy csipkekendőmet
és a zsebkendőmet és ezt leejtettem a tömeg közé. A
kendőt szétvágta és mindenki, aki csak hozzájutha-
tott, szakított vagy vágott magának egy darabot be-
lőle. Nedves szemekkel néztem ezt a mozgalmas, tarka,
megható képet.

Ha meggondolom, hogy ez az egész demonstráció nem megrendelt tüntetés, hanem a rajongó közönség szeretetének őszinte megnyilvánulása volt, sajnálom, hogy nem haltam meg azon az estén. Milyen emléket hagytam volna magam után! Mennyi fájdalommas küzdéstől szabadultam volna meg a jövőben.

Bécsben.

Becsomagoltam a kosztümöket és Bécsbe utaztam hogy olt a német nyelvben és a szerepek német betanulásában New-York számára tökéletesítem magam. Volt egy német mesterem, akivel szorgalmasan gyakoroltam nemcsak énekszöveget, hanem prózát is.

Franz Jauner, a bécsi Wiedeni színház akkori művezetője meghallotta, hogy tanulmányok céljából amerikai utam előtt Bécsben időzöm. Meglátogatott és nagyon kért, adjak elő valamit a betanult szerepeimből. Szívesen megígértem ezt, de kívántam, hogy több szakemberrel hallgasson meg, mert a saját megnyugtatómra is szerettem volna megbíráltatni, hogy az idegen nyelvben milyen előmenetelt tettem.

Így a kitűzött napon Jauner három tekintélyes kritikussal jött el szállodai lakásomra, ahol egy valószínűs privátelőadást tartottam. Énekeltem és eljátszottam két jelenetet a „Szép Heléná“-ból meg a „Bocaccio“-ból. Az urak nem titkolták előttem meglepetésüket, a leghízelgőbben nyilatkoztak. Jauner nem

nyilvánította véleményét, de roppant érdeklődött a newyorki szerződés iránt. Este a művezető hívására elmentem a Wiedeni színházba, ahol a művezető elhozta a páholyomba Schönerer kisasszonyt, a Wiedeni színház igazgató-tulajdonosnőjét, egy igen erélyes, okos, világlátott hölgyet, akinek sikerült a már sülyedőfélben lévő színházat nemcsak megmenteni, hanem virágzóvá tenni. Rövid, általános beszélgetés után megkérdezte, nem lenne-e kedvem elszerződni hozzájuk? Azt feleltem, hogy engem szerződés köt Amerikába, tehát lehetetlen.

— Kérdés, megkapja-e az előleget? — szólt közbe Jauner.

— Hiszen — feleltem — pönálé van kikötve a szerződésben.

— Igen ám, de azt a szerződést itt nem pörölheti. Amberg, ha akarja megszegi a föltételeket, ő nem veszthet semmit.

Gondolkodóba ejtett a dolog, annál is inkább, mert az előleget én még mindig nem kaptam meg, holott a szigorúan kikötött határidő már lejárt. Kábeltelegrammot küldtem tehát Ambergnek, hogy útra készen vagyok, küldje a pénzt. Közben a Wiedeni színháztól ismételten fényes szerződéssel kínáltak meg. Eszem ágában sem volt Bécsben maradni. Még gondolni sem mertem volna erre azzal a papagályszerűen betanult négy szereppel.

Végre megjött a sürgönyválasz Ambergtől. Így szólt:

„Előleget nem küldhetek. Küldök kétezer forint útiköltséget.“

Rögtön Jaunerért küldtem, hogy tanácsoljon va-

lamit. Ő azt mondta, ne is feleljek a sürgönyre, hanem egyszerűen írjam alá a Wiedeni szerződést, mert hisz: Amberg már megszegte az övét, ők pedig mindenbe beleegyeznek, amit kikötök. Adnak annyi időt a német tanulásra, amennyit kívánok, abban a szerepben, léphetek föl, amelyet én választok ki.

Elgondoltam, hogyan fogadnának Budapesten a búcsúzkodások után, ha visszatérnék anélkül, hogy külföldön szerepeltem volna. Kinevetnének és gúnyolnának. Megkötöttem tehát a szerződést a Wiedeni színházzal.

Első fölléptemül a „Nebántsvirág“-ot kötöttem ki, mert az én nézetem szerint ez a leghálásabb szerep az összes szubrett-szerepek közt.

Mikor a budapesti sajtó értesült a bécsi lapokból az új szerződésemről, azt hirdette, hogy nem is volt Amerikában szerződésem, hanem fölültettem a közönséget. Ők persze nem tudhatták, hogy mennyi veszteségem volt épp e szerződés miatt. Az Amerika számára előre elkészített kosztümök is egy vagyonba kerültek.

A szerepbetanolások a newyorki színház számára kifárasztottak, elutaztam pár hétre Olaszországba társalkodónőmmel, aki följánlotta volt, hogy elkísér Amerikába is. Magammal vittem a német „Nitouehé“ szerepet is, hogy az úton tanulgassam.

Olaszországból visszajövet Cziráky János fogadott, aki boldog volt, hogy nem mentem el Amerikába. Már a ia kasomat is berendezte a Wiedeni színházzal szemben és készen várt a legszebb két fogattal, ami Bécsben is nagy föltűnést keltett.

Első bécsi föllépésem.

Április 19-én léptem föl először a „Nitouche“-ban. Azóta a tizenkilenc a szerencseszámom. Aki jelen volt emlékezhet, hogy minden várakozást fölülmúló, szenzációs sikerem volt. Olyan, amilyent sohase mertem volna remélni a legmerészebb álmaimban sem.

Előadás után Cziráky, a rokonom és a megboldogult Márkus József budapesti szerkesztő vártak otthon. Sírtam örömben. Elvittem Czirákyt és Márkus Józsefet a hálósobába és megmutattam nekik a szekrénybe rejtett töltött revolvert és elmondtam, hogy szilárdul el voltam tökélve golyót kergetni a fejembe, ha megbukom. Bocsássa meg az Isten ezt az akkori elhatározásomat.

Mi mást is kezdhettem volna ebben az esetben? A német színpad egyszer és mindenkorra megközelíthetetlen lett volna a számomra, Magyarországra pedig, a nagy bukás által megbélyegezve, nem jöhettek volna vissza.

Ezt az epizódot Márkus József nagyon sokszor

emlegette, meg is írta. Vacsora közben azt is elmesélte, hogy mielőtt Bécsbe jött, megkérdezte Evva Lajostól, nem tarl-e vele az első bécsi föllépésemet megnézni?

„Nitouche.“

Evva szokása szerint a kulcsot forgatva, flegmatikusan felelt:

— Minek? Úgyis visszajön a Pálmay nemso-kára, mert megbukik.

A bécsi sajtó másnap olyan magasztaló kritikák-

ban számolt be első föllépésemről, amelyet színésztől huszonöt év óta nem írtak a bécsi lapok.

A Wiedeni színházba a legelegánsabb közönség

„Heisses Blut“-ból.

járt. A fiatal mágnások estéről-estére a proscénium-páholyban Altek. Köztük volt gróf Kinsky Jenő is.

A „Nebántsvirág“-ban Girardi volt a partnerem. Az ő öltözője szemben volt az enyémmel. Girardit a

„Nőemancipáció-ból.

mágnások különösen kitüntették szeretetük által és fölvonásközökben gyakran fölkeresték. A „Nitouche“ óta búcsújárás volt az én öltözőmben is. A mágnások

„Forró Vér“-ből.

egymásután mutatták be magukat, ő ismertelett meg gróf Kinsky Jenővel is.

Gróf Kinsky az első pillanattól kezdve, hogy a

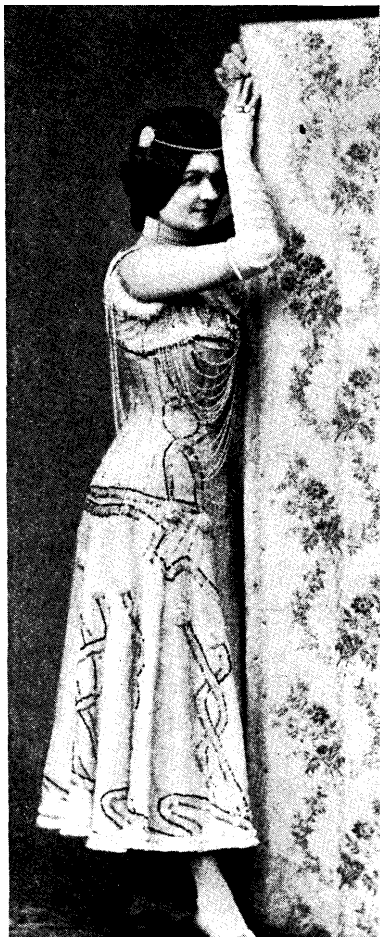
színpadon meglátott, kereste a társaságot. Cziráky féltékeny volt rá és jogosan, mert impozáns, arisztokratikus megjelenésével, magas műveltségével fölötte állt addigi összes ismerőseimnek. Valahányszor

„Fürstin Ninetta“-ból.

kikocsiztam Cziráky fogatán a Práterbe, mindig találkoztam a fehér szekfűt viselő Kinskyvel, aki vagy gíggjét hajtotta, vagy lóháton volt. így is, úgy is föltűnően elegáns jelenség volt.

Czirákyval már szakítani akartam akkor, mert bár ő el akart venni — a házasságnak nagyon sok

„Ihre Excellenz“-böl.

akadálya volt. Ő csak külön lakott a feleségétől, de elválva még nem voltak. Azonkívül volt egy lánya is. Ismeretségünk kezdetétől fogva arra is figyelmeztettek, hogy Cziráknak sok adóssága van. Azok, akik

„Karlsschüllerin“-ből.

ismerték Czirákyt, tudják, hogy pénzét nem rám költötte és nem miattam csinált adósságot. Szenvedélyesen szerette a szép lovakat. Ha fölfedezett valahol egy különösen szépet, azt mindenáron megszerezte. Egy kielégíthetetlen, minden pénzt fölemésztő gyönyörűség

volt ez nála. Igaz, hogy lovai és kocsijai európai hí-
rűek voltak, de azt hiszem, rá is ment a vagyona.

. . . Kinsky és néhány barátja vacsorát rendez-
tek a kedvemért a Sacherben. A vacsorára Czirákyt
is meghívták, de ő hallani sem akart az odamenésről,
én mégis elmentem. Ott volt Sandrock Adél is, az

„Blumen-Mary“-ből.

akkori legelső drámai művésznő Bécsben, Batthyány
Elemér gróf és még néhány magyar mágnás. Ezeken
kívül Kinsky, aki az első perctől kezdve mellettem ült
és egész este el sem távozott mellőlem. A gavallérok
táncolni hívtak.

— Az Istenre kérem, ne menjen, ne menjen tán-
colni, — súgta nekem.

Egyik kosarat a másik után adtam.
 Mikor egyedül maradtunk, megkérdeztem.
 — Miért nem akarja, hogy táncoljak?
 Fülembé súgta szerelmesen:
 — Mert első föllépése óta, amikor megláttam,
 irigy vagyok mindenkire, akire csak ránéz.
 Kért, fogadjam el gomblyukából a fehér szek-

„Die Kosakin“-ból.

fűt. Fölltűztem és akkortól kezdve kedvenc virágom a fehér szekfű lett. Egész reggelig csak vele táncoltam.

Czirákyval való ismeretségemet ez a fehér szekfűs vacsora megingatta. Szakítási szándékom mind szilárdabb lett.

A mottóban megjegyeztem, hogy ezeket a memoárokat fönn tartással írom, jogom van tehát a féltékenységű jeleneteket, amelyek Cziráky és Kinsky grófok

között lejátszódtak, elhallgatni és amelyeknek a vége az lett, hogy elhatároztam Cziráky gróffal a szakítást, ami nagyon nehezen ment. Dacára annak, hogy a legkíméletesebb formában adtam tudtára Czirákynak elhatározásomat, két hétig lázban feküdt utána . . .

„Die Hexe“-ből.

... A „Nebántsvirág“ óta a szerzők csak nekem és Girardinak írtak szerepeket.

„Szép Heléna“ után adtuk a „Madarászt“-t, amelynek Cristl (Postás Milka) szerepében óriási sikerem volt. Ezt a szerepet eredetileg nagyon kicsinek találtam és mert kissé rekedt is voltam,

„A tékozló fiú“ némajátékból.

nem fogadtam el. Tíz napig nem is jártam a próbára. De a szerző és az igazgató addig kértek, míg egyszer mégis fölmentem. A darabbal már nagyon előre haladtak, mégis az én kívánságomra megváltoztatták az én intencióim szerint az összes finálékat, valamint a Cristl szerepét. Így, az én rendezésem szerint, ily én változtatásaimmal adták és adják ma is ezt a darabot minden színpadon.

A „Madarász“ negyvennyolcadik előadása után nagyon fáradt voltam. Azonkívül Bécsben influenza grasszált, szabadságot kértem tehát és elmentem Milánóba, ahova Kinsky is elkísért. Nagyszerűen éreztem magam, de már a negyedik napon sürgönyt kaptam a színháztól, hogy azonnal jöjjek haza, mert a színház estéről-estére üres. Nem szívesen ugyan, de mégis lemondtam további szabadságomról, mert őszintén szólva hízelgett hiúságomnak a nyílt bevallása annak, hogy nélkülem még ez a bájos darab sem vonz. Haza utaztam tehát és csak otthon értesültem róla, hogy Milánóban szintén influenza-járvány volt; én mégis gyógyultan tértem haza.

Nekem és Girardinak írták Kreen és Lindau a „Heisses Blut“-ot. Ebben a darabban a huszár jelenetében az asztalon táncoltam. Valahányszor mint huszár megjelentem a színpadon, a közönség tapsal fogadott. Hiába, a bécsi közönségnek nincsen párja. Az én magyaros-német kiejtésem divatos lett egész Ausztriában. Az összes szubrettek utánózták.

A „Heisses Blut“ után következett a „Sonntagskind“ Millöcker és Bauertől. Strauss szintén nekem komponálta a „Fürstin Ninetta“-t. Jellemzi a vidám

„Az Izé“-ből.

muzsikának ezt a zseniális mesterét, Johann Strausst, hogy mikor néhány részlet megváltoztatására kértem, így felelt:

— Vigye kérem haza a kottát és töröljön, változtasson, alakítson tetszése szerint. Ha akarja, ki-

hagyok, ha akarja, még hozzá komponálok a szerepéhez, ahogy óhajtja.

Ezt mondta a nagy Johann Strauss és a kis komponálok ki nem hagynának egy kottafejecskét az egész világot sem.

A daliásan szép Ottó főherceg, aki megjelenésében hasonlatos volt a mesebeli herceghez, akiről a fiatal lányok álmodznak, gyakran tüntette ki megjelenésével a „Theater an der Wien“-t, amikor én oda voltam szerződve. Valahányszor kikocsiztam a Práterbe, nem sokáig kellett keresnem a találkozást a lovagias megjelenésű főherceggel, aki mindig tiszteletteljesen köszöntött.

Egy szép napon, -amikor kocsiótamról hazatértem, a főherceget szalonomban találtam, amint a szobaleánnyal térdelt ottan.

— Ez aztán esemény! Egy császári fenség, aki térdel!

Kezemet összecsaptam és nevetve léptem eléje.

— Ön előtt mindig szívesen térdelek, — felelt a főherceg elegáns köszönéssel.

Később megmagyarázták, hogy a szobaleányt a főherceg váratlan megjelenése annyira megrázképtette, hogy ijedtében leejtette a lámpaüveget, amelyet éppen akkor vett le takarítás céljából. A főherceg érezve, hogy önkény telén okozója volt a kárnak, segítette a cserepeket fölszedni.

Ilyen módon elég kedélyes volt a személyes megismerkedésünk a főherceggel.

Alig váltottunk néhány szót, mikor hallottam, hogy gróf Kinskynek a kocsija érkezik.

— Kérem, császári fenség, távozzék gyorsan,

gyorsan . . . Kinsky jön és nem akarom, hogy önt itt találja. Félreértések kerekedhetnének, amelyeket nem lehetne jóvá tenni. Erre . . . erre ... — Már mutattam is a főhercegnek az utat, amely a fürdőszobám át lakásom mellékkijáráshoz vezetett.

Mulatságos volt, amikor az óriási termetű főherceg vállát összehúzva, meghajolva távozott.

Az ajtónál mosolyogva visszanézett, az ujjával megfenyegetve mondta:

— Mit meg nem tesz az ember egy szép aszszonyért !

Gróf Kinsky akkor még nem volt a férjem. Féltekenységét a főhercegre nem titkolta. Hányszor érezte velem rossz kedvét, ha a pajkosságig vígkedélyű főhercegnek eszébe jutott irántami szimpátiáját úgy fejezni ki, hogy a színházban két könyökkel támaszkodva a páholy párkányára, a látcső mögül a jobb keze kisujjával csókokat intett felém.

Gróf Kinsky észrevette ezt a játékot egyszer, amikor a színpalak közt állt és akkortól kezdve állandóan figyelte a főherceget.

Én azonban minden mellékgondolat nélkül tovább is kacérkodtam a főherceggel, aki — minek tagadjam — nagyon tetszett nekem.

Néhány nappal a látogatás után a főherceg bizalmas kocsisa levelet hozott számomra. A főherceg találkát kért tőlem. Azt feleltem neki, hogy másnap hat órakor, mielőtt öltözömbe mennék, a Művészházban találkozzunk.

Egész napon át az volt a szándékom, hogy megjelenek, de az indulás pillanatában meggondoltam. Nemcsak azért, mert féltem Kinskytól, hanem sokkal

jobban szerettem, semhogy komolyan fájdalmat akartam volna neki okozni. Vettem tehát egy kocsit és egyenesen a színházhoz hajtattam.

Néhány óra múlva virágcsokorral a következő levélke érkezeit az öltözőmbé:

„Édes galambom, mikor kapom meg a csókomat?!”

De sohasem csókolhatott meg.

Így vége lett az ártatlan kacérkodásnak, mielőtt komollyá válhatott volna . . .

„Fürstin Ninettá“-ban történt meg velem egyszer, amikor ő felsége is a színházban volt, a következő eset: A második fölvonásban diónagyságú gyémánttal díszített brossot tűztem föl, amely becsén kívül azért is értékesebb volt előttem, mert Kinskytól kaptam. A Girardival előadott duett közben ez a melltű leesett. A duett után kitapsoltak. Kijöttem és ahelyett, hogy meghajoltam volna, háttal fordultam ő felsége páholyának, hogy fölvegym a melltűt, úgy hogy olyan látszata volt a közönség előtt a dolognak, mintha illetlenül köszöntem volna meg a tapsot ő felségének.

Amikor a színpalak közé mentem, mindenki rámtámadt.

— Az Isten szerelméért, mit csinált? Hogy hajolt meg ő felsége előtt?

Felelet helyett megmutattam a melltűt és erre mind megértették, hogy nem cselekedhettem másképp és nem volt szándékom felségsértést elkövetni. A mi jószágos felséges urunk nem vette rossz néven ezt az akaratlan tiszteletlenséget, dicsérő szavakkal nyilatkozott játékomról.

Az esküvőm.

Mialatt sikert-siker után arattam, teljesen visszavonultan éltem. Kinsky volt egyedüli barátom és társam vacsorámnál.

Esténként sokat gyönyörködtem az ő művészi zongorajátékában, mert valóságos zongoravirtuóz. Bátran kiállhatná a versenyt Grünfeld Alfréddal. Tizenkét óra után rendesen a Jockey-klubba ment Kinsky, ahol nagy kártyapartik voltak. Abban a híres Szemere-partiban is részt vett annak idején és veszített is valami százhuszezer koronát.

A „Madarász“ premierje után még a nem remélt nagy siker mámorában kettesben vacsoráztunk és vacsora után továbbra is együtt maradv a fülembesúgta:

- Te leszel a feleségem.
- Minek? Olyan jó így, — feleltem én.
- Hát nem szeretsz? — kérdezte ő.
- De igen, nagyon.
- Én téged örökké foglak szeretni, és te?

— Nem tudom. Hogyan tudhatja valaki előre, meddig fog szeretni? Akkor, amikor szeret, mindenki úgy érzi, hogy örökké fog tartani, de én már éreztem így egyszer és mégis elmúlt.

— De ha megcsalsz, megöllek, — szólt közbe.

— Jó, a feleséged leszek. — egyeztem bele kívánságába.

Kinsky a legelőkelőbb osztrák arisztokrata családból való. A Kinskyék birodalmi grófok. Édesanyja és legtöbb rokona Bécsben éltek és félt, hogy megakadályozhatnák a velem való házasságot, neki pedig az volt legfőbb vágya, hogy soha senki ne szakíthasson el egymástól.

— Úgy akarok veled megesküdni, — mondta, — hogy soha senki el ne választhasson tőled.

Ez okból elhatároztuk, hogy titokban fogunk megesküdni. Csak egy régi barátjával, dr. Kuhn Konráddal, Frigyes főherceg udvari orvosával közölte tervét. Kuhn azt ajánlotta, miután megszereztük az esküvőhöz szükséges iratokat, utazzunk Svájcba és kös-sük meg ott a házasságot, úgy nem fog föltűnést kelteni és a lapok nem fogják pikantériának kihasználni. Ez a terv tetszett nekünk. Megfogadtuk a tanácsát. Mikor a keresztelő levelemért írt levelet postára tettem, fontoskodva Kinsky elé álltam, mint egy bűnös, aki gyónni akar . . .

— Generl, — ez volt a becéző neve, — mielőtt elveszel, egy nagy titkot kell bevallanom.

Kinsky, akinek férfias modora mindig imponált nekem, ünnepélyesen leült, maga elé állított, mint egy gyermeket, mélyen szemembe nézett, megfogta az

állam és mint egy apa, mikor a gyerekeit vallatja, kérdezte:

— Hát ki vele, mi az a nagy titok?

— Hát én . . . én ... — kezdtem zavartan dadogni, — idősebb vagyok, mint neked mondtam.

— Ez a nagy tilók? Ez az egész? — mosolygott.

— Igen, de sokkal idősebb vagyok, mint te gondolod.

— Bánom is én — kincsem! Nem is akarom tudni, mennyivel vagy idősebb. Nem bánom, ha száz éves vagy is, csak úgy nézzél ki, ahogyan most. De még azt sem bánám, ha ragyás volnál. Legalább senki sem nézne rád.

— Igen, de én egész hat évvel vagyok idősebb, mint te gondoltad.

Erre aztán igazán nagyot nevetett.

— Most pedig nekem van valami mondani valóm, — szólt, miután össze-vissza csókolt. — Teljesítéd?

— Mi az?

— Ígérd meg, hogy megteszed.

— Ígérem. Te nem kívánhatsz tőlem olyasmit, amit meg ne tennék.

— Arra kérlek, semmisítsd meg az Orczy báró kötelezvényét. Ami eddig volt, az volt, elmúlt, elsülyedt, elfelejtődött, arra én keresztet vetek. Volt és elmúlt, de ezentúl az én feleségem lesz és nem akarom a múltnak árnyékát sem a mi jövőnkbe vinni.

Felelet helyett kikerestem a százhatvanezer koronát érő kötelezvényt és darabokra téptem.

Az írások hamarosan együtt voltak és elutaztunk dr. Kuhnnal együtt Zürichbe. Ott megtudtuk, hogy a

francia törvények szerint előbb birtokot kell vásárolni hat hónapig Zürichben kell lakni, csak ezután esketnek meg. Ezután a lesújtó tapasztalat után Kinsky és Kuhn összeültek tanácskozni és abban állapodtak meg, legjobb lesz visszamenni Bécsbe és az esküvőt mégis ott kísérelni meg.

Holt szezon volt már, amikor Bécs úgylis teljesen üres. Az a társaság, amelyet a mi házasságunk érdekelt volna, távol *lévén*, megvolt a lehetősége annak, hogy a házasság csöndben, észrevétlenül lebonyolítható lesz. Senki sem fogja megtudni a dolgot.

Újra összepakkoltunk és haza utaztunk. Miután kétszer mint özv. Sziglietiné Ilkát kihirdettek, megesküdtünk a Karlskirche sekrestyájében.

Ugyanaz nap este fölléptem a „Heisses Blut“-ban. Amikor az asztalon táncoltam, mint huszár, senki sem sejtette, hogy Kinsky grófnét látja táncolni.

Az anyósom.

Akkortól kezdve, hogy megesküdtünk, Kinsky napról-napra féltékenyebb lett a színházra, amelyet valósággal gyűlölni kezdett. Nem mondta miért ez a gyűlölet, de ma értem és tudom, szégyelte azt, hogy az ő felesége a színpadon játszik.

Rá akart beszélni, hagyjam ott a színpadot, de én erről hallani sem akartam. Dejeunéren minden nap az édesanyjánál volt a Kéglgasse 21. szám alatti házukban. Kinskyék hatan voltak testvérek. A férjem, Rudolph Kinsky és a négy nővér. Mária, gróf Resguierné, nyugalmazott tenger-nagyné, akiknek Galíciában van gyönyörű birtokuk, milliomosok, Lili, báró Pfaffenhoffenné, Anna, lady Gudenoffné, aki hosszú ideig élt Afrikában, Teréz nővére, az általánosan ismert és kedvelt báró Burguáné, aki nagy szerepet vitt a bécsi társaságban. Ennek a báró Burguánénak egyik fia huszonegy éves korában már Ő felsége adjutánsa volt és huszonkét éves korában, nem régen, a vízbe ölte magát. Az összes bécsi la-

pok foglalkoztak ezzel a megmagyarázhatatlan öngyilkossággal, amelynek megtörténte óta a szerencsétlen szülők teljesen visszavonultak a nyilvánosság elől.

Férjem kedvence volt anyósomnak. Egy izben, otthon ebédnél az öreg grófné így szólt hozzám:

— Olvastad az újságban, hogy mit írtak rólad? Nekem beküldték a lapot.

— Nem olvastam. Mi különöset írhatnak rólam?

— Azt a bolondot írják, hogy te titokban Pálmayt elvetted volna.

— Úgy? . . . Azt írták? . . . Furcsa . . .

Ezt a párbeszédet férjem még ugyanaz nap elmondta nekem.

Gróf Resguierné, férjem legidősebb nővére, aki átutazóban volt Bécsben, szintén kérdőre vonta férjemet.

— Igaz, hogy Pálmayt feleségül vetted? Ha ezt megtetted, mondd meg őszintén. Jobban szeretem, mintha vadházasságban élnék. Ismerlek téged, tudom, hogy nem vennél el olyan nőt, aki nem méltó hozzánk, — fejezte be szavait a vallásos és igen finom érzésű úriasszony.

— Miután így beszélsz és ebből látom, hogyan gondolkozol, — válaszolt a férjem, — bevallom, hogy tényleg feleségül vettem őt.

— Akkor vezess hozzá, meg akarom ismerni.

És eljöttek hozzám váratlanul. Nem tudom, azért szeretett-e meg rögtön sógornóm, mert a hálószobában az éjjeli szekrényemen meglátta a keresztet, az olvasót, de legnagyobb örömökre ismeretségünk első percétől kezdve megszeretett és ő volt az, aki férjem többi rokonai szívéhez utat nyitott számomra.

— Addig, míg a mamával nem tudattatok a házasságtokat, nem tehetem, de mihelyt megtettétek ezt, eljöttök hozzám Galiciába, a birtokunkra.

A sógornémnak ez a látogatása olyan leírhatatlan kellemes hatást tett rám, mintha megszentelték volna a lakásomat. Mert tudni kell, hogy Resguierné grófnő méltán megérdemelte a szent nevet. Nagy pénzáldozatok árán egy kórházat és templomot építtetett a galíciai birtokán, Niskón, jótékony angyala volt az egész környéknek. A nép fősorolhatatlan jótéteményeiért úgy imádta, mint felsőbb lényt. Az én szívemben is azonnal a leggyöngédebb szeretet és tiszteletet ébresztette föl. Ma is, ha elfog a szomorúság, csak erre a páratlan asszonyra kell gondolnom, akit mindig glóriával a homloka körül látok magam előtt, fölvidulok és vigasz, béke száll a lelkembe. Ünnepnapom, mikor levelet kapok tőle s örömmel és elégtétellel dicsekedhetem, hogy többször van ilyen ünnepnapom.

Meg volt tehát téve az első lépés a családhoz való közeledésre. A látogatást követő napon férjem megmondta anyósomnak aényt.

Anyósom nagyon meglepődött.

— Az égből pottyantam alá, — mondta szelíd megadással. — Mindig azt hittem, valami nagy partit fogsz csinálni és most elvettél egy színésznőt. Félek, édes fiam, nem jó vége lesz ennek. Nem lehetek mindjárt jó hozzátok.

A férjem kezét csókolt neki és kérlelte:

— Mama, nézd őt meg. Ma játszik a „Nittouche“-ban.

— Nem akarom látni.

De amint később kiderült, megnézett és körülbelül az ötödik napon azt mondta férjem nagy elámulására:

— Hozd ide a Pálmayt. Hadd lássam!

Mielőtt hazuról elindultunk, megkérdeztem a férjemet.

— Hogy beszéljek vele? Mit mondjak neki? Hogy szólítsam meg?

— Te csak légy olyan természetes, amilyen mindig vagy.

Szó nem fejezheti ki azt az érzést, ami elfogott, amikor másnap dejeunerre bekopogtattunk nála.

Beléptem, kezét csókoltam neki és ő könnyekkel a szemében megölelt. Nemsokára úgy beszélünk, mintha már rég ismertük volna egymást.

Már hallomás után is tiszteltem és becsültem a férjem édesanyját, mikor azonban személyesen ismertem meg azt a melegszívű, közvetlen, egyszerű úriasszonyt, mikor szelíd jóságos arcába néztem és puha ajkait a homlokomon éreztem, úgy megszerettek mintha édes, szülő anyám lett volna.

Kinsky grófnét a társaságban „Belle mère“-nek becézték és joggal. Magas, inkább gömbölyű termetű asszony volt, hófehér haját két oldalt lesimítva viselte. Egyszerű öltözékében igazi arisztokratikus jelenség volt, pedig nem volt vérbeli arisztokrata, de tettei a legmagasabb rangú nemessé avatták.

Ezentúl naponta nála voltunk ebéden a férjemmel. Most már ketten voltunk a kedvencek.

Az anyósommal meg tudtam értetni még azt is, amit a férjem sohasem akart megérteni, hogy a színpaddal a szerencsémet, vagy legalább is annak forrását

veszteném el, amikor úgy fizetnek, szeretnek, ünnepelnek, mint engem.

Berlinből nagyon előnyös meghívást kaptam vendégszereplésre az akkori Thomas-színházba huszonöt előadásra szabadságom ideje alatt, esténként hatszáz márka föllépti díjjal. Ez az ajánlat elcsábított. Szokatlan volt nekem ilyen nagy összegnek gyors megszerzése. Tizenötezer márka tiszteletdíj alig négy hétre! Anélkül, hogy férjemet megkérdeztem volna, elfogadtam a meghívást.

Mielőtt e vendégszereplés után Berlinből elutaztam volna, elszerződtem bécsi szerződésem lejártá utánra hosszabb vendégszereplésre az „Unter den Linden“ színházba, vissza Berlinbe és így szellemileg már a munka államának büszke fővárosába készültem, mikor visszatértem Bécsbe.

Bécsi búcsúfömlépelem.

Berlinből visszaérkezve, a kritika, a közönség több mint meleg szeretettel fogadott. Ebben az egyik legmagasabb és legrégebb kultúrájú császárvárosban alig hogy újra otthon éreztem magam, már elkezdődtek a búcsúfömléptem. Itt is kaptam ezüstkoszorukat, a társadalom minden rétegében állandóan ünnepeltek, a lapok magasztaltak, és egyhangúlag állapították meg, hogy távozásom a bécsi színházakra veszteség.

Érdemeimen fölül magasztaltak és még sem tudtam egy nehéz érzéstől szabadulni, amely szomorúvá tett. Szívemben nem fakadhatott öröm a mai diadal fölött és nem tudtam semmit remélni a holnaptól. Fájdalommal és bánattal töltött el, hogy a férjemmel nem lehetek majd együtt, mert az ő otthona mégis csak Bécs volt. Bájos, édes fészketem is sajnáltam otthagyni, hisz olyan kimondhatatlan boldog voltain benne. A sok új szerep betanulása és a közeli elszaka-

dásnak izgalmai annyira kimerítették idegeimet, hogy jó lett volna pihenni. De már késő volt a megbánás, a megtörtént nem változtathattam, nem követhettem el szerződés-szegést személyi érzéseim miatt.

Vettünk Karinthiában egy bájos kis villát és ott rendeztünk be kellemes otthont magunknak, azután elutaztam ismét Berlinbe, új munkára.

Idejegyzek — mielőtt lezárnám a Bécsre vonatkozó részt — egy érdekes epizódot, amely felejthetetlen maradt számomra.

Mint a művészek és művésznők szoktak, én is kaptam szerelmes leveleket. A különböző korú ismeretlen öreg és fiatal rajongók sokszor arra kértek, küldjek nekik egy-egy fürtöt szőke hajamból. Ha valamennyinek kérését teljesítem, rövid idő alatt egy szál hajam sem maradt volna. Egy fiatalemberiiek, aki szerelmes levelében megindító vággyal könnyögött egy fürtömért, amelyet annyira csodált, társalkodónóm hajából küldtem egy koromfekete fürlöt és a kísérőlevélben elhitettem vele, hogy nappal szőke parókat hordok, valójában ilyen fekete vagyok...

Talán még ma is őrzi a társalkodónóm fekete haját. De nem ez az, ami olyan emlékezetes maradt számomra és amit elbeszélni akartam.

Egy ismeretlen fiatalembertől három levelet kaptam egymásután, amelyben szemrehányást tesz, amiért őt hűtlenül megcsaltam, az életét megmérgeztem, tönkretettem. A negyedik levélben, amelyre választ kért — megöléssel fenyegetett, ha vissza nem térek hozzá. Miután az egésznek semmi alapja nem volt, férjemmel arra gondoltunk, hogy a levélíró őrült,

aki éppen azért be is válthatja fenyegetését. Gyorsan beavattunk egy detektívet az ügybe, aki követte az üres borítékot, mint választ vivő hordárt. Az ismeretlen a harmadik utcában várt. Mikor a fiatalember, — egy nagynémetországi — izgatottan föltépte a borítékot, a detektív vaskézzelel megragadta és letartóztatta. Már az első vallatás után kiderült, hogy csakugyan örült, akinek rögeszméje, hogy valamikor intimebb viszonya volt velem és én megcsaltam. A szülei kérésére nem kívántuk a megbüntetését, de a bíróság tanácsára elmeógyógyintézetbe vitték Berlinbe.

Érdekes volt, hogy mikor egy év múlva Berlinben fölléptem, a kellemes levélírótól újra fenyegető levelet kaptam. Megismertein az írást, azonnal detektívhez fordultam, akik közül egy állandóan kísért az utcán, amíg sikerült fölkatatniok a levélíró, aki megszökött a tébolydából. Mikor elfogták, megkérdeztek, akarom-e látni?

Nagyon kíváncsi voltam rá és beszélni akartam vele, azt reméltem, talán sikerül meggyőznöm rögeszméje valótlanságáról.

Elmentem tehát a bíróságra, ahol csakhamar bekísérte két őr a vádlottat. Bámulva láttam, hogy az egy lányos képű, szökehajú, körülbelül húsz éves ifjú, akinek ráammeresztett szemeiből vágyakozás sugárzott felém. Odamentem hozzá, szemébe néztem és kérdeztem:

— Mondja kérem, fiatalember, miért ír nekem értelmetlen leveleket? Mi jutott az eszébe? Nézzen rám, ismer engem?

A fogait csikorgatta, dühösen villogtak szemei, a könnyek lefolytak arcán, de nem felelt.

— Mit képzelsz magad, — folytattam, — kivel téveszt össze engem? Hogy mer nekem szemrehányásokat tenni? Engem, aki soha sem láttam magad, ilyen vádakkal illetni? Szóljon tehát!

Konokul hallgatott.

A bíró intett és elvezették a szerencsétlent, aki valószínűleg még most is az örültek házában van.

Berlinben.

Kinsky sokat jött Berlinbe látogatóba. Néha megtette azt a hosszú utat csak azért, hogy legalább két órát tölthessen velem. Mind a ketten nagyon szenvedtünk, mert olyan ritkán láthattuk egymást. Ő újra arról beszélt, hogy hagyjam ott a színpadot. Lerajzolta, hogy milyen boldog életet élhetnénk, ha nem játszanám.

— Évekkel ezelőtt — mondta — följánlotta egyik unokabátyám, herceg Kinsky, aki két unokafivérével azt az óriási vagyoni örökölte, amely jog szerint engem és bátyámat illetett volna, hogy nekem évi apanázst ad, ha fölhagyok a kártyajátszással. Akkor visszautasítottam azt az ajánlatot, de éretted, hogy veled csöndesen élhessek, lépéseket tettem az ügyvédem útján és kijelentettem, hogy az akkor följánlott apanázst elfogadom, ha te visszavonulsz a színpadtól, mert tudd meg, most minden újabb föllépésed egy szeg az én koporsómhoz.

Ez az utolsó mondása szíven talált, könnyes szemekkel öleltem meg, mert tényleg rossz színben volt, amióta nem láttuk egymást.

— Nem, Generl, miattam ne emészd magad. Megígérem neked, — feleltem, — mindent el fogok követni, hogy berlini föllépéseimet megszakíthassam és a szerződést fölbonthassam, hiszen én is nagyon szenvedek nélküled.

Ezzel az ígéretemmel, amelynek nagyon örvendett, ment vissza Bécsbe, ahonnan csakhamar sürgönyt kaptam tőle, amelyben értesített, hogy nagyon beteg. Délben kaptam a sürgönyt.

Csak az ékszereimet csomagoltam össze és dacára annak, hogy föllépésem aznapra is hirdetve volt, gyorsan Bécsbe utaztam. Mert nem értesítettem előre, nagyon meg volt hatva, mikor megérkeztem, lázas szeméből kiolvastam ez!. Tényleg betegem találtam, azonnal magam vettem át az ápolását.

Hiába jött egyik sürgöny a másik után Berlinből, amelyben kértek, menjek vissza és játszam tovább, nem akartam megválni férjemtől. Nem, nem, most nem tudtam volna komédiázni, helyem a férjem mellett volt. Az izgalmak engem is beteggé tettek.

Fölkerestük Bécsben a legelőkelőbb idegtanárt, aki bizonyítványt állított ki, amelyben igazolta, hogy idegességem miatt egy időre meg kell válnom a színpadtól. Ezt a bizonyítványt küldtem el magam helyett és anélkül, hogy másodszor is elbúcsúztam volna a berliniektől, akiknek oly rövid idő alatt is sikerült a legmegindítóbb szimpátiáinkat velem megéreztetni, amiért mindenkor hálás is maradok, elutaztam férjemmel karinthiai kis villánkba.

Dr. Kreutzer Lipót egy előkelő budapesti újságban így írta le villánkat egy látogatása után:

Althofeni idill.

„. . . És különös, kedves véletlen, — írja a többek között Kreutzer dr., — hogy a művészet képviselője Geisztinger óta sem maradt árván Treibach-Althofenben, hogy ez a kies hely — ilyenkor nyáron — a magyar színpadi művészetnek egyik ragyogó hírségét rejtegeti, aki nem kisebb, nem kevesebb Geisztinger Máriánál: Kinsky grófné Pálmay Ilka szintén itt él nyaranta, Treibach és Althofen között „Helenenhof“ című szépséges kastélyában. Amikor a kastély szót írom, ne tessék az Auer báró kastélyára gondolni, a kincseket érő palotájára. A Helenenhof nem hivalkodó, hanem finom veretű úriház, amelyet művészi ízlés töltött meg árnyalatos szépségekkel.

A virágok, amelyek befutják, a dísz, amely körülveszi falait, a kert, amely körülöleli, nyájasan hatnak már messziről, amikor fölfelé megyünk Treibachból Althofen irányában a szelíd hegyoldalon. Aki azt a kastélyt kieszelte, aki szobáit beosztotta, aki bútorait kiválogatta, aki a szobák falát képekkel díszít-

tette, finom lélek volt. Vonzó hely ez a Helenenhof, csipkefátyol finomsággal, bujdosó romantikával tele. Aki csendesen akar élni valahol a maga kedvére, a világtól nem zavart magányban, a természet sokféle szépségétől környezetben, ilyen kastélyt szerezzen be, mint ez a treibachi Helenenhof.“

Althofen.

Valóságos mézesheteket éltünk bűbajos otthonunkban. Még boldogabbak voltunk, mikor gróf Re-seguierné, anyósom, lady Gudenef egymásután fölke-restek bennünket. Férjem becézett. Azt a figyelmet, azt a rajongást, azt a szeretetet, amellyel körülvett, ma már csak romantikus írásokban lehet találni. Elkövettem mindent, hogy a színpad hiányát ne érezzem, mert egypár hónap múltán észre kellett vennie, hogy néha

bizony elfogott a melancholia és vágytam a színpad után. Voltak pillanatok, amikor éreztem, hogy egy ember szeretete, akármilyen határtalan is, sőt az én magam fokozott szerelme sem elég arra, hogy a közönség tapsait pótolja.

A férjem egy magas műveltségű, s minden irány-

Kins'kyné, férjem kedvenc képe.

ban tanult ember, művelt és tanított engem. Például a földrajzot, történelmet, amit gyermekkoromban nem tanultam, később pedig, mert csak a színháznak éltem, elhanyagoltam, egészen átvette velem. Mestere volt. Most ismerkedtem meg az irodalom remekműveivel. Férjem, mikor látta, mennyire érdekelnek

az irodalmi művek, azt tanácsolta, tanuljam meg az angol nyelvet, mert az angol literatúra a leggazdagabb.

Angol társalkodónőt fogadtunk tehát és nagy ambícióval tanultam, már csak azért is, mert a férjem úgy beszélt az angol és francia nyelvet, mint anyanyelvét.

Majdnem nyolc hónapig éltünk így. Itt egészen Petráss Ilka voltam. E nyolc hónap alatt azért mélyedtem el olyan szenvedélyes akarattal a szellemi munkába, hogy el tudjak felejtkezni Pálmay Ilkáról, aki folyton zavarta harmóniánkat. Mégis, mikor a Kóburg-góthai hercegtől meghívást kaptam, hogy udvari társulatánál mint vendég lépjek föl néhányszor Londonban, minden más háttérbe szorult.

— Csak most az egyszer utoljára, Generl, — kértem — egyezzel bele. Hiszen te is velem jössz. Londont még sohasem láttam és milyen nagy kitüntetés ez, hogy éppen engem hívtak meg. Most már tudok egy kicsit angolul is. Kérlek, engedd, hogy aláírjam a szerződést.

— Nincs feleségem! A feleségem a világé! Én vagyok a legszerencsétlenebb ember a világon! — mondta könnyezve, de kérésemnek engedve, beleegyezett.

Londonban.

Megint Pálmay Ilka lettem.

Elutaztunk Londonba.

Miután férjem a világ első nemzetének tartja az angolokat és nagyon szereti is őket, a Nagybritanniai szigetekre való utazást, habár nehezen is egyezett bele, mégis élveztuk. Különben is férjemmel mindig úgy utaztam, mint egy királynő. Ő a világ legügyesebb Reisemarschallja.

A La-Manche-csatorna áthajózásától félttem, mert tengeri utat addig még nem tettem.

Az orvos azt tanácsolta, legjobb a hajó indulása előtt jól megreggelizni. A férjem külön kabint bérelt, fényes dejeunert rendelt pezsgővel.

Alighogy hajóra szálltunk, a viharos időben a hajó himbálódzása miatt furcsán kezdtem magam érezni. Megkértem férjemet szervíroztasson nekem a kabinba, mert egyedül akarok maradni. Éppen akkor jött be a pincér a tálcával, mikor a hajó elindult. Alighogy betette maga után az ajtót, én már rosszul

lettem. A tálcát feldöntöttem, minden drága tartalmával, a pezsgő kiömlött és én a földön henteregtem a pezsgőben. Csak Dover partjai közelében bújtam ki a kabinomból sápadtan, zsebkendőmet ajkaimhoz szorítva.

Huncut egy betegség ez a tengeri betegség!

Én, aki mindig igyekszem a mások szenvedéseit enyhíteni, akkor azon csíptem rajta magamat, hogy bizonyos elégtételemlül szolgált, mikor a kabinomból kijöve láttam, hogy a többi nők éppen olyan sápadtak, mint én és a kölnivizes zsebkendőket éppen úgy szorítják szájukhoz, mint én.

Alighogy Doverben szárazföldre tettük a lábunkat, minden apróság körülöttem arra emlékeztetett, hogy a világ első, klasszikus erkölcsű, legmegállapodotlabb nemzetének hazájába értünk. Az indulásra kész vonat előtt sürgönyblankettás fiúk kínáloztak „Szerencsésen megérkeztünk“ hír gyors közvetítésére, a hordár mintha csak magától találta volna ki, melyik kupéba kíváncozunk és amikor elhelyezkedtünk, már előttünk párolgott a tea, amely épp úgy jellemzi az angolokat, mint a magyarokat a paprika.

Tele kíváncsisággal ültem az expresszvonatba, amelyhez hasonló kényelmet — Amerikát kivéve — semmiféle más ország vonata nem nyújt. Az angolok megfizettetik magukat, de teljesen ki is elégítenek. Robogtunk a nagy metropolis felé.

A vonat mentén jobbra-balra a domboldalokon, a völgyekben békésen legelésző hosszú selyemgyapjas birkanyájákat láttunk, újabb és újabb footballozó és más sportot űző csapatokat, de mennél inkább közeledtünk London felé, annál jobban eltakarta őket sze-

mem elől az a sejtelmes egyszínű szürkesség, amelyből London ezer- és ezer kéménye, mint merev, komor mutáló ujj halványan emelkedik ki. Az én naphoz, csillogáshoz szokott kedélyemre lehangolóan hatott ez az egyhangú szín tel en s ég.

A German-Streeten egy kis családi hotelbe szálltunk. Másnap reggel megbeszéltük a férjemmel, hogy kimegyünk. Még nem voltam kész a toalettemmel, ő tehát előre ment az utcára. Mikor néhány perc múlva lejöttem, már messze láttam hálálni, meggyorsítottam a lépteimet, hogy utólérjem, egyszerre csak megszólal a hátam mögött:

— Ne siess úgy fiam!

Összetévesztettem a férjemet egy idegen úrral, ő ugyanis magas termetével, vörösés szőke hajával, rövidre nyírt bajuszával, cilinderében egészen angol volt, az angol urak pedig a megtévesztésig hasonlítanak egymásra. Ők a világ lelegegánsabb férfiai. Például Sandrock Adél, az ismert drámai művésznő a londoni vendégszerepléséből hazatérve ezt mondta:

„Die Engländer sind zum verrückt werden!“

A csodálatnak ezt a paroxizmusát megértik azok, akik Londonban voltak.

Mint ahogy az asszonynak a párisi nő, úgy a férfiaknak az angol férfi az ideálja.

„Druly-Lane“-ben, London egyik legegőkelőbb színházában léptem föl, mint a Gotha-Meiningeni társulat vendége. Jelen volt az egész angol udvar, természetesen kivéve az öreg Viktória királynét, aki ritkán hagyta el termeit. Az összes lapok a legnagyobb elismeréssel írtak rólam, kitüntető oklevelet és érdemelet is kaptam a Kóburg-Góthai hercegtől.

A Savoy-színházban.

Sikerem, kitüntetésem, angol nyelvtudásomnak híre ment és ennek következtében három londoni színházhoz kaptam meghívást. Férjein azonban halani sem akart arról, hogy ismét játszani, de mikor a Savoy-színházba három évre szóló emelkedő fizetéssel járó ajánlatot kaptam, azzal a kecsegtető biztatással, hogy Sullivan és Gilbert, az angolok akkori Strauss Jánosa és egyik legnevesebb írója nekem egy operettet fognak írni, amelyben egy külföldi nőt játszhatom, akinél tehát az idegen accentus indokolt, sőt szükséges, gondolkodóba esett, hogy mit teygen?

Mit teygen ilyen ajánlattal szemben?

A Savoy-színház a Covent Garden után tekintélyre nézve Anglia első színháza volt. Abban a színházban például nő még sohasem játszott trikóban vagy férfikosztümben, azt ott nem tartják *comme-il-faut*-nak. Francia operettet sikamlósságuk miatt sohasem adlak elő. Ahogy nálunk pajkos képeket, színdarabokból egyes jeleneteket szokás a színházakban a falakra

Az Izé"-ből, Mici Zwerencsel

kifüggeszteni, épp úgy vannak olt rámakba, üveg alá foglalva és mindenütt, még az öltözőkben is kifüggesztve a színházi szabályok. Rögtöni elbocsátás terhe alatt tilos a színház tagjai között — még a kulisszák között is — minden erkölcstelen beszélgetés vagy cselekedet. Olyan szigorúan betartották évek óta és betartják ma is a szabályokat, hogy a kifogástalanul előkelő modor hús- és vérré vált a Savoy-színház leg-szerényebb kóristájában is.

Olyan fizetésük van a tagoknak, hogy abból tisztességesen megélhetnek, az már bizonyos társadalmi nívót ad, ha valaki a Savoy-színház tagja.

E színház ajánlatának és a szerzők kérésének a férjem nem tudott ellentállni. Aláírtam tehát a szerződést. A szerzők megígérték, hogy idejében elküldik a szerepet és a kottát és visszautaztunk nyárára karinthiai birtokunkra. Angol társalkodónőmmel most kettőzött szorgalommal tanultam a Shakespeare nyelvét.

Végre megjött a szerep. Gilbert ismert magas, klasszikus stílusában megírt szövegét alig értettem meg, de még az angol nő is megjedtt tőle. Mint egy papagály úgy tanultam be a versben megírt szerepet. Az angol nő aláhúzott minden szótagot, amely magasabb hangsúlyt kívánt. így tanultam én szótagról-szótagra a szerepemet.

Hajnali négytől reggeli nyolcig kívülről tanultam. Tíz órakor már fölmondtain azt, amit akkor reggel betanul la ni. Ebéd után írtam és hangosan olvastam. Mondhatom, hogy egy tortura volt, sokszor elájultam a kimerültségtől. Ilyenkor megkértem az angol nőmet, hogy ne árulja el a férjemnek ros-

szullétemet és tovább dolgoztam, mert ha én valamire elhatároztam magamat, valamit elkezdtem, akkor az akadályok miatt félúton meg nem álltam.

Azt mondják az emberek, hogy nekem külön tehetségem volt az idegen nyelvek elsajátításához. Igaz, hogy volt. De ha nem tanultam volna olyan vaszorgalommal épp úgy a német nyelvet, mint az angol és nem vettem volna rá magamat minden energiámmal, sohasem sajátítottam volna el annyira az angol és német nyelvet, hogy dicsőséget arathattam volna Bécsben és Berlinben németül, Londonban pedig, Anglia egyik legelső színpadán angol szerepben.

Őszkor Londonba utaztunk. Magunkkal vittük legkedvesebb apróságainkat, hogy idegenben is mindjárt otthoniasan érezhessük magunkat. Elvittük a szakácsnénkat, az inast és két kedvenc kutyánkat is.

Megérkezésünk után a Hotel Viktóriába szálltunk és elindultunk lakást keresni. Szerencsénk volt. Egy kis házat találtunk a Davis Streeten, az előkelő negyedben, amelyet három évre kibéreltünk. Azután meglátogattuk a Savoy-színház igazgatóját, Mr. D'oly Carte-t.

Ennek az igazgatónak három színtársulata volt. Az egyik Londonban, a másik egy körutazó társaság (Turig Company), a harmadik Ausztráliában, Sidneyben játszott. Ezt a három társulatot az asszony, az igazgató felesége vezette. A férfi félig szélütött volt. Az asszony egy cseppet sem volt szép, inkább csúnyának volt mondható. Mint utóbb hallottam, mikor az igazgató még egészséges volt, az asszony kardalosnő volt nála a Savoy-színházban. Később titkár lett az irodában, végül az igazgató felesége. Ösmert zseniális

asszony volt, csak a munkának élt. Családja nem volt, de annál jobban szerette az állatokat, különösen a kutyákat.

Volt egy nagy kutyája, azt a legjobb barátjának nevezte. Ez a kutya olyan okos volt, mint egy ember. Miután gyorsan észrevettem, hogy barátja a kutyáknak, látogatásomkor elmondtam az igazgatónőnek, hogy a két kutyámat is elhoztam és az egyik tengeri betegséget kapott. Az igazgatóné benső részvétet tanúsított. Később tudtam meg, hogy azért is szeretett meg olyan nagyon, mert látta, hogy én is kedvelem a kutyákat és mert az ő négy lábú szárnysegéde is beteg volt, mondhatom, többet beszéltünk kutyabetegségekről, mint az új szerepemről.

Elküldte az állatorvosát, de dacára az orvos minden igyekezetének és a gondos ápolásnak, mindkettőnk kutyája elpusztult . . . Meg is sirattam Misyemet, de nem annyira, mint ő, aki két koporsót csináltatott kimúlt kedvencének és kivitte a birtokára eltemetni és később is csak sírva tudott beszélni a „Legjobb barátjáról“.

Nagy bámulatomra a ladyk egymásután vizitteltek nálam. Londonban ugyanis az a szokás, hogy a számotlévő idegeneknek névsorát a lapok állandóan közlik. Azokat az idegeneket, akikkel megismerkedni akarnak, ők látogatják meg először, ami nagyon helyes, mert így nincs kitéve senki egy esetleges hideg fogadtatásnak.

A szereptanulásra kivitt Gilbert egy hétre London közelében lévő kastélyába, ahol a feleségével együtt oly szeretettel fogadott, mintha a családhoz tartoztam volna. A következő héten pedig Sullivanak

voltam a vendége, akinek a Themse partján volt gyönyörű villája.

Nem csoda, hogy az angol színpadon sűgő nélkül játszanak, mert mikor a sok szűlő próbával elkészűltűnk, külön zeneprobák voltak a zenekarral a színpadon, ahol mindenki a kottával a kezében, űlve énekelt. Azután voltak a szűvegprobák. Mikor már mind a kettű tűkéletesen jűl ment, akkor kezdűdtek meg az egyűttes probák, még pedig két hűnapon keresztül napról-napra.

Még gondolatban is lehetetlenségnak tartottam, hogy egy klasszikus versekben megűrt vezetűszerepet angol nyelven — ami nekem idegen — sűgű nélkül játszani el, holott addig még anyanyelvemen — magyarul — sem mertem volna sűgű nélkül szerepelni. Amikor ezt kinyilvűnűtottam, berendelték a sűgűt. Egy késűbbi probán mégis megkűsűreltem sűgű nélkül játszani. Maguk a színészek megtapsoltak. Ezután már nem engedte az ambűciòm, hogy sűgűvel játszani.

Három fűprobát tartottűnk, amelyen Anglia notabilitásai jelentek meg, akik zsűfolásig megtűltűtték mind a hűáromszor a szűnházat. Nagy volt az érdeklűdés, mert az angolok kedvencének, Sullivannak ez volt az első vűgoperája a „Mikadó“ óta, amelyet egyfolytában hűárom évig adtak dელutáni elűadásokon is.

Idegeim a tűlfeszűtett munkatűl, tanulástűl ki voltak merűlve. A premier reggelén — dacára annak, hogy nemcsak a szerzűk, a tűbbi színészek, de az űjsűgűrűk is a legnagyobb sikert jűsűlták — azt kívűntam, bűrűcsak meghalnék, vagy legalább is a szűnház égné le estűie.

Esűs idű volt és már fűlig besűtűtedett, mikor

dobogó szívvel a küzdelem színterére, a színházhoz hajtattunk. Izgatottan, szótlánul ültem a férjem mellett. A kocsi ablakán kibámulva az ezer és ezer eshetőségre gondoltam, ami bekövetkezhetik. Egyszerre csak nagy sietve megállítottam a kocsit és kiugrottam. Férjem nem tudta elgondolni, mi történt velem, csak

„Jeoman of the Gard“-ból.

akkor értett meg, mikor látta, hogy egy nagy lópatkót, amit az utcáról vettem föl, tartok diadalmasan a magasba. A babonás kocsisok hangosan kiabáltak:

— Luck! Luck! (Szerencse! Szerencse!) Szégyellem bevallani, hogy ez a kis epizód több bizalmat öntött belém, mint az összes addigi biztatások. De ha egyszer úgy volt.

Hogy milyen sikerem voll, arról tanúskodnak az összes angol újságok kritikái, amelyek közül néhányat ide iktatok:

„Daly Chronicle“: „Pálmay Ilka, az új magyar primadonna volt az, aki hatalmas eredményt ért el... A briliáns művésznő minden készségével és igyekezetével legyőzte az angol nyelv nehézségeit és külföldi kiejtése még hozzájárult, amennyiben lehetett, előadásának, játékának kecses szépségéhez. Öntudatos, kedves, hajlékony és tiszta szoprán hangja, pompás szcénája és drámai kifejező képessége van, ami gyakran alapszükséglet egy vígopera énekesnőnél ... A közönség hatalmas tetszésnyilvánítással fogadta és a függöny legördültekor az angol lélek éljenzésének stentori hangja töltötte be füleit.“

„The People“: „De az est fénypontja Pálmay Ilka volt, aki uralva Mr. Gilbertnek némely intrikus játékmódorát, fölülmulta önmagát. A színésznő egy magyar grófnak a felesége . . . megnyerő módorú, stb.“

„Sun“: „A Savoy ismét egy sikert írhat az igazgatóság számlájára, oly sikert, amely kétségkívül még őszi levélhullás idején is tetőpontján fog állani. Az előadásnak művészi eseménye természetesen Pálmay Ilka volt és nem fojthatok el egy sóhajt, ha arra gondolok, hogy mit írtam róla a múlt júniusban a „Coburg-társaság“ vendégszereplése alkalmával: „Ez a művésznő sohasem fog angol vígoperában eredményt elérni, mert szép, dallamosan énekel és játszani is tud.“ Mindezen hátrányokkal szombaton mégis diadalt aratott és ezáltal ellentmondott jóslatomnak. Tiszta hang, komikus-tehetség, gyönyörű arc és egy kis bájós, ide-

gen kiejtés — szóval elragadó volt. Tisztábban énekelte és ejtette ki szavait mint sok angol színész és azt kívánjuk, hogy sokáig maradjon nálunk . . .“

„Lady“: „Ronald asszony szerencsés volt a múlt kedden délután teára vendégül láthatni Szász-Coburg Gothai herceget Cadogan-téri bájos palotájában. Ronald asszony kedves szalonja, amint várható volt, megtelt, a zeneprogramm, amelyet készített, igen sikerült volt. A coburgi herceg igen kora délután jelent meg s bizonyára jólesett neki, hogy mellőzhette a rideg formalitást, mely a herceget körül szokta venni. . . Gróf Kinskyné Pálmay Ilka volt ez alkalommal kiválóan ünnepelt csillag, aki szép, magyar dalokat énekel, magyar zenekísérettel, briliáns temperamentummal, amely fölvilanyozta hallgatóit . . .

„Court Journal“: „Az új Savoy-primadonna magyar születésű, de hírének nagyságát Bécsben szerezte, ahol a közönség dédelgetett kedvence. Fiatal, kiválóan életrevaló, csinos ez a művésznő. Éneke és játéka a tökéletes művészet. Nem volna csoda, ha teljes revelációt csinálna Angolországban a komikus opera „első hölgyei“ között . . .“

„Neues Wiener Tagblatt“: „Amint Londonból jelentik, tegnap kezdődött a Drury-Lane színházban a „Coburg-Gothai“ udvari színház vendéggjátéka „Der Vogelhändler“ című Zeller-operettben Pálmay Ilkával. Úgy az operettnek, mint a vendégeknek fényes, tökéletes sikere volt. Pálmay Ilkának valóságos triumfusa volt, számos kihívással, rengeteg virággal és viharos tetszéssel ünnepelték. Coburg herceg és neje az egész angol udvarral végignézték az előadást . . .“

Ezek a kritikák mind birtokomban vannak, mert

a férjem, aki addig mindig ellenezte, hogy újra a színpadra lépjek, erre a sikeremre olyan büszke volt, hogy ő maga gyűjtötte össze az összes recenziókat, képeket, amelyek az illusztrált lapokban másnap megjelentek,

A premieren az öreg Viktória királyné kivételével az angol udvar is jelen volt. Az összes jegyek le voltak foglalva előre három hónapra.

Tudvalevő dolog, hogy Angliában vasárnap az összes mulatóhelyiségek, színházakkal együtt zárva vannak, azonban kedden és szombaton délután is tartanak előadásokat. A nagy siker után fölkért a színház igazgatója, hogy vegyek részt — természetesen külön föllépti díjak mellett — a délutáni előadásokon is. Nem bíztam fizikumomban, mégis engedtem az ostromlásnak. Szerencsére egy szombati napon kísérleteztem, mert másnap beteg voltam, de hétfő estig kipihentem magamat annyira, hogy újra fölléphettem.

A néhai Suliivan, aki később megkapta az angol királytól a „Sir“ címet, morfinista volt. Csak az éjjeli órákban tudott komponálni, fekete kávé mellett. A telet többnyire Monte-Carlóban töltötte. Mielőtt elutazott, átadta nekem villájának összes kulcsait. A finom borokkal teli pincétől kezdve a padlásig a cselédséggel együtt rendelkezésünkre bocsátotta a házát mindenestül.

A „Grande-Duke“ vígopera, amiben fölléptem, százhetvenöttször ment egymásután. A dicsőség tehát világhírű volt, de az egészségem rovására, mert nemcsak a Savoy-színház ünnepelt primadonnája voltam, aki estéről-estére sűgő nélkül játszottam idegen nyelven vezető szerepet, hanem a társaságbeli hölgy, gróf

Kinskyné is, aki nem térhetett ki a megtisztelő meghívások elől.

Meghívott a többek között Lady Marcus Beresford is, aki nem egyszer látta vendégül Edwárd herceget, a későbbi angol királyt.

A lady nagyon kedves asszony volt, akiben az

„The Grand Duke“-ból.

angol hölgy okosságával a szeretetreméltóság és tapintat egyesült. A dejeanéren. amelyen Edward király, az akkori welsi herceg is részt vett, én a herceg mellett ültem. Roppant kedves és figyelmes volt egész a tizennegyedik fogásig.

Igen, ez a tizennegyedik fogás sokáig megfeküdte a gyomromat és valahányszor eszembe jutott, keserű lett a szám és valami kellemetlen utóíz éreztem.

Így történt:

Az inas először Edward herceget kínálta. Ő nem vett. Azután hozzám jött az inas, én nagy bölcsen kiszedtem a tányéromra egy adagot. Az inas a szomszédomhoz megy, az nem vesz, a következő szintén nem vesz. És nem vesz a harmadik, a negyedik, sem, nem vett az uram, Kinsky gróf sem, aki olyan vörös volt, mint a pecsenye, amely a tányéromon búsult.

Rögtön éreztem, hogy valami roppant csacsiságot követtem el. Illetlen voltam, nem lett volna szabad az ételből vennem, amelyet a herceg visszautasított. A falat a torkomon akadt. A herceg egyszerre lehült, mint egy fagyalt. Az egész társaság olyan peckesen ült körülöttem, mintha nyársat nyeltek volna. Én ettem rendületlenül, nem hallatszott egy légy szárnyrebbenése sem, csak az én kezemben az evőeszközök koccanása. És várt miattam a leendő király és az egész nagy társaság.

Volt nekem már azóta is elég bajom az étellel, de olyan kínos öt percet, mint akkor, keveset éltem át. A hideg veríték verte ki a homlokomat, ha a tekintetem a Kinskyével találkozott, majd leestem a székről a néma szemrehányások súlya alatt.

Bezzeg üresen maradt az én tányérom a hátralevő fogások alatt, pedig bátran vehettem volna, mert mindenki evett, de én már jól laktam . . .

A déjeuner után átmentünk a társalgóba. Nekem énekelnem kellett, a herceg már előzőleg föl-kért. A zongorához léptem. Tapsok közt csendült meg a dal, — de a herceg megbosszulta magát az asztalnál várakoztatásért.

Halkan társalogni kezdett, mialatt énekeltem . . .

Minek is tagadjam, a kissé kegyetlen bosszú nagyon fájt. Majd elakadtam. A háziasszony zavartan figyelmeztette a herceget, hogy hagyja abba a beszélgetést.

Tapsoltak és én újrátam. Újra tapsoltak, amelyben már ő felsége is részt vett, aminek úgy örvendtem, hogy olyan bravúrosan énekeltem, mint kevés-szer azóta . . . Meghajtottam magam, ő felsége hozzám jött, le volt győzve és kegyes bámulom maradt, dacára a szerencsétlen fogásnak, amelyet mindig eszembe juttat az ez alkalomból nekem ajándékozott vöröstarajos kakas melltű.

A teára legtöbbször azzal a kéréssel hívtak, hogy énekeljek is. Egy magyar dal elénekléséért hatszáz koronát ajánlottak föl, férjem azonban nem engedte soha, hogy szalonban tiszteletdíjért énekeljek.

— Te a szalonban Kinsky grófné vagy és nem primadonna, — mondta.

Egészségem úgy sem engedte volna, hogy ezeknek a meghívásoknak eleget tegyek. A kimerültségtől nem egyszer elájultam. Alig vártam, hogy pihenni mehessek karinthiai villánkba. Mielőtt szabadságidőmre elutaztam, az igazgatóné azt mondta, hogy Madame Sans Gène-t fogják számomra megzenésíteni, úgy hogy a jövő szezonban a címszerepet játszhasam.

Megijedtem attól, hogy egy a jelenleginél is nehezebb szerepet tanuljak be és énekeljek naponta. Az igazgatónének azonban nem szóltam semmit, de az járt az eszemben, hogy hogyan szabadulhatnék meg

szép módon eltol a súlyos kötelezettségtől. A férjem minduntalan a szememre vetette:

— Mondtam neked, hogy hagyd ott a színházat. Mit használ neked a hiú dicsőség, ha annyira összetör, hogy nem élvezheted az életet? Nagyobb az ambíciód, mint az erőd.

Odahaza.

Mikor Althofenbe érkeztünk, az én kedves otthonomba, úgy éreztem magam, mint a napszámos, aki egész nap követ hordott és végre estére kényelmesen végignyúlhat ágyában.

De bizony nem sokáig pihentem, mert igen kecsegtető ajánlatot kaptam dr. Márton Miksától, a magyar színpadi szerzők jelenlegi titkárától, a színművészeti ügyekben kiváló izlésű, nagyon eszes embertől, aki az én sikerem érdekében mindig szívesen buzgólkodott, hogy nem volna-e kedvem a Krecsányi budai színtársulatánál esti ezer korona föllépti díj mellett játszani? Elfogadtam az ajánlatát, nemcsak az anyagiak miatt, de a vágyam is vonzott a budai arénába, arra a helyre, ahonnan pályám kiindult. Az aréna a háromszorosan fölemelt helyárak dacára zsúfolásig megtelt minden este. A közönség szeretetének eme megnyilvánulása kimondhatatlan örömmel töltött el.

Kezdtem azonban érezni itt is a londonihoz ha-

sonló fáradságot, és kezdtem végre belátni, hogy hosszabb pihenésre van szükségem. Reszkettem a gondolattól, hogy Londonban a Madame Sans Gène nagy szerepét be kell tanulnom és azt egész télen estéről-estére játszanom.

Újra orvosi bizonyítványt állítottam ki magamnak és elküldtem a Savoy-színház igazgatósága részére. A kísérő levélben megírtam, hogy egy-két évig pihennem kell és esetleg végleg visszavonulok a színpadtól. Az igazgatóság azonban megtudta, hogy Budapesten játszom, amiért nagyon megsértődött és majdnem bepörölt.

Mindeme körülmények és férjem folytonos kéresei arra készítettek, hogy tényleg megpróbálkozzam hosszabb időre visszavonulni a színpadtól, csak magamnak élni és világomat otthonomban keresni. Krecsányival is közöltem elhatározásomat és visszautaztam Althofenbe, ahol férjem boldogan szorított karjaiba.

— Végre meg leszek jutalmazva eddigi szenvedéseimért. Az én életem csak most kezdődik, amikor te már nem komédiázol.

Az újságok révén itthon is és külföldön is elterjedt visszavonulásom híre, de senki sem vette komolyan, kételkedtek valódiságában.

Egyik jó barátom például kételkedését a következő szellemes mondással fejezte ki:

— Láttá-e már a napot délben lenyugodni?

Jótekonyság volt ezentúl a legkedvesebb foglalkozásom. Magunkhoz vettük bátyám legidősebb fiát, akinek neveltetését is magunkra vállaltuk, hogy ezzel is könnyítve legyen az ő gondjain, akinek nyolc gyer-

meke van, bár az apanázson kívül, amire nősülésekor köteleztem magam, mindent testvériesen megosztottam a családdal. Szerettek is ők engem akkor s csak rajongással beszéltek rólam. Sőt a bátyám, magyarországi irigyeim alaptalan pletykája miatt kétszer párbajozott is értem. Karácsonykor ládazámra küldtem nekik az ajándékokat, melyeket a nagy asztalra pakkoltak ki. Egy ilyen alkalommal a bátyám legfiatalabb leánykája, Irénke, aki még alig gagyogott, az asztal körül sétálgatva szerette volna a kipakkolt tárgyakat meglátni, megkérdezte:

— Apa, mi az?

— Az, édes lányom, kriszkindli, a Jézuska küldte!

A gyermek megállt, apját ujjával megfenyegette mondta:

— Na . . . na . . . nem Ilka néni az a tisz-tindli?

II. Lajos király nyomában.

Hogy kielégítsem változatosság utáni vágyamat, a férjem elvitt a tiroli hegyek isteni vidékére, később pedig Münchenbe, ahonnan kirándultunk a Stahrembergi tóhoz, az öngyilkossá lett Lajos bajor király tuszkulánumát megnézni, akinek élete történetéről igen érdekes dolgokat olvastam.

A bajor király imádta Wagner Richárdot, akinek legelső fölfedezői közé tartozott. Ezt bizonyítja ez a palotája is, amelynek egyik szobája tele van a Wagner operáinak különböző jeleneteiről rajzolt és festett képekkel. Egyik levelében például „Mein Gott“-nak szólította Wagnert és azt óhajtotta, hogy az általa csodáltnak szelleme mindenütt kísérje. Kastélya tetején egy művészi park volt, tóval és csónakkal, hogy ott ő maga Lohengrin megérkezését és távozását játszassa.

Tudvalévő, hogy volt egy színháza Münchenben, amelynek színpadán világhírű énekesek adták elő Wagner operáit. Az előadás alatt koromsötét volt a

nézőtér, úgy, hogy az énekesek sohasem tudták, melyik páholyban ül a király, — az egyetlen néző. Az énekesnőkben csak a művészetet szerelte, a nőt gyűlölte. Hogy ezt a gyűlöletét megenyhítsék, esetleg kiirtsák, orvosa és környezete egy alkalommal a következő jóindulatú cselet készítették elő.

A Wagner-operaénekesnők között volt egy lenygel nő, akinek az énekéért a király leginkább lelkesült és ennek a nőnek a segítségét vették igénybe.

Este a király mint Lohengrin, a csónakban ült a kastély tetején levő tavon, a zenekar a bokrok mögé rejtőzve kísérte az éneket. Az énekesnő arra volt betanítva, hogy amikor a király a legnagyobb extázisban lesz, közeledjék hozzá és érintse meg.

Így is történt, de a hatás nem felelt meg a várakozásnak.

A művészi en imitált holdvilág mellett elindult a Lohengrinnek öltözött bajor király, az énekesnő elkezdte áriáját és csónakát a király felé kormányozta. Mikor a tó közepére értek, a király elragadtatása a tetőpontra jutóit a zenétől, a művésznő érkezettnek látta a pillanatot, énekelve hozzá hajózott és mikor a két csónak egymás mellé ért, a sisakot levéve, becézőleg belemerítette ujjait a király hajába. Erre a király oly hevesen taszította el magától az énekesnőt, hogy csónakuk fölborult és mindketten a vízbe estek.

Wagnernek, aki éppen a kastélyban időzött, és zenészeknek kellett őket csákyákkal partra segíteni, mert a király, dacára annak, hogy kitűnő úszó volt, első meglepetésében a nehéz vértzetben azonnal a víz alá merült.

A legkedvesebb komornyikja egy ízben az asztalnál, felszolgálás közben elmosolyodott. Ettől kezdve egy esztendőn keresztül csak álarcban jelenhetett meg előtte és mielőtt belépett, körmeivel kellett kaparni az ajtón, mint egy kutyának.

Szép téli éjszakákon II. Lajos király, amikor eszébe jutott, befogatott mesébe illő díszes szánjába négy orosz paripát és kivágtatott az éjszakába. Száz és száz arany és ezüst csengő csengett a lovakon, a kocsi lámpái megvilágították két oldalt a hatalmas fekete fenyőket. Amikor a hegynek legmeredekebb részére jutottak, hol egyik oldalon a szemmel át nem mérhető magasság, alattuk a beláthatatlan szakadék a másik oldalon, akkor kikapta a király a két kocsi-lámpát és a mélységbe dobva belekiáltott a síri csöndbe, hogy messzire visszhangzott:

— Hurráh! Most előre a bizonytalan jövőnk felé! . . .

És rohant a vaksötétben a vidáman csilingelő szán a halál útján, csak a lovak ösztönére bízva.

Az emberek, akik a csengőt hallották, befogták a fülüket, elbújnak és sápadtan gondoltak a szegény királyra, aki a halállal játszik odakünn.

Egy kereszt jelzi a stahrembergi tavon a király öngyilkosságának a helyét. Abban az időben már egy pillanatra sem hagyták egyedül. Orvosa állandóan mellette volt. A szörnyű tragédia úgy történt, hogy az orvos egy séta alkalmával egy percre hátramaradt, hogy cigarettára gyújtson.

Ezt az egy percet használta föl a király, előre sietett és egyenesen belesétált a tóba. Már övig volt a vízben, mikor az orvos utána ugrott, hogy megmentse.

Sikerült is őt elérnie, dulakodni kezdtek, mert mind a ketten nagyon erősek voltak.

A király az elhízott orvost vaskezeivel addig szorította a víz alá, amíg meg nem fulladt.

Lajos király azután tovább sétált befelé, amíg az ezüstsínű hullámok összecsaptak feje fölött.

Ferenc József király mint védő.

Münchenből Bécsen át tértünk vissza karinthiai kedves otthonunkba. Véletlenül találkoztunk Herzenbergerrel, a bécsi neves zeneszerzővel, akinek sikerült engem rábeszélni, hogy számomra írt „Karlsschülerin“ című operettjének a címszerepét játszani el, mint vendég a bécsi Wiedeni színházban, amelynek azelőtt szerződött tagja voltam. Férjem ellenzése dacára a szövegekönyvet magammal vittem és az utánam küldött karmesterrel Althofenben szorgalmasan tanultam. Nemsokára kitűztük a premiert Bécsben és a próbákra odautaztunk.

Egy héttel a premier előtt meghültem és köhögni kezdtem. Hoffmann, a színház orvosa, gyógykezelt és biztatott, hogy miután csak egy múló légcső-katarusról van szó, a premierig teljesen rendbe fogok jönni. A főpróbán még mindig erősen köhögtem, de a játék jól sikerült, és hangom is elég tiszta volt.

A premier napjának reggelén egész rekedtem ébredtem föl.

Kétségbe voltam esve. Mit legyek? A jegyek már egy hétre elővételben elkelték. Természetes, rögtön hívtam Hoffmann orvost, aki azt állította, hogy mindez csak az izgalom következménye és a második-harmadik napon egészen elmúlik. Az ő biztatására, dacára annak, hogy beszélő hangom egészen rekedt volt és csak az énekhangom volt tiszta, fölléptem.

Az első fölvonás elég jól ment, a másodikban már rekedt voltam, a harmadikban már se énekelni, se beszélni nem tudtam. Szóval kánpad volt a színpad.

Természetes, hogy másnapra le kellett mondanom az előadást. Az igazgatóné maga ment el Schrötterért, a leghíresebb gégetanárért, aki megvizsgált és kijelentette, hogy egyszerű légsőhurutom van, öt napig pihenni és inhalálni kell. A vizsgálat után azt is megjegyezte, hogy ha őt kérdeztem volna mindjárt, nem engedett volna föllépni és akkor nem fordult volna ilyen rosszra a dolog, már egészséges is lennék.

Ugyanebben az időben játszott egy bécsi színigazgatónak a felesége, aki állítólag hasonlított hozzám és akinek férje később egyik legnevesebb bécsi színigazgató lett, a Károly-színházban Bécsben. Úgy látszik e férjnek érdekében volt a szerencsétlen premier után elhíresztelni és a kül- és belföldi lapokat sürgősen értesíteni, hogy Pálmay elvesztette a hangját.

Nem hittek sem a legközelebbi ismerőseim, de még a Schrötter tanár cáfolatának sem és csak akkor győződtek meg a híresztelés valótlanágáról, mikor kilenc nap után ismét fölléptem és saját szemekkel és füleikkel hallhatták és láthatták, hogy frissebb vagyok és jobban énekelek, mint valaha.

Ezen a nekem oly jelentős előadáson ő felsége

is megjelent és azt látható figyelemmel hallgatta végig. Nagy elégtélemül szolgált az előadás után telt nyilatkozata.

— Nagyon szép volt, — mondta az igazgatónak. — és örülök, hogy Páhnay asszonynak a hangja megint szép és friss . . .

Ő felségének ez a nyilatkozata elhallgattatott végre minden rosszindulatú híresztelést.

Ekkortól kezdve megint rendszeresen játszottam.

A következő szerepem Heuberger „Ihre Exzellenz“ című vígoperájának címszerepe volt, amelyet a szerző nekem komponált.

Ismét a színpadnak éltem, de a lelkiismeret bántott a férjem miatt, mert mióta én a színházé lettem, ő ismét a kártya rabja lett. A sok izgalom betegessé is tette.

Szezon után Parisba mentünk szórakozni. Férjem kocsit tartott nekem.

Kocsiztunk, társaságba jártunk. Férjem öt klubnak volt a tagja, ahol mindenütt kártyáztak.

Azt mindenki tudja, hogy a klubokban a kártya-adósságot huszonnégy órán belül ki kell fizetni, különben az adóst kigolyózzák. Egy nap a férjem azzal lepott meg, hogy százezer koronát veszített és nem tudja, honnan teremtsen elő huszonnégy óra alatt ezt az összeget. Odaadtam neki összes ékszereimet, hogy adja el. Nem akarta elfogadni, de én rábeszéltem, mert féltem, hogy esetleg komolyabb következményei lehetnek a dolognak. A férjem tehát kifizette a százezer koronát és elutaztunk anyósom morvaországi uradalmába, Namiestbe.

Borús idők.

A dombon épült, milliót érő büszke kastélyhoz négy csodaszép hársfa-allé vezet föl. A magaslatról belátni a kastélyhoz tartozó pompás vadászterületet, rengeteg erdőt és a végtelen termő táblákat, λ paradicsomból egy rész ez az uradalom.

Szerettem volna az erdőt járni, a férjemmel vadászni menni, de csak kocsin mehettem ki, mert folyton betegeskedtem. Anyósomnak föltűnt ez az örökös gyöngékedés. Egy nap szeretetreméltóan kérdőre vont:

— Fiam, mióta vagy ilyen beteges? Voltál már az utóbbi időben orvosnál?

— Nem én. Félek tőlük.

— Miért?

— Mert évek előtt beszéltem eggyel és ez azt ajánlotta, ha egészséges akarok lenni, ne játszani többet és operáltassam meg magamat.

— De miért is nem hagyod már ott a színpadot? Mit érsz a dicsőséggel, ha úgy összetör, hogy nem

is élvezheted az életet! Nekem nem tetszik a te hajód, kedvesem. Menj el Bécsbe Krohachhoz, a leghíresebb nőgyóg} ászhoz. Generl most Máramarosszigelre megy vadászni. Nem mondunk neki semmit, nehogy búsuljon és lemondjon kedvenc szórakozásáról.

Így is történt. Férjem Máramarosba ment, én pedig Bécsbe.

A tanár nagyon szomorú hírrel lepett meg.

— Muszáj, hogy gyorsan megoperáltassa magát.

— Muszáj?

— Muszáj.

— Hát kérem tegye rögtön.

— Az nem megy úgy. Csak a férje beleegyezésével operálhatunk.

— Én pedig úgy szereltem volna, hogy ő ne is tudjon róla semmit. Ő maga is ideges és szenvedne miatta. Most két hétre vadászni ment. Jó volna, ha meg is gyógyulhatnék, mire visszajön. Hát kérem, tegye rögtön.

— Azt ajánlom, sürgönyözze haza a férjét, mert az ő tudta nélkül nem lehet semmit lenni és jobb nem halogatni a dolgot.

— Hát olyan komoly dolog ez?

— Minden operáció komoly.

Sürgönyömrre férjem az első vonattal Bécsbe jött és bevitt másnap a Lőw-szanatóriumba.

Mikor odakocsiztunk, az érzéseknek százféle skálája hullámozott bennem. Emlékszem, minden házat, minden kirakatot, minden apróságot úgy néztem meg, mintha utoljára látnám őket. Olyan kedves lett minden egyszerre, ami addig nem is érdekelt. Öt levelet írtam már előzőleg és átadtam őket a komornám-

nak azzal a meghagyással, hogy halálom esetén kézbesítse őket a címzetteknek.

Mialatt az operációhoz készülődtek, Krobach folyton biztatott:

— Tíz évvel lesz fiatalabb az operáció után. Már régen meg kellett volna ezt tennie! Sok fájdalomtól kímélte volna meg magát és környezetét, ha előbb jön ide!

Mielőtt elaltattak, ez volt az utolsó mondatom:

— Mondják meg a férjemnek: ő volt az utolsó gondolatom.

Neki bizony e hetekben kétszeresen mért a sors a fájdalmakból. Míg én egy súlyos operáción mentem keresztül és hetekig feküdtem, halálosan megbetegedett az édesanyja, akit imádott.

El lehet gondolni, milyen lelki izgalmak rázták meg, amelyeket még lepleznie is kellett, meri tudta, hogy kétségbeejtene, ha elárulná előttem a szomorú hírt. Az ő fájdalma élet-halálos veszedelemben döntene engem. Akármilyen rossz komédiás volt is, most sikerült neki úgy ellepleznie érzéseit, hogy nem is sejtettem, mi megy végbe lelkében. Azonban ereje fölmondta a szolgálatot.

Egy délután vörösre sírt szemekkel jött föl hozzám. Addig faggattam, míg kitört belőle a fájdalom. Sírt, mint egy gyermek, az ágyamra szórt egy csomó pompás ékszer.

— Mind, mind a tiéd már, neked hagyta őket emlékül. Nincs többé anyánk — meghalt! . . .

Mint villámütés, úgy hatott rám ez a hír. Anyósomat én is imádtam. Mintha éles kést szúrtak volna

a szívembe. Jótékony ájulás szabadított meg kis időre az öntudatomtól.

Mikor magamhoz tértem és megtört férjemet kétségbeesetten láttam magam előtt, eszembe jutott, hogy mennyire kell vigyáznom magamra, hisz most már én vagyok az ő egyetlen vigasztalója.

Anyósom férjemet, a kedvencét tette általános örökösévé. A többi öt testvér örökölte a fél vagyont, a férjem maga a másik felét. Rá maradt a nemiesti uradalom.

Ahogy jobban lettem, elutaztunk Olaszországba.

A szent atyánál.

Elmentünk Rómába, a világ legszebb, legelőkelőbb városába, ahol a legridegebb léleknek is meg kell éreznie az öröklétet. Régesrég vágyam volt már a szent alva áldását megkaphatni. Akkor Zichy gróf volt a pápa titkára, gondoltam, fölkeresem, talán sikerül kieszközölnöm a kihallgatást. Elmentünk tehát hozzá és előadtam a kívánságomat. Hangsúlyoztam, hogy nem privát audienciát kérek, mert nem tudok olaszul beszélni.

Harmadnapra sürgőnyt kaptunk Zichytől, hogy délután négy órakor jelentkezzünk privátaudienciára.

Leborítottam a fejem, — mint ahogy a szabály előírja, — fekete fátyollal és feketébe öltözve mentünk föl a kihallgatásra a széles, szőnyeges lépcsőn, a sok magas, bíborszínbe öltözött pápai szolgák, fehér gárdisták, katonák között.

Csendesen vártunk az előszobában, ahol még százan és százan lestek, mikor kerül rájuk a sor, mikor láthatják az Ur földi helytarlóját színről-színre.

Egyszerre csak jött Zichy gróf és fölszólította férjemet és engem, hogy kövessük.

Egy kisebb terembe léptünk. Már tudtam, hogy mikor a pápa elé lépünk, nyomban le kell térdelni és ha a kezét nyújtja, vagy a papucsát, vagy a halász Szent Péter gyűrűjét kell megcsókolni.

Úgy él az emlékezetemben a következő jelenet, mint egy szép legenda. Még előttem van a jóságos, kerek arcú, hófehér selyemruhás szent atya, akinek áldástosztó kezét csókokkal halmoztam el. Lány, szívhez szóló beszéde, amelyet Zichy gróf tolmácsolt, mindmáig fülemben cseng.

Alig tudtam rákényszeríteni magam, hogy elhagyjam a termet, ahol olyan magasztaló áldás részesevé lettem. De távozni kellett. Ott maradiam még a/ előszobában, hogy lássam, mikor az általános kihallgatáson áldást oszt.

Volt valami fenséges abban, mikor fölpattantak az ajtók, és megjelent a sok feketefátyolos, fekete ruhás úrhölgy között, akik leborultak előtte és ő két kezét magasra tartva lehajlott fejük fölött, úgy járt köztük fehérben, mint egy túlvilági jelenség . . . Nem hallatszott más, csak a sóhajok és az áldás szent szavai . . .

Egyik legdrágább ereklyém a szent atya dedikált arcképe, amelyet a látogatás emlékére kaptam . . .

. . . Rómából Nápolyba mentünk, ahol természetesen megnéztük a Vezúvot. Telve kíváncsisággal értem föl a kráterig, hogy egy pillantást vessek a borzalmasságok világába, de nagyot csalódtam, mert nem láttam mást, csak egy szürke, tátogó mélységet . . .

Szicilián, Palermón keresztül Tauerminába utaz-

tunk, ahol nyolc napot töltöttünk. Elutazásunkkor — az én kívánságomra — gyalog mentünk le az állomásra. A komornát előre küldtük a podgyászszal, mi a gyalogúton indultunk el. Ez a keskeny út egy elhagyatott, vad őserdőn vezet keresztül. A kövek miatt csak nehezen tudtam menni és vagy húsz lépésnyire elmaradtam a férjemtől. Ahogy óvatosan lépdelek, szememet a hegyes szikladarabokra függesztve, amelyeknek ki kellett térnem, elibém toppan egy magas, sötétarcú, összenőtt szemöldökű, sasorrú férfialak. Igazi briganti. Összehúzott szemöldei alól rám szegezte szúrós, átható, gonosz tekintetét. Abban a pillanatban, amikor megláttam, eszembe jutott az az eset, amelyről akkoriban sokat beszéltek azon a vidéken és az egész világ sajtója foglalkozott vele. Hogy a brigantik elrabolták egy Fuchs dr. nevű gazdag bécsi embert a leányával, halálfélelemben tartották mindkettőt és csak magas váltságdíj fejében adták ki őket. Amilyen hangosan csak bírtam, elkiáltottam magam.

— Generl . . . Generl . . . Segíts!

A férjem fölszaladt hozzám, a briganti, ahogy észrevette őt, eltűnt a sűrűben, mint egy árnyék . . .

Tauerminából egyenesen haza, Namiestbe mentünk . . .

Namiestben.

Namiestben, mint az új birtokosnőt, aki most lábadozott nagy betegségéből, nagy ünnepek közt fogadtak. Kivonultak a polgárok, a polgármester vezetése alatt, aki beszédet tartott, melyben a jóindulatunkat kérte és különösen azt, hogy legyek én is jótékony nemtője a vidéknek, mint anyósom volt. Fehérruhás leányok virágokat szórtak eléem. Volt mozsárágyú durrogatás és a fiúk teletorokkal éljeneztek.

Beköltöztünk a kastélyba és megkezdődött számomra az az élet, amelyet Goethe mester szerint a legnehezebb elviselni. Rangunkhoz illően vadászatokat rendeztünk, ünnepélyeket és mulatságot tartottunk, állandóan jöttek-mentek a vendégek, én háziasszonyoskodtam, mintha egész életemben mást sem csináltam volna.

Karácsonykor százhatvanöt gyermeket ruháztunk föl. Odagyűlt az egész vidék népe a kastély udvarára: szép látvány volt, mikor az a sok gyermek, szüleikkel együtt, boldog örömeiben fölkiáltva, az óriási kara-

csonyfa körül tolongott, amelyről mindenkinek jutott édesség, a jó meleg ruhákon kívül.

Máskor a szomszéd birtokosnéval, báró Kleinével, nagy jótékony színelőadást rendeztünk, melyre különvonaton jöttek Ohmützből a vendégek. A férjem is segédkezett ennek az ünnepélynek a rendezésében, ő igazi mágnás volt. Kedvence a társaság-beli asszonyoknak; mint zongora virtuózt csodálták s nem egy közülök irigyelte tőlem nemcsak a kastélyomat, de a kastély urát is.

Az életmódunk egészen angol mintára volt be rendezve. Bár a londoni élet után már megszokhattam volna azt az etikettszerű életmódot, mégis néha úgy éreztem magam, mint aki állandóan feszes fűzőben jár, amelyet megszokott bár, de néha szeretne megszabadulni attól a páncéltól, hogy föl tudjon lélegzeni. Így én is gyakran vágyódtam hazajönni az én szabad fölfogásu kedves hazámba.

Haza is jöttem egy ízben Budapestre; meglátogattam Petrászné, akinek állandóan küldtem az apánázst és kinek egy fiát neveltetem. Nagy szeretettel fogadtak. Meglepetve tapasztaltam, hogy a gyerekek milyen nagyra nőttek, különösen a legidősebb leány, Sári húgom, aki elég csinos is lett.

Amint híre ment Budapestre való érkeztemnek, fölkeresett Freyslädttier lovag, egy gazdag mecénás és arra kért, hogy üljek modellt Innocentnek, a híres festőnek, hogy az ő gyűjteménye számára megfesthesse a portrémat. Szívesen megígértem, de akkorára, mikor ismét Pestre jövök és több időm lesz. E látogatás alkalmával véletlenül nálam voltak Sári és Böske húgom. Természetesen bemutattam őket és egyidejűleg

megemlítettem, hogy ellenkezésem dacára a színi pályára készülnek a leányok és fölhívtam figyelmét akkorára, ha majd föllépnek. Hisz, — amint mondtam, — lovag Freystädtler nagyon befolyásos ember, aki sokat tehet.

A férjemen nagyon elhatalmasodott a kártyaszenvedély. Anyja sem élt már, aki addig szintén viszatartotta a játéktól. És mi ismét Bécsbe mentünk, ahol ezer alkalom kínálkozott neki. Egy ízben újra igen nagy összeget veszített, ekkor erélyesen, határozottan léptem föl vele szemben.

— Generl. — mondtam neki, — ezt az életmódot nem tűröm lovább! Nem akarom, hogy tönkre tedd magad.

Csodálkozott, hogy ilyen hangon merek vele beszélni, mert addig mint engedelmes, szerény gyermek viselkedtem vele szemben. Rám rivallt csodálkozva:

— Milyen hangon beszélsz velem?

— Már régen kellett volna veled ilyen hangon beszélnem. De még másképp is fogok beszélni. Sőt nemcsak beszélni, de tenni is fogok. Tudd meg, ha nem hagyod abba a kártyázást, én örökre elhagylak.

— Azt szerelném én látni, — felelte.

— Válassz, a kártya, vagy én!

Erre ő sarkon fordult és elment. Később megpróbálta a kiengesztelést, de én hajthatatlanul megmaradtam a föltétel mellett. Azt hittem, ha hidegen viselkedem vele szemben, elhagyja szenvedélyét, hogy engem kiengeszteljen. Következétesen viseltem tehát, bár fájó szívvel, a magamra kényszerített álarcot.

Anélkül, hogy a kártyakérdést eldöntöttük volna, a férjem elutazott két heti vadászatra. Én meg erre

összecsomagoltattam a komornámmal és elutaztam a Semmeringre abban a tudatban, hogy a vadászatról hazatérve, a férjem utánam fog sietni, ki fog békíteni és teljesíteni fogja kérésemet.

Vártam, vártam, de hiába, a férjem, a vágyva-vágyott, nem jelentkezett. Makacs büszkeségemben úgy gondolkoztam, ha a férjemnek annyit sem érek, hogy a kártyáról lemondjon kedvemért, úgy sem szeret többé és jobb ha elválunk.

Fölkerestem az ügyvédemet és közöltem vele szándékomat.

A férjem csak ennyit felelt, mikor az ügyvéd tudtára adta elhatározásomat:

— Ha a feleségem válni akar, teljesüljön kívánsága. Nem állok útjába. Legyen minden úgy, ahogy ő akarja.

Kóborlásaim.

Mikor már ennyire fejlődtek a dolgok, akkor elfogadtam Vidor Pál, a Népszínház akkori igazgatójának és régi jó kollégámnak meghívását és eljöttem Pestre vendégszerepelni.

A közönség fogadtatásával nagyon meg lehettem elégedve. Még mindig szeretett és örömmel látott viszont. De elszomorított az a tapasztalat, hogy Sári húgom vetélytársként lépett föl ellenem, sőt azt híresztelte, hogy én irigykedem az ő sikereire. Valóságos kis összeesküvést szított nemcsak a családban, de ismerősei körében is és természetes, hogy ez a hálátlan-ság, szeretetlenség fájt nekem, különösen abban az időben, amikor úgylis oly egyedül, és oly szerencsétlennek éreztem magam.

Hogy megcáfoljam a húgom híreszteléseit, a „Mikádó“-ban léptem föl, amely darabban neki is volt jelentős szerepe.

Pesti vendégszereplésem alatt meghívásokat kaptam, hogy külföldi fürdőkben játszani. El is mentem

Franzensbad, Karlsbad, Marienbad és Trencsén-Teplicbe, ahol mindenütt kétszer is meg kellett ismételnem vendégszereplésemet, sőt Marienbadban az angol király határozott kívánságára, aki megtartotta számomra Londonban tanúsított kitüntető jóindulatát.

„A Bajusz“-ból.

Franzensbadban megismerkedtem néhány amerikai hölgygel, akik föllépéseim alkalmával virágessal árasztottak el és egyre unszoltak, hogy menjek el velük New-Yorkba. E hölgyek közül egy, akinek különösen kedvence lettem és aki két szép gyermekével nyaralt Franzénsbadban. Oppenheim gyémántbánya-

tulajdonos felesége volt. Szeretetreméltó hívásának nem tudtam ellentálni, elhatároztam, hogy ősszel velük megyek Amerikába. Ezt azért is tettem, mert közben megbántam azt, hogy férjemet elhagytam és mivel ő

„Mátyás Diák.“

ezt nem tudta nekem megbocsájtani, kibékülésre nem volt remény, én tehát mindenképpen feledni akartam. Elutazási szándékomat még csak megerősítette egy véletlen találkozás Mrs. W.-vel, aki a párisi New-York Heraldnak volt a levelezője és akit már korábbi

bécsi tartózkodásom idejéből ismertem. Mrs. W. gyászban volt. Résztvevő kérdésemre sírva panaszkolta, hogy egyetlen, tizenhat éves leányát vesztette el és most Amerikába készül; erre én is elmondtam neki szomoruságomat és meghívtam Althofenbe elutazásom ide-

„A Bajusz“-ból.

jéig. El is jött és sírva, egymást vigasztalva és mégis vigasztalanul készülődünk az újvilágba. Elhatároztuk, hogy ő egy hónappal előbb indul és mindent elrendez az én odaérkezésemig. Így is történt. Mrs. W. augusztusban előre elutazott New-Yorkba, hogy utamat ott egyengesse.

Amerikában.

Megbeszélésünk szerint Oppenheimnéval Parisban találkoztam és szeptemberben együtt indultunk útnak a francia „Lorraine“ hajón Calaisból. Anna komornámat elvittem magammal.

Az első óceáni utat, amely gyönyörű volt, élveztem. Az óceán sima volt, mint a tükör és a kellemetlen betegség, amely londoni utamkor úgy megkínzott, most nem bántott. A kapitány melletti helyen étkeztem és a hajón rendezett hangversenyen jókedvűen, frissen vettem részt.

A newyorki kikötőben a sok-sok hajó között úgy hemzsegték az emberek, mint a hangyák. Az óriási szabadságszobor által megkoronázott égbenyúló házak, a világ legszabadabb városának megpillantásakor elszorult a lélegzetem.

Az ágyúlövések közt érkező hajót ezer és ezer ember várta és igazán felejthetetlen látvány volt a színes kendők lobogtatása, az éljenzés, a zenekar indulója között végbement kikötés.

Engem Mrs. W. várt, akinek megírtam, hogy vörös kendőt lobogtasson és én is hasonlóval adtam jelt. De mikor jobban körülnéztem, láttam, hogy az enyémen kívül bizony még jó néhány vörös kendő röpködött a levegőben. Mégsem tévesztettük el egymást; találkoztunk az óriási hall-ban a „K“ betűs csoportnál. Ebben az utcahosszúságú csarnokban háromméteres betűk jelzik, hogy hol vannak a különböző kezdőbetűs podgyászok. Akik tehát az érkezésnél az örült tolongásban elvesztették egymást, föltétlenül találkoznak a podgyász-kiadásnál.

Túlesve az alapos útlevel-vizsgálaton és vámoláson, elhajtattunk az 55-ik utcában levő Woodward hotelbe. Oppenheimné még Parisból írt egy barátnőjének, aki megérkezésemre lakásomat fölvirágozta.

Még jóformán ki sem pihentem magam, már jöttek az újságírók, akik azzal a kérdéssel ostromoltak, hogy föl fogok-e lépni?

Én azt válaszoltam, hogy még nem tudom; egyelőre csak az a szándékom, hogy megismerjem az újvilágot.

Mrs. W. bemutatott egy színházi ügynököt, aki azt az ajánlatot tette, hogy szerződjem el a brooklyn-i orfeumba. Természetes, hogy én dacára barátnőim rábeszélésének, hallani sem akartam erről. Mrs. W. azt állította, hogy a többi operetté-énekesnők is föllépnek orfeumokban, anélkül, hogy ártanának vele művészi hírnevüknek. Tényleg magam is láttam Lilian Russelt, a legelső operette-divát, orfeumban játszani, nekem mégsem volt kedvemre a dolog.

Konrid, a Metropolitan és a német színház igaz-

gatója, amint értesült ottlétemről, miután kártyáját leadta, kért, hogy keressem föl.

Eleget tettem kívánságának, mert mégis szerettem volna egy előkelő színházban föllépni, az amerikai közönség előtt játszani.

Konrid szemrehányással fogadott.

— Mi dolga van itt Amerikában? — kezdte. — Mi jutott eszébe?

— Látni akarom Amerikát.

— Szóval kéjutazás. Nincs szándékában föllépni?

— De igen, ha kedvező ajánlatot kapok.

— Akkor menjen vissza Európába, jelentse be magát és úgy jöjjön el újra, hogy magához illően fogadhassuk amerikai földön. Mert egy nagy művésznőnek nem szabad ide oly szerényen, zajtalanul megérkeznie, mint ahogy ön jött. Ha tehát tényleg játszani akar, forduljon vissza, érkezzék meg újra, hogy a kellő lármával várhassuk. Az amerikai szellem megköveteli ezt . . .

— Ez már mégis csak kissé nagy áldozat volna visszamenni csak azért, hogy újra idejöjjek, — mondtam nevelve. — Az igazgató úr majd módját ejti más módon tudatni az idevaló közönséggel, hogy ki vagyok.

És megkötöttük a szerződést, amely az „Irving“ német színházban adandó „Heisses Blut“-ra vonatkozott, amelynek a főszerepét Bécsben is kreáltam.

Mrs. W. és az ügynöknek, akit bemutatott, úgy látszik teljesen tönkre tette terveit a Konriddal kötött szerződéselem, mert ezután a Mrs. W. úgy viselkedett velem szemben, mint ellenség. Ez a csalódás igen rossz-

szül esett nekem, mert az idegenben támaszt és barát-
nőt véltem benne föltalálni és íme, kiderült, hogy ő
csak nyereszkeskedni akart rajtam és dühöngött, mert ez
nem sikerült neki.

A newyorki magyarok nagy szeretettel vettek
körül.

Fölkeresett a hotelben többek között Zöldi Már-
ton, aki Magyarországon katonatiszt volt és New-York-
ban a hegedűművészeiből élt. Ő vitt el Roosevelt
unokanővérehez, Mrs. Meritt-hez, Oysleir-Bay-be. A
szomszédságban volt Roosevelt nyári lakása is.

Mrs. Merittnél nagy társaságot találtam a „négy-
százak“ közül, akik egymásután hívtak meg ma-
gukhoz.

Mrs. Pery, egy előkelő szobrász felesége, aki kali-
forniai születésű volt, a többi közt szintén meghívott.
Nála bohém társaság szokott lenni; művészek, éneke-
sek, írók találkoztak a szalonjában. Csupa vidám, jó-
kedvű társaság, akik szellemesen szórakoztak.

Mrs. Pery ebédjén Mr. Funk, egy német szüle-
tésű híres festő ült mellettem egy alkalommal az asz-
talnál.

— Mennyire örvendek, — kezdte gavallérosan a
társalgási, — hogy a grófné mellett ülhetek. Már lát-
tam egyszer Berlinben a színpadon.

Ezt hallva, természetesen bizalmasabban disku-
ráltam vele, mini a többi amerikaival.

— Ebéd után lesz szerencsém bemutatni egy
barátomat, báró Gordon von Seefeldet. Elragadó fiú;
nagyon gazdag szülők gyermeke, aki a követségnél
van Philadelphában. Én most festem katonatiszti
ruhában.

— Nagyon fogok örvideni, megismerkedhetni vele, — teleltem, — mert úgy érzem, hogy itl az idegenben az európaiak szinte közelebb tartoznak egymáshoz.

Ebéd után meg is érkezett a Funk által említett Seefeld. Középtermetű, inkább kicsinynek mondható, bajusztalan, körülbelül 26—28 évesnek látszó fiatal-ember volt; egy elegánsan öltözött sofförhöz lehetett hasonlítani. Egyébként igen mulatságos, szellemes ember. A társaság jelenlévő hölgytagjai majdnem mind ismerték és röviden Frici-nek szólították. Igen jó modorú és mindig jókedvű viselkedése nekem már azért is szimpatikus volt, mert társalgása fölvidített, de udvarlással nem terhelt, dacára annak, hogy ismeretsé-
güinktől kezdve folyton velem foglalkozott.

Ez az ember néhány nap múlva kétségbeesve jött hozzám és elmesélte, hogy hatezer dolláron vásárolt Mercedes automobilját ellopták tőle, de azután szerencsésen megkerült és minthogy a vételárból csak négyezer dollárt fizetett ki a gyárosnak, még kétezer dollárt kell sürgősen lefizetnie, hogy az automobil, mint teljes jogszerű tulajdonát visszakövetelhesse.

— Hát mért nem kér kölcsön az ismerősöktől, hiszen itt igen szeretik?

— A karrieremnek ártanék, ha itt pénzt kérnék kölcsön; a grófné nem tudja, hogy az idegenekkel szemben milyen kritikusok az amerikaiak.

Kijelentette még, hogy azután rögtön eladja a gépet egy reflektánsnak. és abból megfizeti a tartozását . . .

Hiszékenysé-
gembem magam mentem el vele a

bankba, ahol hatezer dollárom volt deponálva és kölcsön adtam neki belőle kétezret.

Báró Seefeld átvételi elsmervényt adott, melyben kötelezte magát, hogy három hét múlva visszafizeti a pénzt, vagyis 1905. december 15-ikén. Néhány nappal később észrevettem, hogy 1905 helyett 1906-ot írt a kötelezvényre. Egy ügyvéd közbenjárásával kényszerítettem, hogy új helyesbített nyugtát adjon az összegről. De midőn december 15-ike elmúlt, Seefeld fizetés helyett eltűnt New-Yorkból. A detektívek utánjárásával kitudódott, hogy sohasem volt alkonzul Philadelphiában és sohasem volt automobilja. Köröztetni kezdték.

El is fogták közvetlenül karácsony előtt, de a pénzből már csak hatszáz dollár térült meg; ami azonban ennél sokkalta kellemetlenebb volt, ki kellett tenni magamat egy amerikai törvényszéki tárgyalás minden kellemetlenségeinek.

Ott ugyanis a vádlott ügyvédjének joga van bármilyen kérdést intézni a panaszoshoz, a Seefeld ügyvédje tapintatlan, durva ember volt, aki a legközségesebb sértő kérdéseket intézte hozzám. A többi között azzal akart kihozni a sodromból, hogy vajjon igaz-e az, hogy foglalkozásos modell voltam Európában? Mióta vagyok gróf Kinskytól elválva, és vajjon tisztán kölcsön volt-e az a 2000 dollár, vagy talán ajándék?

Főlháborodva tiltakoztam e kérdések ellen, kijelentve, hogy modell sohasem voltam, férjemtől még eddig csak külön élek, de nem váltunk el és hogy Seefeldnek, akiben előkelő ismerősei miatt bíztam meg, csak hosszas kérésre kölcsönöztem a pénzt és

írásom is van tőle, melyben a visszafizetés pontos idejét is megjelöli.

A pör ideje alatt eljött hozzám egy Curt Steinbeck nevű fiatalember, aki tanúnak ajánlkozott Seefeld ellen, akiről másik két, a mostanival teljesen megegyező automobil-csalást tudott.

Roppantul bántott engem az egész pör, amelynek izgalmai megtámadták az idegeimet, és már szerettem volna megszökni előle. De az amerikai törvények szerint Seefeld azonnal visszanyerte volna szabadságát, amint én Amerikából eltávoztam. Szerencsére a második tárgyalást két héttel a Carpathia elhajozása előtt megtartották, és ezen Seefeld egy írásbeli nyilatkozattal visszavonta mindazokat a sértő föltevéseket, amelyeket ő, illetőleg ügyvédje a pénz átadásának körülményei felől hangoztattak, mire én örülve, hogy pénzemnek legalább kis részét is visszakaptam, futni engedtem a csalót.

Érdekes még megemlíteni, hogy egész New-Yorkban az volt az élelmes yankeek véleménye, hogy én az egész dolgot ügyes reklám gyanánt rendeltem meg magamnak, hogy az amerikai lapok minél bővebben írjanak rólam naponta.

Minden úrinő, aki könyvemet olvassa, el fogja tudni képzelni magának, hogy mennyit szenvedtem a pör ideje alatt. A kriminális tárgyaláson angolul kellett védekeznem, holott e nyelv sajátosságainál fogva egy rosszul alkalmazott hangsúly egész más értelmet ad a szónak, mint amelyet szántak neki. Hiába vígasztalt mrs. Meritt, Rooseveltné unokanővére és a többi ismerőseim, hogy ne fogjam föl olyan tragikusan az egész ügyet, hisz New-Yorkban mindennapi az ilyen

história, engem összetört ez a reám szakadt alattomos család.

Folyton arra kellett gondolnom, hogy mit fog gondolni rólam a férjem, akit elhagytam és hogy mit fognak rólam gondolni Magyarországon, mikor a botrányos port olvassák, valószínűleg még alaposan meg-nagyítva és fölfújva.

Ilyen lelkiállapotban csak a legnagyobb erő-megfeszítéssel tudtam az Irving-színházban a próbákon résztvenni. Konrid nem sokat foglalkozott ezzel a színházzal, ő a Metropolitan-operának élt. Az Irving-színházban egy S. nevű színész volt rendező és művezető . . . Mikor én a színházhoz szerződtem, ő már el volt jegyezve az ottani operettprimadonnával, Abarbanell Linával, aki azelőtt a „Theater an der Wien“-nél volt és aki elvált a férjétől, egy előkelő berlini politikustól, hogy felesége lehessen S.-nek, aki szintén otthagya miatta szép, fiatal feleségét.

S. az én rovásomra még jobban ki akarta tüntetni a menyasszonyát, aki különben nagyon bájos és elragadó volt. Hangulatot csinált ellenem az újság-írók között, ami különösen a német lapoknál ment könnyen, hisz ezek az újságok állandóan gúnyolják a magyarokat.

Pokol volt akkor az életem. A Seefeld-ügy tárgyalásának izgalmai, a férjem nevének meghurcoltása a pörben, a színháznál pedig S.-nek intrikái győ-törték. Odahaza mrs. W. kínozott. Mindezekon fölül még titkos ellenségeim is lehettek, akik alávalóbbak voltak az utcai rablóknál, akik alattomban irányították rám mérgezett nyilaikat.

A főpróba előtt való napon néhány centiméter-

nyire tőlem a lábaim elé zuhant teljes súlyával a vasfüggöny és csak egy ujjnyi távolságon múlt, hogy a legborzasztóbban szétmorzsoljon. Mai napig is színházi ellenségeimet gyanúsítom ezzel a merénnyel, annál inkább, mert ugyanezen a napon nem szegeztek le a színpadot borító vásznat, úgy, hogy este, táncolás közben kétszer elvágódtam a közönség előtt.

A premier estéjén, hogy erőm legyen, előadás előtt, — amit nem szoktam tenni, — egy üveg pezsgőt ittam. Ez fölvilványozott, azután meg az a körülmény is, hogy ott voltak a színházban a jó magyarok, akik óriási demonstrációt rendeztek mellettem. Így milicien nagyszerűen ment. Kihívtak vagy húszszor, éljeztek, tomholtak, talán éppen a német újságok boszszántására. Természetesen néhány német zuglapocska megírta ezt a szerinte botránnyos lelkesültséget, de ez nem használt nekik és megbízójuknak, mert a nagy angol lapok is olyan elragadtatással írtak rólam, hogy egymásután kaptam az ajánlatokat az angol színházaktól.

Ahogy a premierláz elmúlt, visszaestem búskomorságomba. Össze voltam törve lelkemben, testemben. Éreztem, nincs annyi fizikai erőm, hogy magamra hagyva meg tudjak küzdeni ezekkel az intrikákkal és nehézségekkel. Roppant vágytam eltávozni, de miss W. tanácsára kitartottam.

A legelső szabad időmet arra használtam föl, hogy New-York közelében egy kis fürdőhelyre visszavonultam.

Szilveszter-éj New-York mellett.

Ezt a szomorú Szilveszter-estét, amit itt töltöttem, sohasem fogom elfelejteni. Mrs. W. csak az enyémtől messzire kaphatott szobát.

Megérkezésünk után mihelyt átöltöztünk, sétálni hívtam mrs. W.-t. Az elhagyatott tengerpartot óriási hullámok korbácsolták, barátságatlan, komor idő volt. Illett az én lelkiállapotomhoz. Belebámultam a viharba és azt mondtam mrs. W.-nak:

— Milyen jó volna, ha egy ilyen szép hullám lesöpörne a mélységbe. Igaz, hogy mindenki engem tartana bűnösnek a Seefeld-pörben, amelytől nem tudok megszabadulni. Az az érzésem, hogy megbélyegzett ez a rettenetes pör. A halál megváltás lenne számomra.

Mrs. W. mintha nem is hallotta volna, hogy mit mondtam, sarkon fordult:

— Fázom, — szólt vissza és otthagzott.

Elhagytam távozni és tovább mentem a viharzó szürkületben. A fekete felhők összetonyosultak a fe-

jem fölött. Az jutott eszembe, mrs. W. most azért ment el, hogy én zavartalanul meghalhassak, mert tudta, hogy csekk-könyvem és ékszereim akkor gazdátlanul maradnának a hotelszobában a táskámban.

Túlságosan nagy lett volna az öröme ennek az asszonynak, aki úgy belopta magát a barátságomba, hogy mint társalkodónőt vittem magammal és ő úgy tett, mintha kegyet gyakorolt volna velem szemben.

Visszamentem a hotelbe, a táskámban lévő megjelölt összegű pénzt és ékszereimet néhány, a rendőrséghez intézett sorban hűséges komornámra hagytam, aki lázbetegen maradt New-Yorkban és elindultam a tengerpartra, hogy megvárjam a kegyes hullámot, mely magával visz az örök békességbe.

Akkorára már nagyon nagy vihar keletkezett. A portás utánam rohant és figyelmeztetett, hogy ilyen késő este, viharos időben veszedelmes a tengerparton sétálni, mert a hullámok könnyen lesodorhatnak.

Félig kábultan meresztettem rá a szemem, nem értettem, mit beszél. Rövid köszönéssel elutasítottam.

Úgy tetszett nekem, hogy a hullámok élő lények, mint hófehér lovagok lovagoltak felém fehér köpenybe burkolódzva, fehér paripákon, hogy magukhoz ragadjanak és elvágtassanak velem hullámbirodalmukba. Az óriási hullámok felém jöttek és engem egy hipnotikus erő hozzájuk vonzott.

Félhangosan, a meghaláshoz bátorságért imádkozva folytattam utamat a part felé. Alig tettem azonban néhány lépést, egyszerre csak két férfi lépdelt mellettem, akik ugyanolyan tempóban jöttek, mint én. Erre meggyorsítottam a lépteimet, ők is. Most már tisztában voltam azzal, hogy engem követnek. Megálltam.

Akkor ők még néhány lépést tettek, mintha élem akartak volna kerülni, aztán ők is megálltak, visszafordultak és nézték, hogy mit csinálók? A vihar akkor már oly heves volt, hogy majd ledöntött bennünket a lábunkról. Lehetetlen volt tovább folytatni utamat az óceán felé, mert a két rejtélyes ember, aki már élem került, megakadályozott volna tettemben. Vissza mentem tehát a hotelba. Bezárkoztam a szobámba.

Alighogy a vihar lecsendesedett, fölharsant lenn az utcán az álarcosok kurjongatása, muzsika szólt, mindenki ujjongva, reménykedve az öröm delíriumával várta az új évet. Boldog volt körülöttem az egész világ, én pedig a rideg hotelszoba padlóján térdeltem elhagyatottan, összekulcsolt kezekkel, bűnbánattal, mint egy halálra ítélt és Istenhez fohászkodtam, elégelje meg már a büntetést.

Ezt a sok szenvedést büntetésnek tartottam, inert elhagytam gyermekes dacból az én jó férjemet, aki engem istenített.

Ez volt az én Szilveszter-estém!

Elég volt már nekem egyelőre Amerikából.

Jegyeket váltottam a Cunard Lyne-társulatnál magamnak is és a komornámnak is. Mrs. W.-vel már teljesen tisztában voltam. Ez az asszony gyűlölt engem, de hallgattam, míg idegenben voltam, hisz tudtam, hogy elutazásom napján ez a nő úgyszólván eltűnik az életemből.

Röviddel elutazásom előtt meglátogatott egy kedves, régi barátnőm, báró Salzgéberné. Ez a jótékonyaságáról híres asszony Bécsben a szegények számára egy házat akart építtetni, amelyben a világ minden tájáról, tehát Amerikából is, Bécsbe érkező szegények

néhány napig otthoni találhatnak. New-Yorkhan az általa jól ismert Vanderbilt-családhoz jött Salzgéherné, hogy tőlük nagyobb összeget kérjen erre a célra.

Mikor engem fölkeresett és meglátott, meglepődve kiáltott föl:

— Hisz maga egyszerűen elragadó. Ha a férje így meglátja, térdre fog borulni maga előtt, hisz anyyira imádta.

— Bár úgy volna.

— Nem szeretne kibékülni vele?

— Ez minden vágyam és reménységem, mert teljes szívemből megbántam, hogy egy ilyen jó embert, aki becsült, szeretett, elhagytam és soha az életben mást szeretni nem tudnék.

— Én magamra vállalom a közbenjárást. Úgyis nemsokára visszautazom és mire maga megérkezik, már várni fogja Fiumében a levelem.

— Mint a gyermek a Jézuska érkezését, olyan forró vágyakozással fogom a levelet várni.

Vissza Európába.

Már a hajóhoz indultam, mikor egy magyar újságot kaptam, amelyben az volt megírva nagy cikkekben, hogy egy hatszoros milliommossal volnék eljegyezve.

A hajón a hangom bámulatosan tiszta és erős volt. Nem tudom azért-e, mert a szívem telve volt szép reménységgel, vagy az óceán levegőjétől, azt hiszem, mind a kettőtől, mert egész pályámon tapasztaltam, hogy a kedély állapot hatással van a hangra. Nálam legalább így van ma is.

Udvarlókban nem lett volna hiány ezen az úton, sőt kérében sem. Egy braziliai Krózus mindent elkövetett, hogy feleségévé tehesen. Az utasok kitartó csapatába a hajóstisztek is csatlakoztak, akik egész úton csak messziről flörtölhettek, a hajóstiszteknek ugyanis tiltva van a hölgy-utasokkal beszélgetni. Mikor Gibraltárhoz közeledtünk, ahol a hajó vesztegel, mégis módját találta három tiszt, hogy bemutatkozzék.

Sétám közben szólítottak meg.

— Milyen megtiszteltetés lenne számomra, ha méltóságod társaságában dinírozhatnék Gibraltárban, — rebegete el kívánságát az első számú tisztecske.

— Még nem határoztam, majd meglátom, — feleltem neki mosolyogva.

A második, a harmadik ugyanazt kérte, amit az első.

— Sajnálom, már másnak tettem ígéretet.

— Akkor talán Triesztben?

— Majd meglátom.

A harmadiknak Fiume maradt.

Természetesen eszem ágában sem volt bármelyikkel is ebédelni. Gibraltárban a pittsburgi követtel és családjával diníroztam, Triesztben pedig már várt Andorffy Péter színigazgató sürgönye, aki Fiúméba hívott vendégszereplésre. Elfogadtam a meghívást és vonaton mentem tovább Fiúméba, ahol az állomáson Andorffy Péter fogadott. Vagy negyven levél várt a szállodában. Átfutottam a leveleket, amelyben ismerősök és ismeretlenek gratuláltak a milliós házassághoz. Nevetnem kellett, hogy imponált a hatmilliós kérő, akire én nem is gondoltam. Papírkosárba dobtam e leveleket; én azt az egyet kerestem, melynek a bárónétól kellett volna hírt hoznia a férjemről, de ez az egy hiányzott. Sürgönyöztem Salzgébernének.

A fiumei színházban zsúfolt ház előtt léptem föl háromszor. Még mindig a régi elragadtatás viharzott felém honfitársaim szívéből, pedig ezer remény és kétség közt vergődve, talán nem is tudtam a várakozásnak akkor megfelelni.

Negyednap végre megérkezett Salzgéber bárónétól a válasz. A levélben ez volt:

„Kedves gyermekem, a férjével beszéltem. Ő azt mondta: Mielőtt a feleségem elutazott Amerikába, az ügyvéddel megüzentem neki, jöjjön vissza a kastélyba és minden rendben lesz, de ő elment. Minden úgy történt tehát, ahogy ő akarta. Ő válni akart, most elválunk.

— Azt ajánlom gyermekem, — fejezte be a báróné levelét, — beszéljen maga a férjével. Magának nem fog tudni ellentállni.“

Minden gondolkozás nélkül követtem ezt a tanácsot. Rögtön Bécsbe utaztam, hogy férjemmel találkozhatnék. Ahogy megérkeztem, levelet írtam neki, amelyben kértem, tűzzön ki időt és helyet, ahol öt percig zavartalanul beszélhetnénk.

A válasz rideg és elutasító volt.

„Mi egymással mindenkorra végeztünk“.

Alkonyodik.

Mikor a férjem levelét megkaptam, remegtem az indulattól. Mit tegyek? Gyorsan határoztam. Nyomban fiakkerbe ültem és a lakására hajtottam. A lépcsőkön már alig bírtam fölvészorogni az izgatottságtól. Becsöngettem. Johann, aki mindig hű emberem volt, ajtót nyitott.

— Itthon van a gróf?

— Nincs.

— Ne hazudjék, János.

— Kérem, tessék bemenni; a szobák mind nyitva vannak.

Végigjártam három szobát, de a negyediknél már csukott ajtót találtam. Kopogtattam, nem feleltek. Újra kopogtattam és hangosan mondtam angolul:

— Kérlek, Generl, gyere ki öt percre, ne szégyeníts meg az inas előtt.

Reggeli köntösben jött ki. Sírva, reszketve nyújtottam neki a kezemet, amelyet ő nem akart meglátni.

— Kérem, tessék helyet foglalni, — mondta hideg udvariassággal, — mivel szolgálhatok?

Mikor hidegségét láttam, összeszedtem egy kicsit magam.

Lesegítette a zsakettem.

— Mi tetszik? — kérdezte újra és folyton az ajtót nézte, amelyen kijött. Olyan benyomást tett rám, mintha valaki lett volna abban a szobában.

— Azért jöttem, Generl, hogy adjál nekem valami apanázst. Én is segítettem mindig, mikor a kártyán veszítettél, most te is segíts rajtam.

Ez a beszéd persze csak ürügy volt, hisz én kizárólagosan csak kibékülni jöttem hozzá. Nem a pénze kellett nekem, szívesen adtam volna oda neki még az enyémet is . . .

— Az örökség miatt pörösködöm a testvéreim mel, — felelte. — Amíg a pör el nem dől, semmit sem tehetek, sajnálom.

Jéghidegen beszélt, egyszer sem nézett rám, csak arra az ajtóra.

— Akkor nincs itt mit keresnem. Megyek. Ismét kezét nyújtottam. Most elfogadta és gyöngén megszorította.

Tudtuk mindketten, hogy most már vége mindennek.

Hazakocsiztam és már a kocsiban sírógörcsöket kaptam, amelyet alig bírtam visszatartani. Petrász Jenő öcsémért üzentem, aki mindig vonzalommal viseltetett irántam. Sietve jött. Elmondtam neki a férjemmel való találkozást és amikor látta, mennyire le vagyok sújtva, följajánlotta, hogy elmegy a férjemhez, megpróbál kibékíteni.

— Csak siess hozzá hamar, — sürgettem. Elment, de hamarosan visszajött.

— Mondj el minden szót, — ezzel fogadtam.

— Generl bácsi nagyon hidegen fogadott. Csak lassankint lehetett rád terelni a beszélgetést. Persze úgy tettem, mintha nem tudnék a találkozásokról. Mondtam neki, hogy itt vagy és síró-görcsökben fekszel. Közbevágot:

— Ez mind csak komédia a nénitől. Te pedig nem vagy följosítva hírek hordására. Megtiltom neked a jövőben, hogy a néni nevét kiejtsd előttem; különben is neked semmi közöd a dologhoz. Megértetted? — és mindjárt el is búcsúzott tőlem.

Néhány nap múlva meglátogatott az amerikai kérő, aki ittlétemről tudomást szerzett. Vigasztalni próbált, mindent elkövetett, hogy egy kicsit jobb kedvre hangoljon, de hiába való maradt minden szeretetreméltó igyekezete. Elvágtyam Bécsből, ahol olyan súlyos szerencsétlenség ért; gondoltam, otthon talán jobb lesz és leutaztam Budapestre.

Fölkerestem Moravcsik tanárt. Meggyóntam neki minden bánatomat és kértem, mondja meg, mi lesz ennek a vége, hisz már félőrültnek érzem magam, ő meghallgatott, megvizsgált és ezt mondta:

— Itt csak lelki bánatról van szó, amelynek egyetlen gyógyszere a munka. Dolgozzék, ahogy tud. Menjen vissza a színházhoz, énekeljen, táncoljon.

Moravcsiktól egyenesen dr. Tóvölgyi Elemérhez, a kiváló gégeorvoshoz mentem. Néhány percig váraoznom kellett az előszobában. Fölveszek egyet az asztalon hevert könyvekből és lapozgatni kezdem. Egy spiritiszta könyv volt, a szerzője dr. Tóvölgyi Titusz.

Még olvastam a könyvet, mikor belépett a szerző. Rögtön a spiritizmusról kezdtem vele beszélni, ami engem már régtől fogva érdekelt.

Mindig abban a hitben voltam és vagyok is, hogy kell valaminek lenni, ami a szenvedéseinkért kárpótol bennünket. Mert igaz, hogy az ember vétkezik, egyik többet, a másik kevesebbet, de a szenvedések mégis csak sokkal nagyobb mértékben oszlattak ki nekünk itt a földön, semhogy valami kárpótlásnak ne kellene következnie . . .

— Ezt a kárpótlást én a szellemi világban vélem megtalálni, — mondta Tóvölgyi, aki távozása előtt átadott két spiritiszta könyvet.

Egy ilyen véletlen találkozás révén kezdtem foglalkozni a spiritizmussal, amelyben némi vigasztalást találtam és találok is.

Másnap meglátogattam a bátyáin családját. A súlyos megpróbáltatások után melegségre, jóságra vágytam. Hova fordulhattam volna ezért, ha nem hozzájuk, akik nálam addig mindig nyitott szívre és erszényre találtak.

És hogyan fogadtak ők engem. Idegenebbek voltak az idegennél! Persze! . . . Nem volt már rám szükség, jó dolguk volt! . . .

Lassan-lassan kezdtem meglátni én, a mindenkiben megbízó, a környezetemben lévő embereket. Az álarc már nem palástolhatta el igazi énjüket és ez vissza riasztott engem. A könyvekhez menekültem előlük. Nem éreztem többé jól magamat a fondorkodók között, elvágytam közülük. Olyan egyformák voltak mind. Még a férjem is, aki legkülönb volt mindnyájuk között, mikor fölül kellett volna emelkednie az átla-

gon, közējük sülyedt, nem tudta megbocsátani a hiúságán ejtett csorbát.

Közeledett a válóperünkben — amely Budapesten folyt le — az utolsó tárgyalás ideje. Mikor beléptem a tárgyalási terembe, elállott egy percre a szívverésem, halálsápadt lettem, közel voltam az ájuláshoz. Az ügyvédem a karját nyújtotta és bátorított. Egy perc és vége lesz mindennek.

Miután én voltam a fölperes, teljesítették minden kívánságomat, meghagyták nekem a férjem nevét, amelyre tehát törvényes jogom van.

Ezután már semmi sem kötött Európához. Engedtem amerikai barátaim hívásának és egy hét múlva a „Kaiser Wilhelm der Grosse“ német gyorshajóval ismét Amerikába utaztam komornámmal együtt. Ezen az úton nagyon erős vihart éltem át, amely dacára annak, hogy megkínózott, csodaszép volt a maga rettenetességében is.

Ismét Amerikában.

Nem azért utaztam Amerikába, hogy játszani, de a magyarok kérésére mégis fölléptem a magyar társulatnál. Ennek a társulatnak a tagjai nem hivatásos színészek. Különböző foglalkozású emberek voltak ezek, akik minden vasárnap rendeztek egy-egy előadást. Volt köztük kereskedő, cipész, hivatalnok, asztalos, bányamunkás stb., akik úgy a jövedelmen, mint az esetleges veszteségen megosztottak.

New-Yorkban épp úgy, mint Londonban, tilos vasárnaponként előadást tartani. A társulat tehát Sacred Concert (Szent koncert) cím alatt rendezte előadásait. Ezeken az előadásokon nem volt szabad a függönyt lebocsátani, vagy kulisszákat alkalmazni. A szereplők utcai ruhában jelentek meg a színpadon.

A „Palace“ nagyterme mégis zsúfolva volt az előadáskor, nemcsak magyarokkal, hanem amerikaiakkal és németekkel, akik eljöttek, hogy lássanak a „Nebántsvirág“ híres szerepében. Ezért az előadásért ötszáz dollárt kaptam. Háromszor léptem még föl és már

fedezve volt összes kiadásom, pedig mindig rangomhoz illően élek.

Fölhasználtam az időmet, hogy megismerkedjem New-York érdekességeivel. Meglátogattam többek között a kínai színházat is. A kínai negyed földalatti utainak sötétségében gyakran eltűnik egy-egy amerikai szép leány. A rendőrség sohasem jön a tettesek nyomára, mert irtózik és fél attól, hogy a kínai negyedben kutasson.

Nő a kínai negyedbe csakis detektív kíséretében mehet. Így tehát minket is — Mr. és Ms. Peryvel menlem — két detektív kísért.

A színházat, amely alacsonyan épült, óriási fabódé volt, zsúfolásig megtöltötték a kínaiak, akik igazán bizarr látványt nyújtottak a belépőnek. Nem a padokon, hanem azok karján ültek. Csak a számos simára fésült, elől beretvált koponya látszott és a lelógó hosszú copfok. Nő nem volt sem a nézők között, sem a színpadon. A női szerepet is férfi játszotta. Ennél a népnél úgy látszik a színjátszást, mint a színházba menést csak férfifoglalkozásnak tekintik. Nézett is rám a sok sárgaképű, ferdeszmű kínai, mint a falánk sáska.

Voltam a gettóban is, a legszaporább faj negyedében. Annyi ott a gyerek csakugyan, mint tenger fővénye. Ahova lép az ember, mindenütt a rejtélyesen melancholikus szemű kicsinyek nyüzsögnek. Megnéztem a héber színházat is, de jónak láttam hamar kijönni, féltem az állatkáktól, amelyek könnyen tapadnak az ember ruhájára.

Sokat jártam a Boulevard-kávéházba, a magyarok gyülekező helyére, ahol cigánybanda muzsikált.

Itt történt meg velem, hogy egyszer, mikor megjelentem, a közönség fölállt, éljenezni kezdett és a Hymnuszt énekelte a tiszteletemre. Könnyeztem, úgy halott a kedélyemre ez a jelenet.

Elfogott újra az utazási- és honvágy és úgy gondoltam, otthon talán nem érzem majd olyan egyedül magam. Összecsomagoltam és a hajóra ültünk.

Útközben megismerkedtem egy német hölgygel, báró Hoffenével és leányával. Kértek, menjek egy kicsit Berlinbe. Csakugyan megszakítottam utam és három hétig Berlinben maradtam, már csak azért is, hogy Moser tanárral konzultáljak, aki igen nevezetes ember, az életfilozófiáról fölolvasásokat tart, stb.

Filozofálások.

Attól féltem, hogy egészen búskomor leszek. Ezért kerestem föl Moser tanárt, mint annak idején Moravcsikot. A világhírű professzor szavait sohasem felejttem el.

— A múltra vessen keresztet, — mondta. — Azt már soha meg nem változtatja és éppen ezért ne gondoljon rá vissza. Ne hagyja el magát, menjen a kozmetikushoz, csináltasson magának szép ruhákat és foglalkoztassa magát a színháznál. Kezdjen egy új életet. „Go a head!“ (Föl a fejjel!)

Valóban megvigasztalva és a legjobb szándékkal elutaztam komornámmal althofeni villánkba, ahol sok rendezni valóm volt, mert hosszú idő óta csak a két cseléd gondozta kis tuszkulinomat.

Megérkezett a tavasz. Minden hajtani, fakadni kezdett körülöttem, a madarak nászdalukat énekelték, az egész természet vidáman ébredt új életre.

Sokat foglalkoztam kis kertemmel, igyekeztem

gondolataimat lekötni, de hiába . . . hiába . . . Ah Sokkal könnyebb a tanácsot adni, mint követni... Hiszen nem volt más társam, mint sok szomorú gondolatom.

Elgondoltam, milyen fölösleges is vagyok már a világon. Pályámon elértem a csúcspontot. Sem föl, sem előremenetel nem létezik többé számomra. Sem szüleim, sem gyermekeim nincsenek. A bátyám családjának már nem létezem, mert nincs rám többé szükségük. Mi keresni valóm van még, minek is vagyok. Hiába menekültem a könyvekhez is. Az olvasottak nyomán a lelkemben a szomorú gondolatok, mint visszhangok ébredtek föl.

. . . Minden tettnek van két formája, egyik a nyilvánosságnak: a látszat, a másik a titkos és ez az igazi . . .

. . . Semmi sem öli meg a szerelmet oly gyorsan, mint a kívánság, hogy az általánosságnak tessünk . . .

. . . Mért ne engedje meg magának az ember a mindennapi keretből kilépni? . . .

. . . Viharok egy pohár vízben nem veszedelmesek . . .

. . . Aki tanult, szenvedett, szeretett, az élt . . .

... A kacérság olyan, mint a parfüm, mert ha sok, undorító . . .

. . . Élni, szeretni és meghalni! . . .

Az emberi igények kielégítése egy bizonyos határnál véget ér, amelyen túl nem a kielégíthető vágyak igénye következik: ott kezdődik a határtalan szenvedés . . .

. . . Lelkem a legmélyebb fájdalom rabja . . .

Ilyen kedélyállapotban talált a bécsi Venedig in Wien nyári színházának meghívása, hogy játszani újra a „Hollandi lány“ Minna szerepét.

Moser tanár jutott az eszembe és elmenlem Bécsbe, ahol negyvenöt estén játszottam el egymásután ezt a szerepet.

Itthon.

Még be sem fejeztem ezt a vendégszereplést, mikor Faludi Sándortól, az Andrássy-úti „Modern Színház“ igazgatójától ajánlat érkezett, hogy nyissam meg a „Modern Színház“-at.

A többek között ezeket írta:

„A méltóságod nagy művészetének keretében fogjuk az egyfőlvonásos operetteket íratni méltóságod számára és méltóztassék próbaképpen egy hónapra aláírni a szerződést, ha később nem tetszik, a Vígszínház mindig a rendelkezésére fog állani.“ Tetszett nekem ez az ajánlat. Csábított a „Modern Színház“ elnevezése ennek az új színpadnak. Sohasem tartoztam azok közé, akik megállanak egy ponton, kitartanak egy már elfogadott forma mellett, amelyet azután ráillesztenek minden szerepre.

Egészen amerikai szellem vagyok, aki egyre előretörtet, keresve azt, ami még nem volt. Azután arra is gondoltam, hogy egyfőlvonásos darabok játékszása nagyon is kényelmes nekem.

A „Pillangó kisasszony.“

Bevégeztem Bécsben a vendégszereplésemet és Budapestre jöttem. Tudattam Faludival, hogy itt vagyok, mire Faludi Sándor és Miklós rögtön föl is ke-restek.

— Nos kedves igazgató úr, — fogadtam, — hol van a megígért új darab, új szerep?

— Hát méltóságos asszonyom, megbocsásson, de magunk is kétségbe vagyunk esve, mert még az épület sincs kész és heltai Jenő, a kiváló író, aki

A „Pillangó kisasszony.”

megígérte, hogy új darabot ír a grófné számára, még mindig nem készült el. De ígérje meg nekünk méltóságos asszony, hogy addig nem is nézi meg az új színházat, amíg el nem készül.

Miután Faludiékat nagyon tisztellem, becsülöm még abból az időből, mikor a „Pillangó kisasszony“-ban a Vígsházban vendégszerepeltem és amikor megtanultam őket ismerni, hittem minden szavukat és megígértem, hogy nem fogom megnézni az új színházat. Azt is rájuk bíztam, hogy idejében adják át az új szerepet. Pár nap múlva szemembe ötlött egy hirdetés az újságokban:

„Kabaré és Modern Színház“. Föllépnek benne Pálmay, Medgyaszay és még egy csomó név.

Ez a hirdetés nem tetszett nekem, sem a formája, sem a tartalma miatt. Hozzá voltam szokva, hogy a külföldi lapok és a pesti színházak is külön hírben emlékeztek meg vendégszereplésemről. Ennek a hirdetésnek persze más formája volt, de még a kabaré szónak a jelentőségét sem értettem, mert addig még mint néző sem voltam kabaréban. Ugyanaznap, mikor kikocsiztam, látok az Andrassy-uton egy kaput, amelyen két kőműves dolgozott. Rajta egy félig kész fölírás: Modern Színház, Kabaré.

Fölnéztem és kerestem a színház bejáratát, de csak a régi Múcsarnok épületét láttam. A lapokban közlétt hirdetéstől megijedtem, az ígért szerep, amelyre szerződve voltam, még nem volt birtokomban, a Modern Színház épületét pedig nem láttam, ellenben észrevettem Heltai Jenőt a kapu előtt, amely le, de nem fölvezetett, megszegtem ígéretemet, odamentem Heltaihoz:

— Mondja kérem, hol a Modern Színház bejárata?

— Itt! Tessék besétálni.

— Itt! — és indultam befelé, mondjuk lefelé.

Beérkezem egy gyönyörű pincéhelyiségbe, amely tele volt apró asztalkákkal és amelynek közepén beszélgettek Faludi Sándor és Miklós

Láttam egy picike színpadot is.

Áh, ez csakugyan modern. Ez egészen a berlini nagy színházak stílusában épült, amelyekben a fölvo-násközökben a színház épületéhen létesített kisebb helyiségekben szórakozik a szivarozó közönség. Itt is egész modern beosztás van. Na szép . . . Odamegyek Faludiékhoz és mondom:

— Kérem, mutassa meg már nekem a színhá-zát. Hol van tulajdonképpen a Modern Színház?

— Ez az.

— Tudom, az épület. De hol a színház?

— Ez kérem a Modern Színház.

— Hisz ez nem színház ezekkel az asztalokkal, ezzel a kicsi színpaddal.

— De ez az kérem. Ez a mi Modern Szín-házunk.

— És én ide vagyok szerződve?

— Igen.

Megdermedve álltam, nem bírtam többé egy szót sem szólani. Könnyek jöttek a szemembe, sarkon fordultam, hazamentem a szerződésemerk és elvittem azonnal dr. Keller István ügyvédhez.

Ez hiányzott nekem! Hogy én kabarékban lépjek föl, borozó asztalok mellett ülő, cigarettázó közönség előtt. Hisz ha ilyesmibe akartam volna belemenni, akkor London, Paris, Berlin első kabaréiba mehettek volna horribilis gázsik mellett.

Keller István dr. megértette fölháborodásomat,

elolvasta a szerződésemet, amelyben tízezer korona pönálé volt kikötve mindkét részről.

— Elmegyek Faludiékhoz, azt hiszem sikerülni fog megértetni velük, — mondta, — hogy itt tévedés forog fön­n a grófné részéről és föl fogják menteni a kötelezettség alól.

Volt is Faludiéknál, de azzal jött vissza, hogy az igazgatók ragaszkodnak a szerződéshez.

— Nézze kérem, — mondta az ügyvéd, — én nem látom a helyzetet olyan tragikusnak, amint a grófné. Az a két Faludi színházi körökben elismert tekintély. Ne tegye ellenségeivé őket. Ne pereskedjék, mert tízezer koronájába kerülne. Játsza le ezt a hónapot, hiszen a színművészetben oly nagy neve van, hogy az egész egy szeszélyének fog föltűnni mindenki előtt. Pálmay ilyesmit is megengedhet magának. Mért volna ki tízezer koronát és mért szerezne ilyen ellenségeket?

Szót fogadtam és huszonnégy előadásban részt vettem. A hat utolsó estén már nem énekeltem, mert a füsttől teljesen rekedt lettem, ami nem csoda. Boldog voltam, mikor ennek a mártíriumnak vége lett, különben ez volt az első és utolsó eset, hogy füstös színházban énekeltem. Az az aggodalmam, hogy ez a kabarébeli szereplés ártani fog a tekintélyemnek a közönség előtt, hál' Istennek indokolatlannak bizonyult.

Karácsonykor minden ismerősöm fölkeresett üdvözléteivel, csak sógorném és családja feledkeztek meg rólam. A bátyám személyesen jött el gratulálni a Bristol-szállóba, ahol mindig szívesen laktam, mert

a tulajdonos és családja szinte otthonommá tudták varázsolni a hotelbeli lakást.

— Látod, — mondtam a bátyámnak, — családod, akikkel eddig megosztottam mindenemet, akik-
 íől soha meg nem feledkeztem, most, mikor egyedül
 töltöm a Karácsony-estét, még csak jó ünnepet kí-
 vánni sem kerestt föl. Nem rólad beszélek, hiszen te
 itt vagy.

— Ez mind a legidősebb lányom műve, —
 mondta a bátyám, — jobb erről nem beszélni. Mikor
 emlékeztettem őket az irántadi hálára, Sári húgod így
 utasított rendre:

— Ó, most más idők járnak!

Rövid idő múlva fölléptem a Magyar Színház-
 ban a „Hercegek iskolája“ című vígjátékban és ha-
 bár a darab megbukott, az én személyes sikerem
 megvolt, amire azért vagyok büszke, mert első ízben
 játszottam akkor vígjátéki szerepet. Beöthyvel, a Ma-
 gyar- és Király-Színház zseniális igazgatójával szer-
 ződést kötöttem ezután a föllépés után száz előadásra
 a „Hollandi lány“ és a „Varázskeringő“ operettekben.
 A Hollandi lány ötvenedik előadására eljött London-
 ból Rubens, a zeneszerző. Előadás előtt hallottam az
 öltözőmben, hogy az ő tiszteletére egy bankett lesz és
 erre a darab valamennyi főszereplője meg van híva,
 néhány íróval, kritikussal együtt, csak engem nem
 hívtak meg. Később tudtam meg, hogy Sári hú-
 gom keze működött ez irányban. Az első fölvonás
 után azonban Rubens, aki még Londonból jó ismerő-
 söm volt, bejött az öltözőmbe, gratuláltunk egymás-
 nak s beszéd közben megemlítette, mennyire örvend,

hogy estére a társaságomban lehet. Remélem, mellettem fog ülni, — végezte szavait.

— Hogyne! Eddig ugyan még nem voltam meghíva. de most már megvagyok.

A Hungáriában vacsoráztunk, onnan a Magyar Világ-kávéházba mentünk, szóval banketteztünk. Az est után Rubens így búcsúzott a húgomtól.

— A viszontlátásra! Gratulálok, önnek elragadó nénje van!

Ezeket a jelentéktelen apró epizódokat nem is tartottam volna idejegyzésre méltóaknak, ha ezek a kicsinyes, személyeskedő intrikák nem volnának hű tükrei a magyar színházi viszonyoknak. Mintha az az idő, amely könyvem első és utolsó lapjai közé van foglalva, nem is létezett volna. Mintha a pályám nem ívelte volna át a La-Manche-csatornát és az Óceánt. Ugyanolyan tülekedésekkel és marakodásokkal és visszamaradottsággal találkoztam itthon, mikor hazajöttem, mint mikor eltávoztam.

Jó magyar voltam mindig és az is vagyok. Ezt mindenki tudja, aki ismer, és a sok vándorlás után szerettem volna itthon maradni, a hivatásomnak élni, de tapasztalva mindezt, ismét külföldre készültem. Kinőttem már a színházi liliputi intrikákból, meg külföldön el is kényeztettek annyira, hogysem magamat ilyen kicsinyeskedésekkel lealázzam.

Hanem, mint olyan sokszor az életben, itt is másképp történt, mint terveztem. Egy rokonomat protezsálni a kultuszminisztériumban jártam, ahol egy régi ismerősömmel, Nárai-Szabó Sándor, jelenlegi államtitkárral találkoztam. Beszélgetés közben Nárai megkérdezte, miért élek külföldön, hiszen nekem a

Nemzeti Színháznál volna a helyem, említette a népszínműveket, a „Magdolna“ tragédiát, „Pillangó kasszony“ drámát, stb.

— Azt hiszem könnyebb volna Bécsbe a Bnrgszínházhoz bejutnom, amellyel egyszer már tárgyaltam is a „Háború és Béke“ előadása előtt, mint a Magyar Nemzeti Színházhoz, — felellem nevetve, anélkül, hogy ennek a társalgásnak jelentőséget tulajdonítottam volna.

— Említse meg gróf Apponyinak, most úgyis beszél vele. Én azt hiszem, ő is tudja, kicsoda Pálmay Ilka.

Megemlítettem gróf Apponyi miniszternek a dolgot és megígérte, hogy elintézi. Mikor másodszer beszéltem erről a Nemzeti Színházhoz való kinevezésről gróf Apponyi Alberttel, akkor a világismert szónok zavarba jőve ezt mondta:

— Ezt a kinevezést sajnós, nem lehet keresztül vinni, mert a nemzeti színházi tagok ellenszenvvel fogadták ezt a hírt.

— Ellenszenvvel fogadták? Ki fogadta ellenszenvvel?

A hosszú excellenciás úr apostoli fejét sokatmondókéig rázogatta.

Szerencsére a miniszterek sem hasonlítanak egymásra és a dolgokat különbözőképpen ítélik meg.

Zichy János gróf minisztersége alatt nemsokára kineveztek a kolozsvári közönség kívánságára és gróf Eszterházy Kálmán, mostani főispán pártfogásával a kolozsvári Nemzeti Színház tiszteletbeli örökös tagjának. Ezt a kitüntetést követte a Magyar Nemzeti Színházhoz való szerződötésem oly formában, hogy

az igazgatónak joga van engem évenként tizenötször fölléptetni, de úgy tudom és a tény bizonyítja is, hogy a jelenlegi igazgató nem látta szívesen ezt a szerződtetést.

Miután ezt a kinevezésemet nekem kézbesítették,, Blaháné vezetett föl Tóth Imre igazgatóhoz, aki nagyon hűvösen fogadott, mert ő nem tudja, hogy szerénységem és jogos művészi büszkeségem sokkal érzékenyebb, semhogy olyan helyre törekedjem, ahol nem fogadnak szívesen . . .

Ezek a rám nézve hízelgő, de néhány kollégának nem kellemes tiszteletbeli szerződések nyilvánvaló elismerései annak, hogy a piros-fehér-zöld határán túl sem váltam szégyenére a magyar kultúrának és színművészetnek.

Ezek a szerződések kötnek engem most hazámhoz, de nem akadályoznak meg abban, hogy amikor jól esik a külföldre ne menjek játszani.

Van még előttem elég út abban a magasságban, amelyre följutottam, amelyen fönmaradok, amíg csak jogom van küzdeni, előretörni, teremteni, élni!

Talán átélek még valamit, amit érdemes lesz elbeszélni, akkor folytatni fogom ezt a könyvet! . . .

*

Talán föltűnt az olvasónak, hogy a dátumok és egyes nevek hiányoznak a könyvből. Sajnos, a számok és nevek emlékezetben tartása egyik fogyatékoságom. Ha van olyan olvasó, akit e hiányosság zavart, elnézését kérem.

A szerző.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	5
Gyermekkorom.....	7
Első színpadi kísérletem.....	18
Szigligeti József	24
Λ nászút.....	31
Budapesten.....	32
Λ szökésem.....	35
A „Cornevillei harangok”.....	41
Kolozsvár.....	45
Megszökés.....	54
A válás.....	63
Vissza Budapestre.....	70
Iseklben.....	80
A felhők között.....	86
Lucifer.....	90
Lelki küzdelmek.....	99
Első bécsi vendégszereplésem.....	104
Gróf Cziráky János.....	108
A meiningeniek estéje.....	121
Készülődésem Amerikába.....	125
Búcsúfömléptem.....	128
Bécsben.....	132
Első bécsi föllépéseim.....	135
Az esküvőm.....	152
Az anyósom.....	156

	Oldal
Bécsi búcsúförlépésem.....	161
Berlinben.....	165
Althofeni idill.....	167
Londonban.....	171
A Savoy-színházban.....	174
Odahaza.....	188
II. Lajos király nyomában.....	191
Ferenc József király, mint védő.....	195
Borús idők.....	198
A szent atyánál	202
Namiestben.....	205
Kóborlásaim.....	209
Amerikában.....	215
Szilveszter-éj New-York mellett	224
Vissza Európába.....	228
Alkonyodik.....	231
Ismét Amerikában.....	240
Itthon.....	243